Sayı : 82 BİRİNCİKÂNUN 1939 Cilt : XIV

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

KUTSÎLEŞEN İNSAN

NECİB ALİ KÜÇÜKA

Geçen sene bütün milletin göz yaşları içinde toprağa gömdüğümüz büyük inkılâpçı, dâhî asker, yüksek devlet adamı Mustafa Kemal'in dünyada pek az fanîye nasip olan bir şeref ve şöhret hâlesi içinde bütün hayatı yerli yabancı en kıymetli kalemler tarafından pek güzel izah edildi. Ben bu satırlarımla O öldükten sonra vicdanlarda doğan Atatürk'ten bahsedeceğim. Atatürk öldüğü gün Dolmabahçe sarayından, Anadolu'nun en ıssız köşesine kadar bütün memleket bir anda durdu. Kalpler hep O'nun acısıyle sızladı. Ve milyonlarca insanın göz yaşı hep bir anda aktı. Memleket hudutları dışına çıkan bu umumî matem dalga halinde engin denizlere ve Çin steplerine doğru aktı, gitti. Ölümünün yıldönümünde milyonlarca insan aynı ıztırap ve heyecanle yine O'nu düşündü ve yine O'nun için ağladı. Bütün vicdanlarda doğan bu umumî alâka itiraf etmek lâzımdır ki yalnız bir büyük inkılâpçı ve yalnız bir dâhî için yapılmaz.

Kafile halinde Atatürk'ün kabrını ziyaret edenlerin gözlerinden akan yaşı, tahrik eden kuvvet nedir ? Ondan bahsedildiği zaman kalplerimizde doğan tâzîm hisleri nereden geliyor ? İşte bu noktayı tahlil etmek icap eder. Şimdi, O her fanî gibi hayata gözlerini ebediyen yumduktan sonra bizim müşterek vicdanımızda yeniden doğan birşey vardır. Kendiliğinden doğan bu kıymet, hiç durmadan, halk kitlesi içinde gittikçe hatları daha tebarüz ederek ve renkleri daha olgunlaşarak şuurumuzun yarattığı mukaddes bir adam doğmaktadır. Bu doğan ve büyüyen şey bir kahramana karşı duyulan minnettarlığın, ve bir mektep sahibi feylesofa karşı gösterilen takdirin üstündedir. Şimdi gelecek asırların Atatürk'ü Türk milletinin içtimaî vicdanında belki bugünkünden daha çok başka ve fakat daha vazıh

şekilde tebarüz edecektir. Kıymetli bir fikir adamının dediği gibi O, uzaklaştıkça bütün *silhovet*'i tavazzuh eden bir dağ gibidir.

Demek ki bizim millî bünyemizin böyle bir şahsiyet yaratmak için çırpınan ihtiyacı varmış. Asırlarca arkasından dinî bir heyecanle gidilen adamlar da böyle bir ihtiyacın yarattığı mahsûller değil midir ? Roma'nın haşîn maddîyetini İ s â 'nın prensipleri yumuşattı. Hak ve hukuk mefhumu etrafında çok derinleşen Romalılar içtimaî bünyenin bu huşûnetini bertaraf etmeğe muktedir olamadı. İ s â 'nın getireceği en geniş mânasıyle insanlık mefhumuna o zamanın vicdanı susamıştı. Bunun içindir ki İ s â 'nın fikirleri, İ s â 'nın prensipleri o zaman nüfuz ettiği mıntakalardaki devletlerin bütün maddî muhalefetlerine rağmen yürüdü, ve muvaffak oldu. Bizim cemiyetimizin, gerek tarz-ı teşekkülü, ve gerek diğer şartları aslâ Roma cemiyetine benzememekle beraber, susadığı ve duyduğu birtakım ihtiyaçların da mevcut bulunduğunu kabûl emek lâzımdır.

Türkiye tali' ve mukadderatın sevkıyle coğrafî vaziyeti icabı, Avrupanın tâ ortasına kadar uzanmıştı. Türkiye'yi mağlûp etmek ve onu geldiği yere kovalamak için bütün Avrupa tam üç asır uğraştı. Tek başına kendi varlığını müdafaâ eden Türkiye bu uzun yıllar içinde ne acı felâketler gördü ve ne derin ıztıraplar çekti. Viyana mağlûbiyetinden Dumlupınar'a kadar bazı vaki'alar müstesna olmak şartıyle, her ocak yalnız matem havası terennüm etti. Onun derin iniltileri şiirle, destanle, muzıkle hakkıyle ifade edilmekten çok uzaktır.

Bundan başka Türkler'in tâbi olduğu içtimaî şartlar Türk ruhuna hiçbir zaman tamamıyle uymamıştı. Türk milleti karakteri itibarıyle, taşkın bir dinamizm içindedir. O daima tabiatı olduğu gibi görmeğe alışmış ve hâdiseleri her zaman realist bir gözle tetkik ederek kâinat telâkkisini bu mantık çerçevesi içinde mütalâa etmiştir. O, işte bunun içindir ki iskolasizmin muayyen ve dar hududu içinde, istatik bir hayata tahammül edemezdi.

Türk'ün bu karakteri vaktıyle temas ettiği en eski milletler tarafından sezilmiş ve bunun etrafında hayli mütalâalar yürütülmüştür.

Abbasîler'in en meşhur kumandanı olan A f ş i n hakkında o zamanki Arap muharrirlerinin müşahedeleri gayet kuvvetli, cür'etkâr zeki bir kumandan, fakat manevî cephesi olmayan bir insan diye ifade ediyorlardı. Ve bu mütalâa o sırada Sâmra'da oturan Türkler'e de muhtelif vesilelerle teşmil edilmişti. Türk'ü dünyayı ıslâh için, Allah tarafından gönderilmiş bir millet nazarıyle de bakıyorlardı. Halbuki Türk'ün manevîyeti vardı, fakat onlar gibi değildi. Avrupa tekniği ve irfanının bütün milletlere kahir galebesinden sonra Yakın Şark'ın müstemleke haline getirilememesi hep Türkün kuvvetinden ileri geldi. Eğer bir vecd ve îyman akını halinde Avrupa'dan gelen haçlı ordularının karşısında Türk bulunmasaydı, Şark'ın çehresi çoktan değişecekti.

Bukadar taşkın bir dinamizm içinde kıvranan bir millet nihayet Hint

militarizmasının esiri oldu. Hertürlü vasıtalarla bilerek bilmeyerek uyuşuk bir hale getirildi. Bu bilhassa İmparatorluğun son zamanlarında gittikçe ağırlaşan bir kâbûs halinde Türk milletinin içtimaî bünyesi üstüne çökmüş bulunuyordu. Kahraman ve asîl bir darbe ile bu içtimaî yükün altından sıyrılıp kalkmak, ve Türk'ün kendisini bulmak manevî âkîdelerini kendi hususiyeti içinde yoğurarak ona yeni bir tip ve şekil vermek icap ediyordu. Bu hareketler başka milletler tarafından daha çok eskiden yapılmıştı. İngilizler XVI ncı asırda VIII inci H a n r i zamanında kıralın K a t e r i n a 'yı boşayıp saray kadınlarından A m b o l e y i n ile evlenmesi gününden itibaren kurulan Anglikan kilisesi, bu milletin yükselme menbaı ve başlangıcı olmuştu. Türkler içinde bulundukları içtimaî şartlardan sıyrılmak için geçen asırdanberi, tarih bazı hamleler kaydeder. Fakat bu hamleler çok zayıf, ve zaten bu hamleler muvaffak olmak için icap eden esaslı unsurlara malik değildi. Bu gibi şeylerde muvaffakıyetin sırrı millî vicdanın, millî ruhun kendi üstünde tekâsüf ettiği büyük ve muzaffer bir kahramana malik olmaktır. Halbuki son asır bize böyle bir kahraman vermedi. R e ş i t, M i t h a t, T a l â t Paşa'ların âmme vicdanındaki perestij, ve kudretleri bunu ifaya kâfi değildi. Z ı y a G ö k a l p, ilim kudretiyle bu hakikatleri sezmiş ve fakat kahramanını bulamamıştı.

İşte siyasî alanda olduğu kadar içtimaî sahâda da Türk milleti derin bir ıztırap içinde bulunuyordu. A t a t ü r k milletin ıztırabını sezdi ve o noktadan darbeyi vurdu. Hayatımıza yeni bir ufuk ve mantığımıza yeni bir görüş tarzı verdi. Biz A t a t ü r k 'e geçmiş zamanlarda olduğu gibi ruhanî bir sıfat izafe edecek değiliz. A t a t ü r k bir insandı, ve O her zaman daha hayatında bu noktayı kuvvetle müdafaa etmiştir. Fakat Türk milletinin vicdanî duygularını yakından kavrayıp ona tam zamanında bir ilâç bulduğu içindir ki, O'nu biz tıpkı N i ç e 'nin tasavvur ettiği insanın üstünde bir adam tanıyoruz. İşte vicdanımızda doğan ve kudsî bir hâle içinde gelecek nesillerin Türk gençliğine, daima bir elektrik nuru gibi rehberlik edecek olan A t a t ü r k budur. Bu A t a t ü r k 'ün Türk irfanında Türk maneviyatında oynayacağı büyük rolün hududunu şimdiden kestirmek mümkin değildir. O, yıllar geçtikçe etrafında lejandlar yaparak büyüyecek ve yükselecektir. O gelecek nesillerin kalbinde, kudret, hak. hürriyet, istikamet senbolü olarak yaşayacaktır.

MEZARININ BAŞINDA

Seninçin yâs tutuyor bulutlarıyle gökler
Ve binalar yarıya inmiş bayraklarıyle.
İri göz yaşlarıyle ağlamakta insanlar
Ve dallar tane tane düşen yapraklarıyle.
Bekçindir baş ucunda şehirler kalemleri
Tarlalar başakları köyler oraklarıyle.
Şimdi dolan bir gözdür sis içinde her kıyı;
Hasretinden yanıyor Bozkır çoraklarıyle.
Bugün aşındırdılar senin örtündür diye
Sevişen çiftler bile yeri dudaklarıyle.
Yırttı bayramlığını en hevesli çocuklar
Gelinler göz yaşını sildi duvaklarıyle
Eşyanın cansızlığı vakfene iştirâkten :
Mermerler birer beniz ürpermiş aklarıyle.
Geçenler değil sade başı silindirliler
Geçiyorlar köylüler yalın ayaklarıyle . . .

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR

ATATÜRK'ÜN HUZURUNDA

NAHİD SIRRI

A t a t ü r k 'ün ölümünün üstünden bir yıl, ilk yıl geçmiş bulunuyor. Bu yıldönümü, O'nun mübeccel hâtırasını bütün bir sene tek bir gün unutmamış bir millet için öteki günlerden pek farklı bir mahiyeti haiz midir ? Türk milleti A t a 'sından mahrum geçirdiği bu ilk yıl esnasında da güzel günler idrâk etti, ve O'nun en yakın arkadaşı İ s m e t İ n ö n ü 'nün, gayret ve ateşi bir saniye gevşemeyen kumandası altında, dünya tarihinin bu ıztıraplı ve kanlı devresini sâkin ve vakur aşmak halindedir. İçine eyvah çok tez girdiği toprakta, A t a 'mız müsterih uyusun ! Milletinin O'nu minnettar hatırlamakta ve coşkunlukla sevmekte yıllar değil asırlar geçtikten sonra da bir saniye kusur etmeyeceğinden emin uyusun ! . .

ATATÜRK VATANPERVERLİĞİN EBEDÎ TİMSÂLİ

NASUHİ BAYDAR

" Devletimizin bânîsi ve milletimizin fedakâr,
" sadık hâdımı;
" İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması;
" Eşsiz kahraman A t a t ü r k !
" Vatan sana minnettardır „.

İ. İNÖNÜ

Her İkinciteşrin ayının onuncu günü Türkler için *büyük matem günü*'dür : A t a t ü r k o gün bu fanî âleme gözlerini ebediyen kapadı. Acımızı hangi ölçüye vurabilir, yüreklerimizin sızısını nasıl dindirebiliriz ? Ve gözlerimiz gördükçe, dimağlarımız düşündükçe, kalplerimiz çarptıkça O'nu nasıl bir an bile unutabiliriz ? O'nu nasıl unutabiliriz ki bir millet için en elîm sayılacak dereceden fahr ve gururun en yüksek zirvesine çıkarken, tam ondokuz yıl, hep O'nun menkıbeleriyle kulaklarımız dolmuş ve Türk milletinin tarih içindeki uzun seyrinde hiçbir nesile müyesser olmamış olan binbir zafer ve şeref O'nun rehberliği sayesinde bizlere müyesser olmuştur. O'nun devrine erişmiş, O'nun devrinde yetişmiş, O'nun devrinde dünyaya gelmiş olanlara A t a t ü r k adının ilham ettiği yalnız

Muhabbet,

Hayranılk,

Ve şükran hisleridir.

A t a t ü r k 'ün hayatı, kendini memleket hizmetine vakfetmiş bir insanın daima tetkik ve tefekkür mevzuu olacak olan hayretlere şayan hayatıdır. ve A t a t ü r k vatanperverliğin ebedî timsâlidir. Bu harikulâde muhabbetin sırrını O'ndan öğrendik.

Fakat, vatan nedir, ve onun sevgisi nasıl tarif edilebilir ?

Vatan, üzerinde doğduğumuz topraktan ibaret olsaydı yurt muhabbeti babadan oğula intikal eden tarlanın ufku ile mahdut, çok âdi bir bağlılık mahiyetinde kalırdı. Onu severdik; hergünkü ekmeğimizi bize temin ettiği için . . . Bu takdirde, sığırtmacın otlaktan akşam üstü geri getirdiği keçinin ondan ne farkı olurdu ?

Hayır. Vatan bir toprak parçası değil, lâkin o toprak üzerinde benimle, sizinle, hepimizle müşterek nelerimiz varsa, ve sizi, beni, bizden evvelkileri ve bizden sonra gelecek olanları, bir tek insan gibi, aynı his ve fikirlerle biribirimize rapteden ne tasavvur edilebilirse onlardır. Cetlerimizin mezarları gibi yarın doğacak çocuğumuzun beşiğinde vatanın mevcudiyetini hiss-

eder, ruhumuzun âşinası olan nâğmede, dağlarımızın çiçeklerinde, esen rüzgârda vatanın sesini, kokusunu, vahdetini sezeriz. O her yerde, yanımızda, başımızın üzerinde ve vicdanımızdadır. Babamız ve anamız gibi yavrumuz, aile ocağımız ve bizzat ailemiz gibi *Türklük* dediğimiz ucsuz ve bucaksız aile de vatanımızdır. Vatan millet mefhumunun müradifidir; biri diğeri ile tamam olur. Büyük kumandanlar, meşhur devlet adamları, şehirlerimizi süsleyen âbideler, dilimiz, tarihimiz, dünkü ve bugünkü şan ve şevketimizi meydana getiren bütün maddî ve manevî âmiller . . . İşte vatan.

Atatürk, vatanı tesis eden bütün bu âmillerin, bir fıtret devrinde, beyhude birer hayâl olup kalmalarına razı olamayan, ve fakat bu hale yanıp yakılmakla da iktifa etmeyerek onun eskisinden daha sağlam temeller üzerinde ihyâsına teşebbüs kudretini kendinde bulup mücadele sahâsına per - vasızca atılmış olan vatanperverdir. Vatan sevgisinin en yüksek ifadesini, bunun içindir ki, O'nun şahsında buluyoruz. Fakat, en basit mânası ile de vatanperverlik, vatana, her ne veçhile olursa olsun, hizmetle mukayyetir. Tarlasını süren, dünyaya getirdiği çocuğunu iyi yetiştiren, memleketin herhangi dâvetine sevine sevine koşan köylü, muhakkak ki, vatanperverdir. Çünkü vatanın devam ve bekasında hissesine düşen vazifeyi yapmaktadır. Lâkin şu san'at eserinin mebde'ini, bu tarihin müellifini, filân zaferin âmilini o sıfattan mahrum edemeyiz. Onlar da, hiç şüphesiz, tevkîr olunacak vatanperverlerdir. Bir Sinan'ın, bir Lavoisier'nin, bir Fatih'in, bir Shakespear'ın, bir Marconi'nin vatanlarına ne büyük hizmetler etmiş olduklarını düşünelim.

Atatürk zulme karşı isyan eden ihtilâlcinin, cephede hayatını fedadan çekinmeyen askerin, irtica'a göğüs veren inkılâpcının, zafere götüren kumandanın, hükûmet kurup idare mes'uliyetini üzerine alan devlet adamının, masası başında sabahı eden âlimin, milletine yol gösteren rehberin, bütün unsurlarıyle bir vatan yaratan *eşsiz kahramanın* vatanperverliği misâlidir.

İskender kıt'alar fethetti; bugün mezarının yeri meçhûldür. Cingiz'in İmparatorluğu nerede ? Napolyon büyük bir kumandan ve dikkate lâyık bir müceddit idi. Sainte - Hélene'de metrûk ve münsî ölüp gitti. Bismark'ı ancak muvaffak bir politikacı olarak hatırlayabiliriz. Deli Petro veya Cromwell'de Atatürk'le müşterek vasıflar aramış olanlar boşuna yorulmuşlardır. Atatürk tarihin devamınca onların başları üzerinden istikbale bakacak ve karanlıklar içinde parlayan bir meş'ale gibi daima gözleri kamaştıracak, daima tek kalacaktır. Bunun içindir ki 1938 İkinciteşrin ayının onuncu günü Türkler için *büyük matem günü*dür : o gün biz Atatürk'ü kaybettik.

*

Vatanperverliğin ebedî timsâli olan Atatürk'de başı sıkılan her milletin vatanperverleri, bugün ve yarın, kurtulmak için ne yapmak lâzım-

geldiğini keşfedeceklerdir. O'nun hayatını safha safha hâtırlamak bile eserinden intibah dersleri almağa kâfi değil midir ? Harp Akademisi'nde okuyan yirmi yaşındaki Mustafa Kemal yatağında gözlerini kırpmadan sabahlara kadar düşünmektedir :

— İkinci 'Abdülhamid'in zâlim idaresinden vatanı kurtarmak için ne yapmalıyım ?

Genç Yüzbaşı Mustafa Kemal, Şam'da sürgündür. *Vatan ve Hürriyet* cemiyetini kuranlar arasında güç vazifeyi üzerine alıyor : ihtilâl teşkilâtını O vücuda getirecektir.

Meşrutiyetin ilk günlerindeyiz. Kazanılmış olan hürriyetler tehlikededir. 31 Mart irtica' hareketini bastıran *Hareket ordusu*'nun Erkân-ı harbiye reisi Mustafa Kemal hürriyetlerini vatandaşlarına iâde ediyor.

Şimdi, memleketin bir kitlesini düşman istilâ etmiştir : Mustafa Kemal'i Trablus'ta, Tobruk'da buluyoruz.

Daha büyük bir tehdit : Balkan muharebeleri başlıyor. Mustafa Kemal kıt'alar aşarak vatan ve muharip ordudaki işinin başına dönüyor.

Cihan Harbı :

— Merkezî Avrupa İmparatorlukları'yle mukadderatımızı birleştirmeyelim; mağlûp olacaklardır !

Fakat, olan olmuş, Osmanlı İmparatorluğu merkezî Avrupa devletleriyle aynı safta harbe girmiştir. Yapılacak olan şey askerlik vazifesini yapmaktan ibarettir. Mustafa Kemal harekete geçmek teşebbüsünü alarak Anafartalar'da İstanbul'u ve onunla birlikte memleketi kurtarıyor.

Mondoros Mütarekesi yapılmıştır. Devlet Sevir Muahedesi'ni imzalamağa icbar olunmaktadır.

— Bir milletin idam hükmü kendine infaz ettirilemez. Fakat, galiplerden de istiklâl dilenilemez. Elele verip kurtulma çareleri aranmak lâzımdır.

Elzem olan birliği ve beraberliği temin için Mustafa Kemal milletinin başına geçiyor ve müthiş mücadeleye başlıyor. Karşı karşıya olan kuvvetler müsavi değildir. Ne ehemmiyeti var ? Mustafa Kemal'in iradesi, milletinin istiklâl ve hürriyet azmi bütün mukavetmeleri yıkacaktır. *19 Mayıs 1919 — 24 Temmuz 1923* . . . Dört sene, iki ay ve beş gün . . . Büyük ideâl tahakkuk etmiştir.

Fakat, muzaffer Başkumandan bunu kâfi bulmuyor :

— Askerî zaferi içtimaî ve iktisadî zaferler takip etmelidir ki istiklâl tam olsun.

Mücadele ve inkılâp yıllarının tarihini telhis edecek değiliz. O tarih genç ve yaşlı bütün Türkler'in zihinlerine nakşolmuştur. Bununla beraber unutmayalım ve hatırlayalım ki büyük vatanperver Cümhuriyet'i kurup o tarihî hâdiseyi takip eden inkılâpları birer birer başardıkça *Büyük Dâhî* vasıfları da cihan nazarında birer birer tebarüz etmiştir.

Kimi avukat, kimi gazeteci ve kimi ressam olan harp sonrası diktatörleri asker kılığına girip milletlerine askerî hedefler gösterirlerken Atatürk üniformasını çıkarıyor ve " *yurtta sulh, cihanda sulh* „ prensipini ortaya atarak vatandaşlarına :

— Vatanın kalkınıp refah ve saâdete kavuşması için iş başına, diyor. Kendi hudutlarımız içinde en medenî hayatın icaplarına göre çalışağız.

Ve, son nefesini verinceye kadar, herkese örnek olacak surette, çalışıyor, didiniyor, uğraşıyor, ve milyonların göz yaşları arasında, milyonların vicdanındaki serîrine intikal ediyor.

Atatürk, Türk vatanperverliğinin ebedî timsâlidir.

BİR YAPICI

ALİ SÜHA DELİLBAŞI

Ankara'ya yeni gelmiştim. Mustafa Kemal'in çehresi hakkında kat'î birşey bilmiyordum. Çünkü gördüğüm binbir resminden hiçbiri, ötekine benzemiyordu. Bildiğim bir tek kat'î bilgi vardı : O'nun sarışın, mavi gözlü bir adam olması. Resimlerine bakınca O'nun binbir çehresi olduğuna hükmetmek lâzımgeliyordu. Geldiğimden beş on gün sonra O'nun bu binbir çehresinden bir tanesini tanımak mümkin oldu : o gün yolda, o zaman Ankara'da pek seyrek görülen, bir otomobil yanımdan geçti; içinde sarışın, yüzünün çizgileri hassas ve sinirli bir mizacın sahibi olduğunu gösteren, sevimli bir genç adam oturuyordu; ben tanıyıp selâmlamağa hazırlanacak zamanı bulmadan gayet çelebice bir selâm verdi : bu genç, sevimli, sarışın kibar adam, Türkiye'nin birinci Cümhurreisi Mustafa Kemal Paşa'ydı. Müteakip günler, Aankara'yla âşinalığım ilerledikçe, Mustafa Kemal'in yolda her rast geldiğine aynı kibarlığı gösterdiğini, aynı nâzik selâmı ilk olarak herkese kendinin verdiğini öğrendim.

Aradan pek az zaman geçmişti ki Hâkimiyet-i Millîye bayramı geldi. Ben yeni kurulan Ankara Şehiremaneti'nin ilk Sıhhîye müdüriydim. Şehiremini de Mehmet Ali Bey'di. Şehiremini ve öteki şûbelerin müdürleriyle birlikte tebrik merasimine iştirâk için şimdi Halk Partisi'nin işgâl ettiği, Büyük Millet Meclisi binasının bahçesine gittik. O mevsimde Ankara'da nadir görülen ılık bir bahar havası vardı. Muhtelif daireler, küme küme, binanın bahçesinde toplanmış, Devlet Reisi'nin gelmesini bekliyorlardı. Bir an bir otomobil gürültüsü işitildi. Kalabalık arasında, daha gelen otomobili görecek zaman bulamadan, Mustafa Kemal'in, binanın merdivenlerinden, pek çok mütebessim bir yüz ve gayet çevik ve genç adımlarla çıktığını gördüm. Bukadar kısa bir an içinde başındaki kalpağını, ve arkasındaki jaketatayını farkedebilmiştim. O zaman daha frak merasim elbisesi olarak kabûl edilmiş değildi. Devlet Reisi de, merasime iştirâk edenler de jaketatay giymişlerdi.

Sıra bize geldiği zaman önden Mehmet Ali Bey girdi. Paşa'nın elini sıkıp tebrik ettikten sonra, solda, yanda durup sıra ile bizleri takdim etti. Paşa hepimizin elini, aynı kibar ve nâzik tavrı, aynı sevimli tebessümüyle sıktı. Biz artık dışarı çıkacağımızı zannediyorduk ki Paşa'nın yüzündeki o sevimli tebessüm birdenbire silindi. Yerine ciddî bir dikkat ve tenkit ifa-

desi geldi. Birkaç kısa cümle ile, bazı idarî sebeplerle henüz emekleme ve yoklama devresinde bulunan Şehiremaneti'nden neler beklediğini kat'î ve vazıh bir şekilde, bize anlatmış oldu. Mustafa Kemal'in bu benim yakından tanıdığım ikinci çehresiydi.

.... Zamanlar geçti. Ben zaman zaman onun bu binbir çehresini uzaktan, yakından görmek fırsatını buldum : asker, kumandan, inkılâpçı, şedit iradeci, san'atkâr, çiftci, şair, müceddit, müzisiyen, hatip, dilci, tarihci, ihtilâlci, katı yürekli, yumuşak yürekli, cezalandıran, afveden, yıkıcı, yapıcı, ateşli genç, vakur ve olgun adam, ve saire, ve saire ...

Başka herhangi bir adamın mizaç çehresindeki bukadar çok ve biribirine zıt tenevvü, muhakkak ki zaâf sebebi olurdu. Halbuki işte Mustafa Kemal'de, bütün dünyanın bildiği gibi büyük bir kuvvet kaynağı oldu.

*

Mustafa Kemal hem yapıcı, hem yıkıcıdır. Fakat, dünyada yıkmadan yapmağa teşebbüs edip de muvaffak olmuş bir tek hakikî yapıcı göstermek kabil midir ?

*

.... Asırlar sonra Türkiye tarihini yazan bir müverrih Mustafa Kemal'den bahsederken şöyle yazacak : " Yirminci asır başlarında Anadolu'da Türkiye adını taşıyan damı çökmüş, kerpiçten dıvarları yıkılmak üzere harap bir bina vardı. Mustafa Kemal adında bir kuvvetli yapıcı türedi, bu çürük binayı temelinden yıkarak yerine taştan, çelikten muhteşem ve sağlam bir bina kurdu „.

TARİH

MACAR SERHATLERİNDE

XVI NCI ASIR TÜRK DEVRİ*

OSKAR KOLLİNG

Eskidenberi yazılmış eserlerin mahsûlü olmak üzere Türkler'in, istilâ eylemiş oldukları mıntakalarda gerek nüfus gerekse emvâl üzerinde yapmış oldukları tahribatın pek büyük olduğu hakkında umumî bir kanaat vardır.

Vâkı'a muharebe zamanlarında biçare halk cidden ağır felâketli anlar yaşardı, fakat harp patırtıları kesilip de barış devri başlayınca Türk idaresi altına girmiş olan yerlerin her tarafında hayat şartları mu'tedil bir hal alırdı. Anlaşılıyor ki XVI ve XVII nci asır Türkleriyle alâkalı vukuatı kaleme almış olan eski müverrihler bu şeraiti gözönünde tutmadıkları gibi tarafgirlikten de kurtulamamışlardır.

Mevcut tarihî vesikaların daha iyi tetkiki bize gösteriyor ki istilâcı Türkler harpler bittiği zaman asayişi derhal iadeye, halkın hukukunu muhafazaya çalışmışlar ve teb'aya karşı gayet insanî muamelede bulunmuş - lardır.

Budapeşte Macar millî müzesinde bulunan 518 sahifelik " *Protocollum Bâthorianum* „ adlı yazma vesikalar da bu hakikatleri belirtmektedir (Müzedeki yazmalar : XXXVII fol. Hung.); bu eser kısmen eski vesikaların asıllarını kısmen de resmî tercümelerini ve müsveddeleri ihtiva etmektedir.

Erdel Beyliği'nin, komşusu olan Türk arazisi ile münasebetlerine dair olan çok mühim vesikalardan birkaçı 1874 de Csanad Piskoposluğu tarih vesikaları neşriyatiyle meydana konmuş ise de bunlar işlenerek tanıtılmış ve üzerlerinde mütalâa yürütülmüş değildir. Halbuki bu vesikalar ehemmiyetleri ve bilhassa XVI ncı asır Türkleri'nin devlet teşkilâtcılığındaki kudretlerini aydınlatmak itibarıyle cidden tetkike şayandırlar.

Bu eski yazılar bize Türkler'in istilâ ettikleri yerlerde içtimaî disiplin tesis etmek ve onu idame ettirmek için ziraat, san'at ve ticaretteki nizam - ların bozulmamasına gayret ettiklerini gösterdiği gibi bunlardan Türk hükûmet merkezinin, istilâya uğrayan memleketler halkının hak ve menfaatlerini korumağa çalıştıkları da anlaşılır.

O devir Türkleri'nin bu politikası doğru idi, çünkü devletin dahilî işlerinin yürümesi için lüzumu olan parayı temin etmek ancak istilâ edilmiş sahâlar halkının vergi kabiliyetini azaltmamakla kabildi. Türk hükûmeti-

[*] Bu yazı, müellifin henüz hiçbir yerde intişar etmemiş kıymetli ve mahcarca olarak yazılmış bir tetkikinin aynen dilimize tercümesidir.

nin, istilâ harekâtı nihayet bulunca idaresi altına geçen halka karşı olan muamelesi her hususta onun dirayetini ispat eder. Yalnız bu tedbirli siyasetin ruhunu, onu fiiliyat sahâsında tatbik edecek olanlara telkin etmekte müşkilât çekiliyordu.

Bilhassa büyük siyasî tebeddülât anlarında küçük memurların suiistimâlleri çok oluyordu. Hükûmet merkezi bu gibi hallerin her birinden ayrı ayrı haberdar olamadığı için cezaî hükümlerin tatbikine de imkân bulunmuyordu. Bununla beraber elden geldiği kadar suiistimâllerin ve cebirlerin önüne geçilmiş ve failleri cezalarını görmüşlerdir. Bu itibarla her türlü fenalık için Türk hükûmet merkezini mes'ul tutmak doğru olmasa gerektir.

Ancak İmparatorluk'un iç kısımlarında oturan halkın hayatı XVI ncı asır telâkkilerine göre sükûn ve istikrar kesbetmiş iken hudutlara yakın yerlerde, yâni Türkler tarafından işgâl edilmiş olup Erdel Beyliği'ne mücavir olan mıntakalarda meskûn halk tazyik görüyor ve tehlikeye marûz kalıyordu.

Aşağıdaki bahiste buna dair birkaç vesika gösterilmiştir.

— Hudut Hadiseleri ve halkın tazyıkı

Sık sık değişen hudutlara mücavir olan arazinin hangi tarafa ait olduğu anlaşılıncaya kadar uzun zaman geçiyordu. Siyasî hudutları kale almayarak fırsat buldukça kaçakcılığa ve şakîliğe kalkışan küstahlara ise her devirde rastlanır. O devirde de hudut tecavüzleri günlük hâdiselerdendi. Fakat vukuata olduğundan fazla kıymet vermemek için her iki tarafın azamî hüsn-i niyet göstermesi icap ediyor ve gerek Türkler gerekse Erdelliler tarafından resmî makamların pek nadir ahvalde eli bulunan bu soygunculuk vesaire gibi hâdiselerin mahiyetinin meydana konulmasına çalışılıyordu.

Her defasında zarar gören fakır halktı ve ekser ahvalde sarayın ve paşaların şiddetli emirleri ve tedip teşebbüsleri boşa çıkıyordu. Bir hâdisede mütezarrır olanın zararının telâfisi pek nadirdi.

Fakat bu müessif hakikatler Türk hükûmet merkezinin insanî düşüncelerinin kıymetinden birşey eksiltmez. İstanbul'a her nereden bir şikâyet gelmiş ise her defasında derhal meselenin şiddetle tahkik ve takip olunması için emir veriliyordu. Bu emirler sadece paşalara gaile çıkarmış olmakla kalmıyor, ayni zamanda maiyetlerinde bulunan memurların da bazan cezalandırılmasını icap ettiriyordu.

İşte Balog Hüseyin adlı sipahinin adamlarıyle beraber, soygunculuk yaptığı (Yenö) ye yakın -bugünkü Borosjenö- Bély'de de böyle bir vak'a geçmiştir. Bu adam âdeta tam teşkilâtlı çetesiyle civar köyler halkını soyuyor, haraca kesiyordu. O zamanki Padişah Selim'e bunun için birçok şikâyetnâme gitmiş ve bunun üzerine 1574 yılında Balog Hüseyin işinin takibine başlanmıştır.

Aşağıdaki 1 numaralı vesikadan anlaşılacağı üzere Sultan'ın şöyle hülâsa edebileceğimiz bu yoldaki mütalâası takdire şayandır : *" Ben köylü üzerinde tagallüp istemem.. Sipahiliği başkasına verilsin ve kendisi cezalandırılsın „.*

Veika I — Padişah Sultan Selim'den Temeşver Beylerbeyi Cafer paşaya mektup :

" Temeşvar Beylerbeyi Cafer Paşa;

Emrimin vusûlünde malûmun ola ki sipahilerimizden Balog Hüseyin nam sipahi rencberlere zulûm etmektedir. Bize haber verdiler. Ben köy halkına zulûm edilmesini istemem. Benim emrimi aldıkta rencberin malına dokunmamasını o sipahiye tenbih edesiz, kendine gelsin. Eğer söz dinlemezse ve yolsuzluğa devam ederse bana bildiresiz. Sipahiliği başkasına veririz. Kendisini de cezalandırırız, bunu böylece bilesiz. „ (Millî Müze'deki eski resmî tercümelerden; s : 235).

Yenö'nün ilerisindeki Bély köyünün bulunduğu yer Erdel vaydalığına ait olduğu için Temeşvar Paşası, Sultan'ın bu emrini alınca ifadelerini almak ve suçlularla yüzleştirmek için şikâyetcileri Bély'e yollamasını, Erdel vaydası Bâthori İştvan'a şu mektubu yazıyor :

Vesika II — Temaşvar Paşası'ndan Bathori İştvan'a mektup :

" Erdel vaydası Bâthori İştvan'a ilâ . . .

Şevketlû Padişahdan bana bir mektup geldi. Bunda diyor ki :

Erdel vaydasının bana yazdığına göre onun Yenö'ye yakın Bély nam mahalde bir kal'ası ve orada Pota Ferenc adlı sadık bir bendesi varmış. Yenö'den Balog Hüseyin nam sipahi adamlarını yollayarak bu adamın kal'a dibinde bulunan buğday yığınını yaktırtmış, bundan başka mezkûr sipahi birtakım haydutları teşvik ederek köylerde zarar yaptırır, sonra da onlara yataklık edermiş, ki bu hal o memleket için felâkettir.

Bana ferman buyurdu ki : Balog Hüseyin'i tutasız, Erdel vaydasının adamına öylece zarar yapmışsa bir akçasına kadar ödetesiz. Eğer Erdel memleketi köylerini zarara uğratan haydutları barındırıyorsa hakkında hükm eyleyesiz ve bu hükümden beni olduğu gibi haberdar edesiz. „

Paşa mektubuna şöyle devam ediyor : " Her nekadar Balog Hüseyinin bu gibi vukuatından şimdiye kadar birşey duymadım ise de yine onu yakalattım. Zatın da şikâyetciyi muayyen günde Bély'e gönderesiz. Ben de Hüseyin'le birlikte kendi adamımı yollarım. Şahitlerin ispatıyle suçu tebeyyün ettikte bunu Kapuya arzederim.

" Madamki zatın bu işten Sultan'ı haberdar etmiştir, meydana çıkarılması gerektir. Ama bana yazmış olsaydınız yine tahkik ederdim. Padişah'a arz olunmasına lüzum yoktu, böyle ufak işi ben de düzeltebilirdim. Madam ki Sultan'a malûmat vermem lâzım, işi tetkike koyulalım.

" Bizim buralarda bu misillû vukuat eksik olmamaktadır, ama Padişah'a yazmayıp bakup hal ve fasleyler, tarafeyni barıştırırım. Bakîye emanet olasız. „ (Ayni tercümelerden; s : 244-249).

Erdel vaydası Bâthori, Temeşvar Paşası'nın arzusunu yerine getirerek işe bakılmak için gün tayin etti. Fakat anlaşılan şikâyetcilerden oraya gitmeğe cesaret eden bulunmadı ki kimse ispat-ı vücut etmedi. İhtimâl Potalar'ın gözlerini korkutmuşlar, yahut cebir istimâliyle gelmelerine mâni olmuşlardır. Belki de onların da kendilerinden sorulacak kabahatları vardı da bunları karıştırmamak için görünmemeyi tercih etmişlerdir.

Vesika III.

Bu suretle sipahi Hüseyin'in vaziyeti düzelmiştir. İşin bu şekle girişi Temeşvar Paşası için de fena değildi. Çünkü onun idaresi altında böyle âsî kimselerin bulunmasını saray tabiatıyle hoş görmezdi.

Temeşvar Paşası kendini tebriye için Hüseyin hakkında yapılan takibata dair bir mektup daha yazmıştır ki onda yeniden tahkikatta bulunulmasına lüzum göstermektedir :

" Erdel vaydası Bâthori İştvan'a arz-ı hürmet ve hizmetten sonra, Yenö'li B. Hüseyin'in işi hakkındaki şevketlû Padişah'ımın buyruğunu bundan evvel zat-ı devletinize göndermiştim. Âdalet isteyenler onun şerrine uğramış olanlardı. Zatınız mahkeme günü orada bulunmaları için onbeş gün mühlet vermiştiniz. Oraya kimse gelmedi.

Şimdi benden suçsuz olduğu halde şikâyete uğradığı ve haksız yere elinden sipahiliğinin alınmasına kalkışıldığına dair saraya götürmek için mektup istiyor (mektubu isteyen sipahi Hüseyin). Bunun için zatınız dâvacısı olup olmadığını bana bildiresiz. „ (Ayni tercümelerden, s: 34).

Sıkışık vaziyete düşmüş bulunan sipahiye karşı Paşa'nın hüsn-i niyete sahip bulunduğu bu mektuptan zımnen anlaşılmaktadır. İhtimâl bu sipahi Hüseyin harplerde yararlık göstermiş ve kahramanlıklarına mukabil haydutluğuna biraz göz yumulmuştur. Bu yalnız Türkler'de böyle olmayıp o devrin muharip milletlerinde ahlâkî zihniyet hemen ayni idi. Gerek Macarlar'da gerekse ücretli Alman ordusunda ölümü istihkar eden cengâverlerin kabahatları hemen afvedilirdi.

Bazı gözde kahramanlarına karşı Türk Sultanı bile müsamaha gösterir ve umumiyet itibarıyle ihmâli görülenlere karşı tatbik ettiği şiddeti onlara göstermezdi. Erdel hudutlarında yağmagerlik eden ve halkı soyan Lippa Beyi ile de böyle olmuştur.

Vesika IV.

Bu Bey'e 1574 senesinde Sultan'dan gelen mektup şöyledir :

" Fermanım vusûl buldukta malûmun olsun ki : sen Erdel memleketinin bir köyünü soymuşsun. Bu hareket dinimize mugayirdir. 40 hayvan götürmüşsün, bundan gayri köy halkını tutturmuşsun, böylece haber aldım.

Bu iş için gazabımla seni cezalandırsam yeridir, ama bunu sen mi yaptın, yoksa idaren altındaki adamların mı yaptılar ve niçin yapmışlardır ? Köy eskidenberi Erdel'e mi aittir, yoksa bu tarafa mı ? Bana hepsini doğruca bildiresin, böylece malûmun ola. „ (Ayni tercümelerden, s: 191).

Bu mektupta kullandığı lisandan ve âdeta kurtuluş imkânlarını göstermesinden Padışah'ın ne derece afvkâr olduğu anlaşılmaktadır.

Bu gibi haller bittabiî Erdel'lilerce de cezasız bırakılmamıştır. Sonra hudut hâdiseleri Erdelliler tarafından da çıkarılmıştır, ki o takdirde Türkler şikâyetçi olurdu.

Temeşvar Paşası'nın 14 Haziran 1574 tarihli ve Pervane çavuş tarafından Maroşvâşârhely'de bulunan Erdel Beyi Bâthori İştvan'a götürülen aşağıdaki mektubu, bunu etraflıca gösterir :

Vesika V.

" Dostum ve iyi komşum Erdel vaydası Bâthori İştvan'a arz-ı hulûstan sonra, Yenö'li sipahiler bana gelerek şu yolda şikâyette bulunmuşlardır :

Eskiden Yenö'ye bağlı bulunan Zamkes, Zynas, Lasna, Maltehirmen, Dalmas, Belenziki, Korod, Rozohordos, Kiskermen köyleri Padişah'ın kütüğüne iki defa yazılmışlar iken Lâszlofy, Farkas ve Belényes zindancısının adamları gece iki sefer Pelu, Korod ve Bozulazna'yı basarak fukaranın hayvanlarını kâmilen ellerinden almışlar, bundan gayri de köy halkından beşini tutup götürmüşlerdir ve bunları hâlâ Belényes'te tutmaktadırlar. Bu işler yakışık almaz, hattâ zatınızın bunları tedip etmesi ve esir bulunan fukarayı bıraktırması gerektir.

Zatınızın veya benim haberim olmadan bunların böyle işlere cür'et eylememeleri ve tagallübe kalkışmamaları icap eder. Köy üzerinde bir hakları varsa ya zatına veya bana baş vurmaları lâzımdı, biz işi kanun dairesinde düzeltirdik. Bunun için bana geldiler ve kapuya bildirmemi de istediler. Lâkin ben zatına haber vermeden ve ne sebeple işlediklerine dair zatından cevap almadan yazmak istemedim.

Bu gibi mücrimlerin cezasını vermenizi zatından rica ederim, ben de sipahileri barıştırmağa çalışırım, tek Kapu'ya şikâyet gitmesin, böylece zatınızın malûmu ola. „ (Ayni tercümelerden, s: 33).

Komşularla iyi geçinmek lâzım geldiğini bilen ve sarayda da sözü geçen Temeşvar Paşası hakim ve müdebbir bir adamdı. Yukarıki mektupta da serhadlerde zuhur eden hâdiselerin İstanbul hükûmetine aksettirmeden kendi aralarında hal ve tesviyesi arzusu mükerreren izhar olunmaktadır. Tecrübeli paşalar geçimsizlik zihniyetleriyle Türkler'in dinen de mukaddes saydıkları muahedelerin bozularak her türlü hudut tecavüzlerine yol açmasına meydan vermemeğe çok dikkat gösterirlerdi.

Temeşvar Paşası'nın 1576 da Erdel Beyi Bâthori Zsigmonde'e yazdığı

mektup da yine aradaki iyi komşuluk münasebetini yenilemeyi istihdaf etmekte idi.

Yine Temeşvar Paşası'nın fukarayı himaye eden ve Desznö'lü Macar zindancı tarafından fakir Macar halkına revâ görülen zulme işaret eden mektubunun her satırı onun insaniyetini gösterir. Mektup şudur :

" İyi komşum Erdel vaydası Bâthori Kristof'a arz-ı şükran ve hulûstan ve kendisine Cenab-ı hak'tan uzun ve hayırlı ömürler diledikten sonra şu hulûsnâmeyi takdim ederim.

Vesika IV.

Ve dahi zatına malûm ola ki Desznö zindancısı Desznö'ye yakın bir kal'a inşa ettirmek istemiş ve Desznö sınırına yakın sancaklardaki ve sipahilerdeki köyler halkına kal'a inşasında lüzumlu söğütleri, dikmelik sırıkları ve sair ağaçları hazırlayıp getirmelerini cebretmiş. Bunları zorla Nezztere köyüne yollamış. Bir kızın başını ve Topaşyncza köyünde zavallı bir köylünün kulağını kestirmiş.

Hagymassy ismindeki bendesi de adamı olan Pap György ve oniki atlısı ile Yenö sancağına bağlı Sebes kasabasını yağma etmiş. Halkın elinde nekadar hayvan varsa sürüp götürmüş, kasabanın ileri gelenlerinin de başlarını kestirtmiş. Hâsılı fukaraya böyle büyük zulûm etmiş. Bunu bana şikâyet ettiler. Ama Desznö şehri Yenö çeribaşısının timarıdır (Padişah tarafından idaresine verilmiş arazi). Bize göre orası da Sultan'ın sair memâliki gibidir.

Zatının haberi olsa fukarayı böyle yağma etmelerine ve Padişah mülkini böyle harap eylemelerine mâni olursun. Bu sebeple böyle kötü işler yapmamasını zatın zindancıya emir buyura. Zira Yenö sancağında nekadar zâ'im ve sipahi varsa hep şikâyet etmekte ve kapuda haklarını aramak için benden mektup istemektedirler. Ben ise onları susturamıyorum, zira Desznöliler bu âna kadar Lippa ve Temeşvar sancaklarında çok zarar işlemişlerdir. Zarar görenler ise müttefikan şevketlû Padişah'a şikâyete gitmek istemektedirler.

Evvelce de Megyer İgyed'i vergi için pek ziyade sıkıştırdıkları ve bu hususta bize şikâyet vâki' olduğu zatına malûmdur. Fakat onlar böyle şeylere ses çıkarmayacaklar, ama fakir halkın kal'a yaptırmak isteyenlerden çektikleri fazladır. Bunu Kapu'ya bildirmem icap ediyor.

Halbuki bu âna kadar bu işten malûmatı olmayan Padişah bunu böylece haber alırsa pek ziyade gazablanacak ve kal'anın inşasına izin vermeyecektir. Çünkü Padişah'ın kütüğüne geçenlerin bukadar ellerinden tutmak, Sultan'ın mülkinde kal'alar inşa eylemelerine müsaade etmek, fakir halkın kulağını, kafasını kesmelerine müsamaha göstermek iyi olmadığı pek aşikârdır. Bu gibi hareketlerin fenalığını bilirsiniz. Bu sebepten zâ'imler ve

sipahiler hep birden şikâyete gitmek istiyorlar. Ben bunların fukaraya böyle zulûm eyleyeceklerini ümit etmezdim.

Bu işin nasıl olduğunu şikâyetcilerin ifadesine göre kanun dairesinde zabtedip bunun bir suretini sipahilerin eline verenler Yenö sancağı Bey'i ve kadısıdır. Kapu'ya şikâyete gitmeğe onlar da hazırdır. Allah ömrünüzü mizdad eyleye. „ (Ayni tercümelerden: s: 17-18) [1].

Anlaşılan Erdel Beyi'nin sarayında fakir halkın acıklı ahvalini anlatan Temeşvar Paşası'nın bu mektubunu ciddiye almadılar ki bir teşebbüste bulunulduğuna dair vesikaya rastlamıyoruz.

Belki de zâ'imler ve sipahileri endişeye düşüren cihet fakır halkın vaziyetinden ziyade bu esnada bir taraftan kal'a inşaatının ilerlemesidir. Erdel vaydasının bu hususta alacağı tedbire bir müddet intizardan sonra ümitler boşa çıkınca birgün kalkıp Desznö zindancısının yaptırdığı kal'ayı basarlar ve birkaç adamını alıp götürürler. İşgâlleri altına geçmiş olan köylere yapılan haksızlığın intikamını böylece alırlar.

Fakat bu tecavüz de şikâyetsiz kalmaz, Erdel Beyi'nin şikâyetnâmesi Erdel vaydası da Kapu'da bu gibi şikâyetlerde bulunabilmek için mükellef ilk önce sebebiyet verenlerin Desznö zindancısının adamları olduğu hakikati kurnazca gizleniyor ve bütün kabahat Yenö sipahilerine yükletiliyordu.

Ardı arkası gelmeyen bu münaza'alar sarayın hiç hoşuna gitmiyordu. Erdel vaydası da Kapu'da bu gibi şikâyetlerde bulunabilmek için mükellef olduğu vergiyi ödeme zamanını fırsat bilirdi. Paranın en iyi tavsiye mektubu olduğu o zamanda malûmdu. Bu suretle Erdel baş elçisi tarafından arz olunan ahvali sarayda dinlemek lûtfunda, hattâ bunların çaresine bakılacağına dair de vaidlerde bulunuyorlardı.

Çok geçmeden, 16 Birincikânun 1576 de Sultan Murad'ın metni aşağıda görülen mektubu Temeşvar Beylerbeyi'nin elindedir :

Vesika VII.

" Baş adamı vasıtasıyle vergisini yollayan Erdel vaydasının bildirdiğine göre Desznö'de Bebekoğlu karısının bir köşkü varmış. Orada bir ev yaptırıyormuş. Bu sırada sipahiler baskın vermişler ve kal'a yaptırmakta olduklarını bahane ederek onları yakalayıp götürmüşler. Esir olan dört kişi imiş. Erdelliler'den esir alınamayacağını bilirsin, o halde bunu neye yaptınız, sebebi nedir ?

Bu işin arkasını arayasın, eğer anlatıldığı gibi ev basılmış ve adamlar

---

[1] Zarfın üzerindeki tarihe göre bu mektup 1576 Temmuz'unda yazılmıştır. Fakat vesika üzerinde, zikredilen bu tarih gösterilmiş değildir.

esir edilmişse onları bıraktırt ! Bu suçu işleyenlerin adlarını bildir, onları cezalandırayım „ [2]. (Ayni tercüemler : s : 455).

Sultan Murad'ın 1576 da Temeşvar Paşası'na gönderdiği şu mektup vaziyetin kızıştığı bir zamanda sükûnü iade etmişti :

Vesika VIII.

" Erdel vaydası harbın oradan memleketine bulaştırılmamasını benden dilemektedir.

Sana fermanım şu ki, emrimi alınca idaren altındaki Beyler'e bizimle Erdel arasındaki ahitlere riâyet olunmasını ve buna mugayir hareketlerde bulunmamalarını şiddetle tenbih eyleyesin. Erdel memleketiyle kimse kavga çıkarmasın. Herkim kellesini severse yağmaya gitmesin. Söz dinlemeyen sancak Beyleri'nin elinden sancağı alınır. Bunu bana bildiresin. Sancağı başkasına veririm. Benim emrimi dinleyesin, böylece malûmun ola. „ (Ayni tercümelerden, s: 197).

Hudut hâdiselerine kat'î bir son vermek için ciddî müdahale lâzım geldi. Pek çoğalmış olan hudut münazaâları yakın köylerin harabiyetini ve nüfuslarının azalmasını intaç ediyordu. Bu yerlerin halkı hem Türkler hem de Erdelliler tarafından her türlü mükellefiyete tâbi tutuluyor, bittabiî bu suretle çok eziliyordu.

Mülkiyet meselesinde Türkler Halil Bey ve Muharrem Çelebi taraflarından tanzim edilen cetvellerde gösterilen coğrafî hudutlara itibar ediyorlardı. Hudut münazaâlarının hallinde ve köy sınırlarının tayininde bu cetveller esas tutuluyordu.. Nitekim Sultan Murad da 1577 de bir emirnâmesinde Temeşvar ve Yenö kadılarına hudutların tayini hakkında talimât verirken bu cetvellerin gözönünde tutulmasını emrediyordu. Bu çok enteresan vesikanın muhtevası şudur :

Sultan Murad'ın Temeşvar ve Yenö kadılarına mektubu (1577) :

" Emrimin vusûlunda bilesiz ki :

Vesika IX .

"Yenö, Vilâgos, Pankota ve Desznö sipahilerinin bana yolladıkları ricanâmelerinde bildirdiklerine göre o havalide onların idaresinde bulunan köylerde Erdel vaydasının adamları benim fermanımla vergi topluyorlarmış, mahsûllerini götürüyorlarmış ve bu hal onların zararını mucip oluyormuş.. Bana böyle haber veriyorlar.

Kapumda bulunan Sefer Çavuş'a Erdel vaydasının baş adamıyle beraber oraya vardıkta sipahilerle oradaki eşrafı yüzleştirmesini emrettim.

Yüzleştirmeden sonra bu köylerin Halil Bey ve Muharrem Çelebi'nin cetvellerinde kayıtlı olup olmadığına bakıla. Eğer kayıtlı ise ve Erdel'e ait değillerse bu köylere dokunulmaya. Eğer cetvelde kayıtları yoksa ve Erdel Beyliği'ne aitse bizim adamlarımız dokunmayalar, rahat bırakalar. Vaydanın adamı da orada buluna, ki bu mesele hakkında vaydanın arzu ve reyinin ne olduğu anlaşıla. Baâdehu hakikatı bana yazasız. Bu emrim böylece malûm ola. „ (Ayni tercümelerden, s: 287-288).

Sarayın, hüsn-i niyeti ve fakır halkın daima zarar gördüğü keşmekeşli vaziyete bir nihayet vermek istediği bu emirden de anlaşılmaktadır. Erdel Beyi'ne karşı da hüsn-i muamelede bulunuyor, hudutların düzenlenmesinde daima onun rey ve muvafakatını alıyordu.

Vayda Bâthori Kristof'la, Padişah'ın yolladığı 27 Haziran 1577 tarihli mektup bunu gösterir. Bu mektupta Padişah şöyle yazıyor :

Vesika X.

" İsâ dinine ve mezhebine mensup Erdel Beyleri'nin Beyi Erdel vaydası Bâthori Kristof'a :

Benim fermanınmın vusûlunda malûmun ola ki :

Yenö, Vilâgos, Pankota ve Desznö mıntakalarının timarına sahip olan sipahiler bana arz-ı hâl göndermişler (Türk Padişahları istilâ eyledikleri yerleri yararlıkları görülen cengâverleri arasında taksim ederlerdi, bu hisselere *timar* denirdi. Szarvas Gâbor ve Simonyi Zsigmond'un eski dil tarihi lûgati. s: 666). Bunların şikâyetlerine bakılırsa Erdel vaydalığı ahalisi ayaklanarak oraların kendi mülkleri olduğunu iddiaya ve hasılât ve gelirleri kendilerine alakoymağa kalkışmışlar. Bundan zarar görecek kendileridir.

Fermanımı aldıkta, ricalinden birini oraya gönder. Halil Bey'in ve Muharrem Çelebi'nin defterlerindeki kayıtlara bakılsın ve ona göre düzeltilsin. Herkes hakkına razı ola. Böylece malûmun ola. Fermanım budur. „ (Ayni tercümelerden, s: 287).

Yine ayni yıl içinde Padişah'ın fermanını almış olan Temeşvar Paşası Teşrinisani'nin beşinde Erdel Beyi ile temasa geçmiş ve hududun dostane bir surette elbirliğiyle tayini esbabını araştırmıştır. Yâni Temeşvar Paşası sarayın, ahalinin cebir ve haksızlıktan masûniyetini temine matuf sosyâl zihniyetini kendine mal etmiştir.

Aşağıdaki mektup onun insanî düşüncesini aksettirmektedir :

[2] Bu vesikadan bir el yazısı daha görülmektedir ki bunda Halil Bey'in defterine yazılı olmayanlara dokunulmaması hakkında Temeşvar paşasından maâda Buda paşasına da talimat verildiği okunmaktadır.

Bu tedbirlerden anlaşılıyor ki padişahlar muahedeler ahkâmına şiddetle riâyet olunmasını istemekte ve sancak paşalarını da buna mecbur tutmakta idiler. Bu gibi hudut münazaalarının bazı kere alevlenerek ciddî çarpışmalara yol açtığı, hiddet ve ihtirasın akıl ve dirayete galebe çaldığı da görülüyordu. Böyle tehlikeli vaziyetlerde de uzaktaki hükûmet merkezinin temkinli idaresi meselenin önünü alıyordu.

Sultan Murad'ın 1576 da Temeşvar paşasına gönderdiği bu mektup vaziyetin kızıştığı bir zamanlarda sükûnü iâde etmişti .

Vesika XI .

" Cenab-ı Kibrya'dan hakk-ı âlilerinde hayırlı temennilerde bulunduktan ve şükranlarımla hizmetimi arzeyledikten sonra zatına şu hususta malûmat itasını arzu ederim.

" Zatının şevketlû Padişah'ımın fermaniyle birlikte yolladığın mektubunu aldım. Yazdıklarına tamamen muttali' oldum. Şevketlû Padişah-ımın ferman buyurduğu gibi bendeniz serhade giderek bu adamları arattırdım ve isimlerini yazarak kapuya bildirdim.

" Zat-ı âlin de adamlarına tenbih eyleye ki şevketlû Padişah'tan ferman gelip bunda fıkara-ı ahaliye zulûm edilmemesi emredilmekte olmakla gerek zatına gerek bana fukaradan şikâyet getirmeyeler.

" Benim idaremde bulunanlar ise böyle işlere cür'et eyledikleri takdirde herkim olursa olsun tahkik edip bilâmerhamet tecziye edeceğim. Zat-ı âlin idaresindeki ileri gelenlere Temeşvar halkına dokunmamalarını, iziyet eylememelerini sıkı tenbih eyleye. Şayet yine de sui harketi görülenler zatıâilin böylesini işten çıkara. Bir de oralı olanlar orada, buralı olanlar ise burada hasılı herkes kendi hududunda buluna.

" Zat-ıâline malûmdur ki ben bu Temeşvar vilâyetine geleli ancak kırk gün kadar oluyor. Serhâdlerdeki köylerden hesapsız şikâyetci gelmekte olup oradaki memurlar ise kendilerine yazılanları hiçe saymaktadırlar. Ama böyle haksızlıklar köylünün pek ziyade gücüne gider. Fakir köylere dokunmamalarını hudut boyundaki adamlarına ihtar eylemesini zat-ıâlinden rica ederim.

" Eğer zat-ıâlin bana bu yolda malûmat verirse ben öylelerini tahkik ve tecziye eder, âzil ve teb'id eylerim. İster burada olsun ister orada Padişah'ın emriyle bu zâlimlerin cezasını vermelidir. Allah sağlık verirse ben her hususta zat-ıâlinin arzusunu yerine getirmeğe gayret eylerim. Bakî Hüdâya emanet olasın. „ (ayni tercümeler, s: 207).

Burada zikri geçen vesikalar en başta halkın ahvaliyle alâkadar olan Türk devletinin yüksek idare kabiliyetini göstermektedir.

İmparatorluğu'un geniş hudutları içinde sarayın ve paşaların nüfuzlarının her yerde ve her zaman müessir olamayışının sebebine gelince, bunu XVI ncı asrın zihniyetinde ve bilhassa hudut muhafızlarının ve memurlarının merkezdeki teşkilâtla daimî temasta bulunmayışlarında ve bu yüzden vazife disiplininin zamanla gevşemesinde aramak doğru olur.

Havsalası geniş, mes'uliyet duygusu noksan şahıslar ise idare başına geçtikleri zaman mevkilerinden mal toplayıp zengin olmak hususunda istifadeye çalışmışlardır. Soymak, gayrinin malını zabtetmek her zaman için zengin olmanın kestirme yolu olmuştur. Sorguya çekilmek ve ceza görmek korkusunun bulunmayışı gibi şerait ise bu adamların cesaretini artırıyordu.

Maamafih bu kabil adamlara yalnız XVI ncı asırda değil harp veya siyasî kargaşalıkların mevcut olduğu ve gayr-i meşru' servetler toplamaya imkânlar verdiği her devirde ve her yerde rastlanmıştır. Bu sahâda muhtelif milletlerin efradı arasında fark gözetilemez. Çünkü kötü insan her yerde bulunur. Asırların geçmesi, fennin ilerileyişi ve kültürün yükselmesi nâfile ! İnsan oğlu yaradılışındaki barbar huyunu bırakamıyor. İki bin yıllık ata sözü bugün de yaşamaktadır :

" *Homo homini lupus - İnsan insana canavardır* „.

Bu eski hakikatı İmparatorluk'un (Avusturya - Macaristan İmparatorluğu) çöktüğü 1918 yılında komşu milletler bize yeniden hâtırlattılar. XVI ncı asırdan 340 yıl sonra umanizm devrinde Macar hudualarında ayni hâdiseler tekerrür etti. Fakat böyle bir mukayese yaptığımız zaman XVI-ncı asır Türk hük met adamlarının zavallı halkın hukukunu korumak hususundaki gayretleri önünde eğilmek arzusunu duyarız.

KÜLTÜR TEORİLERİ HAKKINDA

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

— Başı 81 inci sayıda —

Siklo - kültürel mektep taraftarları, M o n t a d o n 'a nazaran, bir objenin her defa bulunuşuna büyük bir ehemmiyet atfetmekte ve bu keyfiyette objenin müşterek olduğu çevrenin tesirini kabûl etmektedirler. Fakat müellife göre, bir piyesin veya objenin keşfi ile bir objenin kabûlü arasındaki farkı ayırdetmek gerektir. Müellif bize bu hususta dokuma san'atlarını misâl olarak göstermektedir. Pedalsız ve yalnız elle yapılan dokumalar şakulî ve ufkî dokumalar olarak ikiye ayrılırlar. Prehistorik Avrupa'da ve garbî Afrika'da -sonradan müteessir olan Sudan'ın bir kısmı müstesna- dokuma şakûlîdir. Halbuki şarkî Afrika sahiline, Aksa-yı Şark'ta Aynular'a ve Mikronesya'ya nüfuz eylemiş olan İndonesya dokuması ise ufkîdir. Bu hali müşahede etmek çok şayan-ı dikkattir. Amerika'da ise, anlaşılması güç nokta, hem şakûlî ve hem de ufkî dokuma san'atı mevcuttur. Amerika'ya şakûlî dokuma san'atının nereden geldiğini tayin etmek kolay değildir. Diğer taraftan ufkî dokuma san'atının mevcut olduğu cenubî Asya'nın bazı noktalarında, Hindistan'da, Tibet ve Çin'de Afrika'nın şakûlî dokuma san'atının aynı olmamak ve hususî karakterler taşımakla beraber şakûlî dokuma san'atı mevcuttur. Bunların mevcudiyetini nasıl izah etmeli ? Eskiden ufkî dokuma san'atının, şakûlî dokuma san'atından sonra zuhur ettiği kabûl edilmişti.

Böyle olduğu takdirde sayılan bu münferit misâlleri birer bakıye olarak nazar-ı itibara almak kabildir. Fakat eğer şakûlî dokuma san'atı, ufkî dokuma san'atından evvel keşfedilmek ihtimalini gösteriyorse da, bu hal ufkî dokumanın bugün mevcut olduğu yerde şakûlî dokumanın ondan evvel mevcut olduğunu ispat etmez. Çünkü şakûlî dokuma san'atı sahâsını genişletmiştir. Siklo - Kültürel teori bu halde, mütavassıt halkaları ortadan kalkmış, mütekabil komplekslerin bir tesirini kabûl edecektir. Halbuki M o n t a n d o n ise, herhangi bir zamanda bir mucit durup durduğu yerde değil, fakat ufkî dokuma san'atından mülhem olarak ihtiyaçlarına daha uygun olan bir şakûlî dokuma san'atını keşfedebilmiş olur diyor. Bu suretle icat edilmiş olan bir obje, geniş bir surette kabûl edilmemiş ise, kültürel hiçbir akis uyandıramaz.

Kültür sahâ veya çevreleri haritasını mütalâa edersek, meselâ, 5 inci çevrenin (cycle) Afrika'da -burada bu çevre 4 üncü çevre ile ihtilât halin-

dedir- Papuasi ve Amerika'da Guyan - Amazon mıntakasında mevcudiyetini müşahede ederiz. Yeknasak inkişaf mektebinin nazarında, kültür huzmeleri bile yoktur, kültür unsurları kendi hesaplarına inkişaf ederler.

Siklo - Kültürel mektep indinde, bilâkis, yukarıda zikredilen üç büyük mıntakavî kompleksler yalnız mevcut olmakla kalmazlar, fakat bu üç kompleks, tek bir kaynaktan doğan, tek ve büyük bir (cycle) çevre veya sahâ teşkil ederler. Halbuki 1897 de F r o b e n i u s kültür komplekslerinin mevcudiyetini ortaya koymasındanberi bu mıntakavî komplekslerin genetik rabıtası meselesi, yeni tafsilâtın toplanmasına rağmen, ileri bir adım atmamıştır. Bundan dolayı, M o n t a n d o n, mıntakavî büyük kompleksleri kabûl ediyor, fakat muhtelif kıt'alardaki benzer komplekslerin tek bir menşe'ye sahip olduklarına inanmıyor. Yâni diğer bir sözle : büyük bir kültür sahâsının mıntakavî komplekslerinin müstakil olup olmadıkları, Paralelisma sebebiyle biribirlerine benzeyip benzemedikleri yahutta tek bir menşe'e sahip olup olmadıkları meselesinin halli daha tamam olmuş değildir.

Yukarılarda da bahsedildiği gibi Fransız sosyologlarından E. D u r k h e i m Avusturalya yerli kabilelerinin âdetlerini, beşeriyetin ilk merhâlesi olarak kabûl etmiş ve bütün kavimlerin bu merhaleden geçtiklerini ileri sürmüştür. Fakat daha sonraları, çok daha az mürekkep ve daha çok iptidaî, daha az barbar bir kültüre sahip insan gruplarının tanınması D u r k h e i m 'in ileri sürdüğü görüşlerin hatalı olduğunu meydana çıkarmıştır. Buna mukabil M o n t a n d o n bazı kültürlerin normâl istikamet ve yoldan inhiraf eylediklerini kabûl etmektedir.

Yine ayni müellif beşer ırklarının teşekkülleri üzerine ortaya koyduğu clojenes nazariyesine istinat ederek " nasıl ki bazı hayvan espesleri ve bazı insan ırkları mahdut inkişaflı turfanda bir dal vücuda getiriyorlar ve bunların yanında ise diğer bazı espesler ve insan ırkları, silsilenin müstakbel inkişafının imkânlarını dinamik olarak ihtiva eden müahhar (tardif) bir dal hali gösteriyorlarsa, işte ayniyle bir kültürler serisi turfanda, sakît (abortive) bir kültürel seri halinde kaldığı halde diğer bir seri bugün en yüksek bir kültüre yâni *occidentaloïde* kültüre yâni bilhassa medeniyete müncer olmuştur „ demektedir. Şimdi müellifin görüş tarzını da aşağıda maddeler halinde hülâsa edebiliriz :

1) Medeniyetin inkişafı, universel ve ana bir kültür merhalesiyle vukua gelmiştir.

2) İkinci merhalede umumî, mıntakavî ve mahallî kültür sahaları teşekkül etmiştir. Etnoloji bakımından bir kültür sahâ veya çevresi, somatik etnolojideki ırkın mukabilidir.

3) Her iki merhale arasındaki mafsal noktasının seviyesini tayinde mutlak bir hudut yoktur. Daha başlangıçta kültür komplekslerinin teşekküle meyillerini kabûl lâzımdır. Ve bugün bile bazı unsurlar, kültür çevrelerinden müstakil olarak tav'i bir tarzda tahassül etmektedirler.

4) Bir kültür çevre veya sahâsının teşekkül vetiresini " bir merkezden itibaren değil fakat bir sahâ üzerinde vukua gelir „ tarzında düşünmek icap eder. Bu kaide mutlak olmamakla beraber mutad gibi kabûl edilmelidir.

5) Tesadüfen icat edilen kültür unsurları ile bir kültür çevre veya sahâsının en çok karakteristiklerini teşkil eden ve geniş bir surette kabûl edilmiş olan unsurları ayırdetmek lâzımdır.

6) Muhtelif kıt'aların büyük mıntakalarında benzer kültürlerin bütün dünyaya müşterek bir merkezden mi neş'et eylediğini yoksa bunun bir tekarup (Convergence) hâdisesine mi merbut olduğu meselesi halledilmiş değildir.

7) Bazı kültürler diğer kültürlere nazaran inkişafa daha müsait unsurları ihtiva ederler.

Universel kültür merhalesinden sonra doğan kültürlerin heyet-i umumiyesi turfanda ve inkişafı mahdut bir kültürel dal ile inkişafı hudusuz, muahhar bir kültürel dala ayrılırlar. Nihayet G. Montandon, universel bir kıymet ve mahiyette bir kültür merhalesinin, dağılışları mahdut kültür çevrelerinden evvel mevcut olmasını ve bu kültür çevrelerinin " merkez „ ler denilen noktalardan değil fakat " saha „ larda teşekkül ettiklerini ve turfanda bir kültür dalı ile muahhar bir kültür dalı arasında dinamik bir fark olduğunu ileri sürerek *ologénèse culturelle* adını verdiği vetireyi izah etmek istemektedir.

BİBLİYOGRAFYA (G. Montandon'dan) :

Le Play (Frédéric), *L'organisation de la famille, selon le vrai modèle singnalé par l'histoire de toutes les races et tous les temps, Tours, Mame, 1884* (3e éd.; 1 re 1871).

Morgan (Lewis H.), *Ancient socity or Researches in the lines of human progress form savagery, through barbarism, to civilization,* Londres, Macmillan, 1887.

Bastian (Adolf), *Allgemeine Grundzüge der Ethnologie. Prolegomena zur Begründung einer naturwissenschaftlichen Psychologie auf dem Material des Völkergedankens,* Berlin, Reimer, 1884.

Bastian (Adolf), *Ethnische Elementargedanken in der Lehre vom Menschen,* Berlin, Weidmann, 2 vol., Londres Williams. 1895.

Spencer (Herbert), *The principles of sociology,* Londres, Williams, 1896.

Vierkandt (Alfred), *Naturvölker und Kulturvölker. Ein Beitrag zur Sozialpsychologie,* Leipzig, Duncker, 1896.

Hahn (Eduard), *Die Haustiere und ihre Beziehung zur Wirtschaft des Menschen. Eine geographische Studie,* Leipzig, Duncker Humblot, 1896.

Ratzel (Friedrich), *Anthropogeographie, Stuttgart, Engelhorn, 2 vol. 1909* - 1912 (3 e éd.).

Durkheim (Emile), *Les formes élémentaire de la vie religieuse, le systéme totémique en Australie,* Paris, Alcan, 1912. Tükçeye H. Cahit tercümesi.

Durkheim (Emile), *Les règles de la méthode sociologique, ibidem,* 1919 (7 e éd.).

Brunhes (Jean), *La géographie humaine,* Paris, Alcan, 3 vol. 1925 (3e éd.).

Graebner (F.), *Methode der Ethnologie,* Heidelberg, Winter, 1911.

Schmidt (Pater W.), *Die kulturhistorische Methode in der Ethnologie dans* Anthropos, t. 6, 1911.

Rivers, *The ethnological analysis of culture, dans Report of the Britisch Association for the Advancement of science for* 1911.

Koppers (Pater Wilh.), *Die ethnologische Wirstschaftschung, dans Anthropos,* T. 10-11, 1915-16.

Goldenweiser (A. -A.), *A nev approach to history dans American Anthropologist, nouv.* sér. T. 22, 1920.

Boas (Franz), *The methods of ethnology, ibidem.*

Perry (W. - J.), *The Children of the Sun,* Londres, 1926 (2 é éde.).

Smith (G. Elliot), *Human history,* Londres, Norton, 1926.

Rosa (Daniel), *L'ologénése. Nouvelle théoris de l'évolution et de la distribution géographique des êtres vivants,* Paris, Alcan, 1931. (éd. İtalienne en 1918).

Montandon (George), *L'ologenése humaine, ibidem,* 1928.

Montandon (George), *La Race. Les Races,* Paris, Payot, 1933.

Frobenius (Leo), *Der westafrikanische Kulturkreis, dans Petermann's Mittei - lungen,* t. 43 - 44, 1897 - 1899.

Frobenius (Leo), *Der Usprung der afrikanischen Kulturen,* Berlin, Bront - raeger, 1898.

Frobenius (Leo), " *Erlebte erdteile„ Francfort, Frankfurter Societâts-Druc - kerei,* 7 vol. in - 16, 1929.

Frobenius (Leo), *İndische Reise. Ein unphilosophisches Reisetagebuch aus Südindien und ceylon,* Berlin, Hobbing, 1931.

Frobenius (Leo), *Kulturgeschichte Afrikas,* Zurich, Phaidon, 1933.

Frobenius (Leo), et wilm (Ritter v.) *Atlas africanus,* Munich, Beck, puis Berlin Leipzig, de Gruyter, dés 1922.

Graebener (Fritz), *Kulturkreise und Kulturschichten in Ozeanien,* dans zeitschrift für Ethnologie, t. 37, 1905.

Graebener (Fritz), *Die melanesische Bogenkultur und ihre Verwandten,* dans Anthropos, t, 4, 1909.

Graebener (Fritz), *Ethnologie, dans Anthropologie,* t. 5, de Partie III de collection " *Die Kultur der Geganvart* ", Leipzig Berlin, Teubner, 1923.

Ankermann (Bernhard), *Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika,* dans zeitschrift für Ethnologie, T. 37, 1905.

Ankermann (Bernhard), *Verbreitung und Formen des Totemismus in Afrika, ibidem,* t. 47, 1915. *Die religionsgeschichtliche Beduetung des Totemismus,* dans Neue Jarbücher für das Klassische altertum, t. 39, 1917.

Thomas (Northcote W.), *Ueber Kulturkreise in Australien,* dans zeitschrift für Ethnologie, t. 37, 1905.

Thomas (Northcote W.), *Kinship organisation and group marriage in Australia,* Cambridge, University Press, 1906.

Foy (W.), *Führer durh das Rauttensrauh - Joset Museum der Stadt Cöln,* 1910.

Schmidt (Pater W.), *Die Stellung der Pygmâenvölker in der Entwicklungsgeschicte des Menschen,* Stuttgrat, Strecker, 1910.

Schmidt (Pater W.), *Kulturkreise und Kulturschten in Südamerika,* dans zeitschrift für Ethnologie, t. 45, 1913.

Schmidt (Pater W.), *Die kulturhistorische methode und die nordameri - kanische Ethnologie,* dans Anthropos, t. 14/15, 1919/20.

Schmidt (Pater W.), Koppers (Pater W.), *Wölker und Kulturen.* I: Gesellchaft der Wölker, Regensburg, Habbel, 1924.

Frazer (James George), *Totemism and exogamy. A treatise on certain early forms of superstion and society,* Londres, Macmillan, 4 vol., 1910.

Sollas (W. J.), *Ancient hunters and their modern representativs, ibidem,* (3e éd.; 1ere en 1911).

Malinowski (Bronislaw), *The family among the Australien aborigines,* Londres, 1913.

Wissler (Glark), *Material cultures of the North American İndians,* dans American Anthropologist, nouv. sér., t. 16, 1914.

Wissler (Clark), *The American İndian, An introduction to the Anthropology of the New World,* New York, Mc. Murtrie, 1917.

Thomas (N. W.), Graebaner (Fr.), Goldenweiser (A. A.), Ankermann (Bernhard), Schmidt (Pater W.), Thurnwald (Richar), Maier (Joseph), Pancritius (Marie), *Das Problem des Totemismus,* dans Anthropos, t. 10/11 â 14/15, 1916/16 â 1919/20.

Luschan (F. von), *Zusammenhânge und Konvergenz, dans mitteilungender Anthropologischen gesellschaft in Wien,* t. 48/49, 1918/19.

Lowie (Robert H.), *Family and sib, dans American Anthropologist,* t. 21, 1919.

Gennep (Arnold van), *L'état actuelle du probléme totémique.* Etude critique der théories sur les origines de la religion et de l'origanisation sociale, Paris, Leroux, 1920.

Nordenskiöld (Erland), " *Comparative ethnographical studies* ", Göterborg et Oxford University Press, 9 vol., 1919-1931.

Tessmann (Günter), *Die Urkulturen der Menschheit und ihre Entwicklung, erlâutert an den Stammen Kameruns,* dans zeitschrift für Ethnologie, t. 51, 1919.

Kroeber (A. L.), *Masks and moie -*

ties as a culture complex, dans journal of the Royal Anthropological institute, 1920.

Westermarck (Edw.), The history of *human marriage,* Londres Macmillan, 1921 (5e éd.).

Menghin (Oswald), *Die Tumbakultur am unteren Kongi..,* dans Anthropos, t. 20, 1925.

Menghin (Oswald), *Weltgeschite der Steinzeit, Vienne,* Schroll, 1931.

Karsten (Rafael), *The civilizartion of the South American Indians,* with special reference to magic and religion, Londres, Kegan - Paul - Trench - Trubner, 1926.

Briffault (R.), *The mothers,* Londres, 3 vol., 1927.

Miller (Gerrit S. Jr.), *Some elements of sexual behavior in primates and their possible influence in the beginnings of human social development,* dans Journal of MAM Malogy, t. 9. 1928.

Bogoras - Tan (V. G.), *L'expansion de la culture sur le globe.* Les bases de l'ethnographie (en russe), Moscou and Leningrad, Editions d'Etat, 1928.

Richthofen (B. Frhr v.), *Zur Frage der archâologischen* Beziehungen zwischen *Nordamerika und Nordasien,* dans Anthropos, t. 28, 1932.

Niggemeyer (Hermann), *Totemismus in Vorderindien,* dans Anthropos, t. 28, 1932.

Nieuwenhuıs (A. W.), *Die dualistische Kultur in Amerika,* dans Internationales Archiv Für Ethnographie, suppl. au t. 32, 1933.

Hocart (A. M.), *The progress of Man. a short survey of his evolution, his customs and his works,* Londres, Methuen, 1933

— Bitti —

RUS EDEBİYATI

RUS EDEBİYATINDAKİ EACA

GOGOL ve MİŞEL LERMONTOF

NİKOLA BRİYAN ŞANİNOF

" *Bir Deli'nin Müdafaânâmesi* „ eserinin bir yerinde Rus vatanperverliği " garp „ doktrinine göre târif edilmişti. Bu fikri Çaadaef'e *Müfettiş* adındaki hiciv komedisinin ilk temsilleriyle Nikola Gogol vermişti. İlk defada Sen-Petersbur'ta 19 (Mayıs) 1836 da oynanmış olan piyes aleyhinde efkâr-ı umumiyede hasıl olan şiddetli muhalefetten korkan ve iğrenç duyan Gogol, 25 Mayıs (6 Haziran) 1836 da Rusya'dan ayrılıp Hamburg'a gitmişti. Ayni günde büyük aktör Şçepkin *Müfettiş*'i ilk defa olarak Moskova'da oynayordu. Gogol'un piyesinin Sen-Petersburg'ta sebep olduğu gürültülerden, uyandırdığı edebî ve siyasî heyecandan sonra ancak pek merak ve heyecan verici bir temsil beklenebiliridi. Elde edilen muvaffakıyetse bir skandal oldu. Bundan dört ay sonra Çaadaef'in birinci felsefî mektubu intişar ediyordu. *Müfettiş*'i seyretmeğe herkes, nasıl koşuştu ise, bu mektup da öyle ihtirasla okundu, ve efkâr-ı umumiyenin büyük bir kısmı piyes gibi bu makaleyi de mahkûm etti. Bu suretle komedi de, makale de ayni itirazları celbeden, fakat düşünüp taşınılıp yapılmamış iki tahrik tezahürü teşkil etmiş oldular.

Gogol'le Çaadaef istemeden, bilmeden, liberal ve décembriste hareketinin mabâdını teşkil eden yeni bir siyasî muhalefet hareketnie başlayorlardı. Doğrusunu söylemek lâzımgelirse Gogol 1831 ve 1832 de Dikanka yakınındaki çiftlikte *Akşamlar* adlı eserini neşrettiği zaman bu hareketi için hazırlık yapmıştı. Bu kitaptaki yazılar, slav muhiblerinin yapacakları gibi ne sistemli bir şekilde ülküleştirilmiş, ne de sonraları resmî halkcıların tatbik etmek istedikleri usûlü muhik gösterecek bir ülküleştirme olan Rus halkı hayatının ayni zamanda realist ve acınarak yapılmış târif ve tasvirinin başlangıçlarıydı. Büyük münekkit Belinski'in *Sovrémennik* mecmuasında neşrettiği makalelerle ayni zamanda olarak, Gogol bu usûlde devam edip bundan edebî halkcılığı meydana getirecekti. Zaten Grigoroviç'in *Anton Goremika* adındaki eseriyle, İvan Sergeeviç Turgeniyef'in *Bir Avcı'nın Hikâyeleri* eserinin ilk parçaları da bu mecmuada neşredilmişti.

Bir Avcı'nın Hikâyeleri, 1852 de kitap şeklinde intişar ettiği zaman, kitabın basılmasına izin veren sansör azledildi ve Kontes Rostopçin, Çaadaef'in karşısında : " İşte bir kundakçı kitap ! „ diye bağırdı.

Edebî halkcılık da, sonraları ihtilâl hareketine bağlanan siyasî halk-

cılığın inkişafını kolaylaştırdı. Bu suretle Birinci Nikola'nın saltanatının ilk on senesindeki sessizlikten sonra yeni birşey başlamak üzereydi; çünkü *Müfettiş* eseri, birinci *Felsefî Mektup* gibi yeni bir hayata dâvet sesiydi. Otuz yılının Rus cemiyeti karşısında Gogol'la Çaadaef, Prof. Vezelofski'nin dediğine göre biri " gönülleri sözle tutuşturmağa, öteki gülmekle düzeltmeğe „ çalışarak, bir yenileşmenin mübeşşirleri vaziyetindeydiler. " Fakat halk kendilerini hemen anlayamadı.. İkisi de birbirini anlayamadılar. „

Bunun için Gogol, *Müfettiş*'in, sahnede uğradığı muvaffakıyetsizlikten sonra gönlü yaralı ve ruhu âzap içinde olarak birdenbire memleketinden ayrıldı ve Hamburg'tan geçerek ilk önce Paris'e, ondan sonra da Roma'ya sığındı. Paris'ten -Borsa sokağında 12 numarada oturuyordu- 28 Sonteşrin 1836 tarihinde arkadaşı P. Pogodin'e o zamanki ruhî hâletini gösteren uzun bir mektup yazıyordu :

" Artık ciddî bir işe koyulmak zamanıdır. Zamanımızın sefil halkını değil, bizden sonra gelecekleri gözönünde bulundurmamız lâzımdır. Şimdi elimde bulunan ve benden daha birçok zaman, gayret ve endişe isteyecek olan eser ne bir küçük hikâyeye, ne de bir romana benziyor ! Uzun, çok uzun olacak; adı da : " Ölü ruhlar „. Eser hakkında şimdilik yalnız bunları bilebilirsin. Allah, şiirimi icap ettiği şekilde yazabilmem için bana yardım etmek isterse, bu benim " fena değil „ denilebilecek ilk eserim olacak. Bu eserde bütün Rusya görülecek... Bütün kuvvetimi sarfettim. Memleketimden ayrılmakla, ayni zamanda bugünkü arzularımın hepsini terketmiş oldum. Memleketle aramda aşılmaz bir dıvar yükseldi. Şairlerden başka kimsenin tanımadığı, ve bende beşiktenberi büyüyen gurur, mukavemet edemedi. Ah ! Ne bayağı, ne düşkün vaziyet ! . . . İnsanın saçları başında dimdik oluyor. Tokat yemek için, muhabbet tellâllığı yapmak için yaratılmış insanlar . . . Sonra bu insanların karşısında . . . uzak, onlardan daha çok uzak ! . . . Bugün de onların adını söylemeğe cesaretim yok. „

Gogol'ün söylemediğini tamamlamak güç değil. " Bu insanların karşısında „ belki de eğilmeğe mecbur kalmıştı. İşte şöyle biten mektubundaki tiksinmenin sebebi bu :

" Sana Paris'e dair birşey yazmıyorum. Buradaki muhit tamamıyle siyasî, ben de politikadan daima katçım. Umumî meydanlarda münakaşalara girişmek bir şairin işi değil. „

Gogol Paris'ten, bütün san'at ve tarih zenginliklerini tanıdığı ve aşkla ve incelikle bahsetmesini bildiği Roma'ya gitti. Prenses Zinaïd Volkonski ile Roma'da tanıştı; ve çarçabuk, Roma'ya uğrayan, yahut

ebedî şehirde oturan Ruslar'ın devam ettikleri artistik ve edebî salonunun her zaman görünen simalarından biri oldu.

Prenses Volkonski gayet kibar bir kadındı. Katolik dinine girmezden ve Roma'ya gelip San-Ciyovani kapısındaki muhteşem köşkte yerleşmezden önce kendi memleketinde parlak bir itibar görmüştü. İmparator Birinci Aleksandr'la, ve albümlerinde bir sürü şiirleri bulunan -çünkü o zaman albümler devriydi- Puşkin'le dostluğu vardı.

Gogol'ün, Prenses Zinaïd'in evinde gördüğü misafirperverlik San-Ciyovani kapısındaki köşke sıkca sıkca yapılan ziyaretlerden ibaret kalmayordu. Çok defa, birkaç gün arka arkaya köşkte kaldı, ve bu imtiyazlı muameleyi görürken Jukofski, Makiyeviç, Vilgorski ve saire gibi mu'teber misafirlerle birlikte bulundu. Köşkte şairler şiirlerini okuyorlar; ressam Kiprenski, Lebedef, Brulof, Bruni ya Prenses'in albümlerine resimler çiziyorlar, yahut Prenses'iin portresini yapıyorlar; âlim papaslar da kendilerine Lacordaire'le Xavier de Maistre'in mektuplarını okutan evin hanımıyle dinden bahsediyorlardı.

Güzel bahar ve yaz günlerinde, köşkün geniş parkında vakıt geçiriliyordu. Gogol parktan geçen Romalılar'dan kalma su bendinin üstüne çıkıyor, " zenginlerin kemeri „ dediği yere arkası üstü yatıp gök yüzünü seyrediyordu. Gogol'ün Roma'da geçirdiği bu yıllar, belki hayatının en iyi, en âhenkli ve en parlak yılları oldu. Fakat mukadderatı onu, şeytanî Sen-Petersburg şehrine sevkediyordu; orada birçok yüksek zekâlar gibi mahvolup gitti. Ev sahibi olan dilber, iyi insan, ve güzel Prenses Zinaïd Volkonski de, kudsî bir el gibi her zaman yardımlarına koştuğu fakirlere derin bir yara açarak 1862 de Roma'da öldü.

Gogol Rusya'ya dönünce, daha 1835 te yazmağa başladığı *Ölü ruhlar* eserine devam etti. Ayni zamanda Hofmankârî hikâyelerini bir araya toplayıp 1842 de bir kitap şeklinde neşretti; *Portre* (1834), *Bir Deli'nin Hatıratı* (1834), *Mantolar* (1835), *Burun* (1835), *Neski Perspektivi* (1834). Bunlar zaman itibarıyle *Diyanka Çiftliği'nde Akşamlar* (1831) eserinin romantik *Ükraynası* ile *Müfettiş* (1836) arasında yazılmışlardır. Gogol Diyanka'daki harikulâdeyi bırakarak Hofman'da harikulâdenin başka bir şeklini bulmak istedi. Bununla beraber Hofman'ın harikulâdesi Gogol da Diyanka'nın harikulâdesinin yerini tutamadı. Çünkü Diyanka'daki harikulâde folklora dayanır; müellif bunu yoktan var etmez, sadece arayıp bulur. Bunu halkın masalları ve itikatları verir, sade ve dindar bir ruh hâletinin objektif ifadesinden başka birşey değildir. Hofman'ın harikulâdesi bilâkis sübjektiftir. San'atkârın endişeli ruhuna sımsıkı bağlıdır. Hofman'da, ve kahramanlarında yaratılan şiddetli nâmütenahî ihtiyacı, hülyâ iptilâsı, hülyâyı dâvet eder. Harikulâde ise ne sade, ne dindarâne birşeydir, arzuya tâbidir. Gayesi de, estetik tahassüstür.

Esasen Gogol, Alman hikâyecisinin eserindeki sun'îliği vazıhan

görüyordu. Balabina'ya şöyle yazmıştı : " Siz şimdi bana Alman - va'ya çok merbut görünüyorsunuz; ben bazan bir tütün ve Alman matbahı dumanı muhiti içinden bir Alman talebesinin fantastik mantosu üzerinde aya doğru uçmak arzusu duyulduğunu, tabiî, inkâr etmiyorum. Yalnız ben Almanya gerçekten böyle midir? Yoksa ancak Hofman'ın masallarında mı bize böyle görünüyor diye düşünüyorum. „ Gogol'ün vaziyeti bu naklettiğimiz parçada vazıhan görülüyor. Hofman'ın san'atı tavsif için intihap ettiği şey, gündelik hayattan harikulâdeye doğru atılabilmek imkânıdır. Onun Hofmankârî dört hikâyesinden birincisi ve bir şeytanî sırrın hikâyesi olan *Portre*'sinde deneyeceği de işte budur. Bu eserin Hofman'ın tam bir taklidi olmadığına şüphe yoktur; başka edebî tesirler de işe karışmış olduğu için hikâye menbaları muhtelif edebî motiflerin birbirine giriftleşmesi manzarasını gösterir. Fakat bu uzun zaman devam et - mez, çünkü Gogol'ün dinî realizmi kendisini sonuna kadar Alman hikâyecisini taklit etmekten alakoymuştur. Romantik estetikli Hofmankârî hikâyelerle *Arabesk*'leri, *Müfettiş* ve *Ölü ruhlar* takip etti; Gogol, Atlantid ülkesine doğru yola atılacağına, Rus edebiyatını Puşkin'in yolundan Dostoyevski'nin yoluna doğru götürecek olan istikameti aldı ve son yılların dinîliğine götürdü.

Fakat Gogol yalnız bir kafile şefi, yahut edebî bir mektep şefi olmakla kalmadı; onda, kendi kendisiyle mütemadiyen cidâl halinde bulunan bir adam vardı; onda ayni zamanda Hıristiyan adam da vardı. *Müfettiş* müellifinin bu hususiyetleri eserlerinde ilk bakışta göze çarpmaz, halbuki bunlar bütün eserlerini doldurur, ve bütün eserleri bu hususiyetlerle doludur. Mikel-Anj, Paskal, Dostoyevski, Gogol'a nisbetle normâl ve müvazeneli adamlardır, çünkü bunlardan hiçbiri kendindeki " hayvanlık „ ı öldürmek ihtiyacını duymamıştır. Halbuki Gogol bütün hayatını ruhundan ve beyninden öteki " ben „ i çıkarmakla geçirdi. ve evliyalığı istedi. " Hayvanlık „ ve " evliya „ Gogol'ün şahsiyetinin iki kutbudur. Bununla beraber Gogol, Mikel-Anj'ın son sonesine, Paskal'ın ölümünden sonra neşredilen meşhur yazısına, yahut da, Distoyevski'de Zosima'nın son mülâkatına benzer birşey bırakmadı. Iztırap çektiği, duyduğu şeyler, mevcudiyetini kendinde bulduğu bayağı ve alçak adam hayâli karşısındaki tedehhüş, evliya olmak hususundaki samimî arzusu, hattâ insanın evliya olmağa çalışması lâzım geldiği hususundaki kana'atı, Gogol'da tebellür etmiş bir şekil alamadı; fakat bunlar edebî eserlerinin hepsinde bulunur ve onlara rehberlik etmiştir. Gogol'ün hayatında romanesk hiçbir şey, hiçbir zaman olmamıştır; yaşayışı son derece faci'alıdır, ölümde nihayet huzur ve sükûne kavuşmuş olması da hiç şüphesiz, selâmetin, insanın hiçbir iş yahut hareketinden değil, ancak istediğini mazûr gören Allah'ın iradesinden doğduğu hissinin onda yaşamış olmasındandır.

Gogol, 21 Şubat 1852 de, sabahleyin saat sekizde, bir müddettenberi oturduğu Kont A. P. Tolstoï'ın apartımanında öldü. Fakat birkaç gün önce, yâni 11-12 Şubat 1852 gecesinde, *Ölü ruhlar*'ın ikinci kısmı da dahil olmak üzere bütün yazılarını yaktı. Bu faci'alı hareket ancak birden gelen bir delilik nöbeti ile izah edilebilirdi. Çünkü *Ölü ruhlar*'ı ateşe atmazdan daha birgün önce, çalışmalarından ancak bir müddetcik için bırakmış olduğu birşey gibi bahsediyordu : " Ne çalışmalarımı, ne de gündelik işlerimi, icap ettiği gibi, yeniden elime alamıyorum „ diyordu. Öte yandan da, Pogodin'in rivayetine göre " Gogol'da hiçbir hususî hastalık sezilmiyordu; sükûtîliğinde, ve düşünceli tavrında fevkalâde birşey yoktu „.

Gogol'ün ölümünden sonra, binanın müdürü " sabık Kollej muavini Nikola Vasiliyeviç „ Gogol'ün öldüğünü zabıtaya haber verdi. Zabıta ölümün tesbiti için, ve müteveffanın terekesinin yazılması için bir müfettiş gönderdi. Müfettiş mal olarak kitaplarla birkaç elbise ve gündelik eşya buldu; hepsini bir dolaba koyup mühürledi. Ancak 13 Nisan'da polis Gogol'ün arkadaşlarından birkaç " itimada lâyık şahit „ huzurunda, müteveffanın hakikî tereke defterini yaptı. Tereke defterinin tanzimi uzun sürmedi : yüzelli kadar rusca, bir o kadar ad yabancı dillerden kitap, " oldukça kullanılmış „ bir kürk, " eski pantalonlar ", birkaç " eski yelek ", " çok kullanılmış „ birkaç iç çamaşırı, bir de tek kıymetli eşya olarak " on âyar, iki kapaklı bir altın saat „ buldu. Bu saatın hikâyesi oldukça meraklıdır. Saat Puşkin'indi, Gogol bunu kendine miras olarak kalmış olan Jukofski'den zorla almıştı. Bununla beraber Gogol bunu hiç kullanmamış olduğu için, saat Puşkin'in öldüğü zamanda durmuştu : öğleden sonra saat 2,45 te. Bu saat şimdi Poltava'da Gogol müzesindedir. Hattâ isimlerinin kaydedilmesi bile kimsenin hâtırına gelmemiş olan kitapları da birkaç ruble bedelle toptan satıldı.

En büyük Rus muharrirlerinden birinin ölümüyle bıraktığı maddî mallar işte bunlardan ibaretti.

Gogol'ün ölümüyle Rus edebiyatının uğradığı kaybın hakikî derecesi ancak pek sonraları takdir edildi. Memleketin başka büyük bir muharririnin feci'î âkıbeti de, zamanında, böyle karşılanmıştı. Bu büyük muharrir Mişel Lermontof'tur. Vâkı'a o zamanlar bu genç şair hakkında bilinen şeyler pek azdı. Fakat onun ildeşlerinin ve çağdaşlarının büyük bir kısmı için tanınmış olması, şairin onların tecessüslerinden kendisini gizlemesinden, onların gözünde hakikatta olmadığı şekilde görünmek istemesindendi. Tannan ve ateşli bir üslûp sahibi olan bu mükemmel şair, ince hisli ve râkik bir adamdı. Fakat kalbinin bu hasletlerini göstermekten çekinir, tamamiyle zıt bir şekilde hareket ederek hâyasızlık yapar ve ayrı yaşamağı seven, soğuk bir adam olarak görünmeyi severdi. Yâni Lermontof için *görünmek ve olmak* tamamiyle ayrı şeylerdi; az tanıdığı

adamların karşısında, " ben göründüğümden daha iyiyim „ dediği zaman samimî olmakla beraber, gösteriş yapmaktan hoşlanırdı.

Büyük mütefekkir Vladimir Soloviyef, Lermovtof için Nitzsche'den önce gelmiş bir niçeci demişti. Bizce şair hakkında Byron'dan sonra gelmiş bir bayroncu demek daha doğru olur; çünkü Lermontof'un eserinde İskoçyalı destancinin seciyesinin ve ilhamının bütün güzellikleri ve kusurlarını buluyoruz. Lermontof *zamanımızın bir kahramanı* (1839-1840) adındaki romanıyle, Turgeniyefle Tolstoï'ın nesirlerinde tesir yapmış olmakla beraber, Rus tefekkürünün tekâmülünde pek küçük bir rol oynamıştır. Her zaman edebî cemiyetlerden uzakta yaşamış, ve zamanının doktrin mücadelelerine hiçbir suretle karışmamıştır. Bunun için, bazılarının iddia ettikleri gibi Lermontof'un vakıtsız ölümünün -Lermontof 27 yaşında iken Martinof adında biri tarafından düellöda öldürülmüştür- resmî makamlarca teşvik edilmiş bir nevi' cinayet olması fikrinin ispat edilmiş olmadığını söylemek mümkindir [1]. Şairin bazı şiirleriyle, bilhassa muhafız hüsar alayından Piyatigorsk'daki Dragon alayına naklini intaç eden Puşkinin ölümü hakkındaki şiirleriyle Sen-Petersburg kibar âleminin bir kısmının kinini dâvet ettiği şüphesizdir.

Bununla beraber bu kinin bir kısmı, Lermontof'un takındığı tavırdan, ve yaklaşılabilir, âleme karışır vasıflarından mahrum olmasından dandı. Fakat genç adam kendisinin çok üstün olduğu çağdaşları tarafından tel'in ve istihfaf edilmiş şair rolünü oynuyordu, bunu ya anlayamadılar, yahut bu hareketini afvetmediler. Bu bir eğlence, bir oyundu. Fakat insanların hamakatı bunu bir dram haline koydu.

Fransızcadan çeviren : ALİ SÜHA DELİLBAŞI

[1] Lermontof'un yakınlarından biri, ölümüne sebep olan düellöyü şöyle anlatır :

" Martinof bir evden çıkarken Lermontof'a şiddetle çarpmış; aralarında bir ağız dalaşı olmuş, ve düellöya karar verilmiş. Martinofla şahidi Prens Vsilçikof'a daha önceden Lermontof'un ateş etmeyeceği haber verilmişti. İki muhasım karşı karşıya geçtiler. Lermontof'un şahidi Glikhof kendilerine şöyle söyledi :

" Efendiler, haydi, kumandasında her biriniz on adım ilerileyerek ateş edeceksiniz : " Dikkat ! Haydi ! „

Lermontof sol kolu göğsü üzerine bükülmüş olarak ağır ağır ileriye doğru on adım yürüdü. Buna karşılık Martinof, âdet olduğu gibi gözleri havaya doğru bakarak değil, o kadar vazıh bir şekilde tabancasını muhasımının göğsüne doğrultarak ilerlediki Glikhof bağırdı : " Nişan almadan ateş edin, Martinof, yoksa sizi ayırırım. „ Tabanca sesi duyuldu, şair yıldırım çarpmış gibi yüz üstü devrildi. Herkes yanına koştu. Glikhof nâşı göğsüne bastırdı ve hıçkıra hıçkıra ağladı.

" Bu sırada, geleceği sezilen fırtına koptu, gökte şimşekler çaktı, orada bulunanlar korkarak atlarına koştular, eğerlerine atlayıp dolu dizgin, uzaklaştılar „.

Hakikaten o gün, yâni 15 Haziran 1841 günü, öğleden sonra saat beşe doğru Maşuk ve Beştav dağları arasında müthiş bir fırtına koptu, havadisi yazan mahallî gazete şunları ilâve ediyordu : " Pyatigorsk'ta tedavi altında bulunan Mösyö Lermontof ayni günde ölmüştür. „

İÇTİMAÎ YARDIM

İÇTİMAÎ HİZMET SİSTEMLERİ

İTALYA'DA İÇTİMAÎ YARDIM

M. CELÂL DURU

Muhtelif memleketlerdeki içtimaî hizmetlerin gruplandırıldığı altı metoddan koordone çalışmalara örnek olarak İngiltere'yi almıştık. Bugün " sistematize „ çalışmalara nümune olarak İtalya'yı alıyoruz. Bunun hakkındaki malûmatı da yine Dr. Renésand'dan iktibas ve telhis ediyoruz :

İşhekimliği ilkönce İtalya'da iki asır evvel Bernardo Ramazzini ile başlamış, âlimlerin ardı kesilmeyen çalışmaları sayesinde, âdeta bir anane halinde, zamanımıza kadar gelmiş ve gittikçe genişleyerek hakikî bir sosyal hekimlik mahiyeti almıştır. İlk iş kliniği, araştırma enstitüsyonu, amelenin tedavisi, ijyeni ve öğretimi Prof. Luigi Devoto tarafından Milân'da tesis olunmuştu. Lombroso ve Enrici Ferrinin cinaî antropolojiyi, Niceforo'nun sosyal antropolojiyi ve Madam Marie Montessori'nin pedagojik antropolojiyi kurmaları da İtalya'da tahakkuk etmiştir. Pellagra, sıtma ve ankilostomyazi ile savaş da İtalya'da başlamıştır. Bir asırdan fazladır, ki çocukların sağlığı ile uğraşılmaktadır : 1822 denberi *Lucques* hastahanesi cılız çocukları deniz kolonilerine göndermektedir; 1850 yılına doğru *G. Barellai* bu ospislerin sayısını artırmıştır.

1923 den itibaren, İtalya'da içtimaî korunma işleri sistematize edilmiştir. Yeni rejim memleketin bütün kuvvetlerini ve müesseselerini sıkı bir disiplin altına alarak fertlerin ve âilelerin kudretlerini yegâne müşterek ülkü olan nüfus artımına yöneltmiştir; buna erişmek için alınan umumî tedbirler karşısında diğer maksatlar ve bakımlar tamamiyle hareketsiz ve sonsuz kalır.

Teşkilâtta ünite vilâyet *(province)* dir. Bununla beraber vilâyet ve belediye meclisleri ilga edilmiş olup idarî âmirler ve belediye reisleri merkezden tayin ve nasbedilir. Nahiyelerin sıhhî işleri vilâyetlere bağlıdır, vilâyetler Dahiliye Nazırı'nın kontrolü altında çalışır. Her vilâyet (annelerin bakımı, doğum evleri, süt çocuğu muayeneleri, öksüz yurtları, prevantoryum, tatil kolonileri, metrûk veya morali tehlikede çocukları koruma gibi) çocukları yetiştirme ve eriştirme işleriyle, verem, zührevî hastalıklar, pellagra, sıtma, trahom ve akıl hastalıkları mücadeleleriyle, amelenin istirahatini temin edecek teşkilâtla mükellef ve vazifedardır. Tesbit ve ilân edilmiş olan

millî programın tatbıkından vilâyetler mes'uldür. Vilâyetlerin sosyal hizmetler masrafı kadar hükûmetin bu uğurdaki masrafı da kabarıktır.

Püblik asistans her nahiyede bir büroya verilmiştir; yoksullara yardım işini gören hayır müesseseleri bu büroya merbuttur.

Talim ve terbiye (Maarif), san'at öğretimi ve kollektivitenin moral ve ekonomik salâhını temine yarayan diğer şekillerdeki içtimaî hizmetlere ait teşekküller aralarında mahallî birer federasyon kurarlar; bunların çalışma programları bir kanunla tesbit edilmiştir; bütün işler Dahiliye Nezareti'nin yüksek murakabesi altında olarak vilâyetler ve belediyeler tarafından takip ve teftiş edilir.

Hususî hayır cemiyetleri de aralarında bir federasyon tesis ederler; devlet idaresi bunlara bazı vazifeler yükleyebilirler.

10 İlkânun 1925 tarihli bir kanun " Anneleri ve Çocukları Esirgeme Millî İdaresi „ adlı bir teşekkül tesis etmiştir. Bu teşekküller :

a) Annelerin gebelikleri, doğurmaları ve lohusalıkları zamanında korunmaları;

b) Annelere yardım ve ilk çocukluk çağında çocukların sıhhatlerinin korunması;

c) Çocukların bedenî ve ahlâkî himayeleri;

d) Çocukları veremden koruma;

e) Ruhî ve bedenî anormallere yardım;

f) Metrûk, huysuz ve mücrim çocuklara nazaret;

g) Çocuk ijyenini neşir ve talim işleriyle meşgûl olurlar. Bu teşekkül hükûmetin bir komiseri tarafından ve ilgili nezaretlerin mümessillerinden mürekkep merkezî bir meclis tarafından idare edilir. Anne ve çocuk himayesiyle meşgûl resmî ve hususî bütün enstitüsyonlar, mecburî olarak, millî teşekkülün emri altında, mıntaka federasyonları kurarlar. Hükûmet kendilerine nakdî yardımlarda bulunur.

Millî teşekkülün her nahiyede bir komitesi vardır; bunların âzası hayır severlerden terekküp eder; belediye hekimi, okul direktörü ve papas komitenin tabiî âzasındandır.

Komite :

a) Gebe kadınları ve yardıma muhtaç kadınları arar ve tesbit eder;

b) Sütannelik edenleri ve çocuk bakımını iş edinenleri kaydeder;

c) Kendi âileleri içinde veya dışarıda yardım gören çocukların defterini tutar;

d) Yardım isteyenlerin listesini hazırlar;

e) Yardım müesseselerinin, öksüz yurtlarının ve düşkünler evlerinin kayıtlarını tutar.

Komite âzası birer resmî memur mesabesindedir : dilek kabûl ederler, anket yaparlar, yardımın şeklini kararlaştırırlar; bu yardımlar daha ziyade " aynen „ yapılır.

Millî teşekkülün açtığı " püerikültür „ kurslarından diplomalı, fahrî veya ücretli, ziyaretci Bayanlar komitenin icraatında başlıca unsurlardır.

Millî teşekkül " kız - anne „ leri ve evlilik haricinde dünyaya gelen çocukları da himaye eder. Her kadın gebeliğinin son iki ayı ile doğurduktan sonra dört hafta maddî ve manevî yardım isteyebilir. Çocuklar üç yaşına kadar annelerinin himayesinde bırakılır. Dullar, metrûk anneler, öksüzler, ihmâl edilmiş veya ahlâki tehlikeye düşmüş çocuklar doğrudan doğruya teşekkülün himayesine alınır.

Her nahiyede bir doktor, bir ebe ve bir ziyaretçi hemşireden mürekkep bir heyet doğumdan evvel ve sonra annelere sıhhî yardımda bulunmakla ödevlidir. Mühim mıntakalarda anneler için (azil) ler açılmıştır. Her nahiyede birer de süt çocuğu muayene evi vardır.

İtalya kanunları kreşler, çocuklar için (azil) ler, yersiz anneler için oteller açılmasını, yoksullara beşik, kundak, elbise, ilâç vesaire verilmesini, veremli veya vereme istidadlı çocuklara mahsus dispanserler, prevantoryumlar, yalı hastahaneleri, güneş tedavisi istasyonları tesisini de devlet işleri arasına almıştır.

Anormal çocuklar için de ayrı tesisler vardır. Her vilâyet, çocukları asabî ve ruhî muayeneden geçirecek heyetlere ve zekâ yönünden anormallere mahsus mekteplere maliktir. Körlerin, sağır - dilsizlerin talim ve terbiyeleri hususî müesseselerde yapılır.

Mekteplerin sıhhî teftişleri, mekteplerde içtimaî hizmetler, san'at ve meslek kursları önemle takip edilir. Hemen her vilâyette çocukları tatil kamplarına yollamayı iş edinen kadın grupları teşekkül etmiştir. Bütün bu saydığımız işler fennî idare bakımından bir birlik teşkil edecek surette esaslı ve kaidelere bağlıdır.

Harp malûllerine yardım doğrudan doğruya hükûmete aittir.

Umumî sağlık işleri Dahiliye Nazırı'nın emrindedir; prefeler, prefe muavinleri, *podestat* (mansup belediye reisi) ler bu işlerle de muvazzaftır.

Her vilâyette bir sıhhîye encümeni, her nahiyede bir sıhhîye tabibi vardır. Ayrıca mektep hekimleri ve sıhhat müfettişleri vilâyet sıhhîye kadrolarını tamamlar. Tıbbî, cerrahî ve velâdî yardımlar her yoksul için meccanîdir.

Daha küçük komünlerde asistans doktorları *(Medico condotto)* bu vazifeleri görürler.

İçtimaî hizmetlerde İtalyan Kızılhaç Cemiyeti'nin de hissesi büyüktür. Bilhassa ziyaretçi hemşireler bu hususta yüksek faaliyet gösterirler.

Köylerin sıhhîleştirilmesine pek ziyade ehemmiyet verilmektedir. Gübreliklerin ıslâhı mecburîdir.

Büyük şehirlerde süt ta'kimi için merkezler açılmıştır.

Hususî bir kanun sineklerle mücadeleyi mecburî kılmıştır.

Hastahanelere merbut birçok hayırsever ziyaretçi kadın ve erkekler vardır.

Millî sosyal sigorta sandığı, nekahethaneler, açık hava kolonileri tesis etmiştir.

Muhtelif gönüllü (fahrî) cemiyetler hastaların ve yaralıların hastahanelere nakilleri işiyle meşgûl olurlar.

İşçinin vereme karşı sigortası mecburîdir. 1931 de 242 verem dispanseri, 37 verem sanatoryumu, 68 prevantoryum ve ayrıca müteaddit deniz hastahanesi ve açık hava mektebi çalışmaktaydı.

Muhtelif şehirlerde ve nüfusu 30.000 kişiyi geçen komünlerde zührevî hastalıklarla mücadele dispanserleri çalışır.

Sıtma mücadelesi pek ciddîdir. İtalyan Kızılhaç'ının sıtma savaşında da yardım ve faâliyeti pek değerlidir.

Trahom hastalığı mekteplerden kaldırılmış gibidir.

Kanserle mücadele merkezleri çoğalmakta ve alkolizma ile mücadeleye de ehemmiyet verilmektedir.

Akıl hastalıkları ijyeni ve profilaksisi ile meşgûl bir birlik yeryer açtığı dispanserlerde anormallere yardım etmektedir.

Bu işlerde en başlı unsur Kızılhaç'ın ziyaretçi hemşirelerdir.

İtalya'da iş ve işçiler için olan kanunlar memleket ihtiyacına hakikî cevaplar vermektedir.

" *Provida* „ denilen resmî bir teşekkül ameleye ve devlet memurları ile mütekaitlere ucuz fiyatla havayiç teminiyle meşgûl olmuş ve piyasadan % 10-40 eksiğine mal vermeğe muvaffak olmak suretiyle hayat bahalılığını oldukça düşürmüştür.

" *Dopolavoro* „ adlı İtalyan teşekkülü pek orijinaldir. Kelimenin lûgat mânası " işten sonra „ demektir; Fransızlar bunun mukabilinde " loisir „ kelimesini kullanıyorlar. Bu teşekkülün maksadı umumî ve hususî müesseselerde içtimaî hizmetleri muayyen ve en faydalı bir kadro içerisinde ifa etmektir. Faâliyeti şu aşağıdaki sahâlarda pek bârizdir :

Kitaphaneler, filmler, konferanslar, kurslar, elişleri ve gazetelerle fikrî terbiye; san'at ocakları, musikî, dans, sinematograf cemiyetleriyle artistik terbiye; jimnastik, spor, yüzme, tenezzüh, kamp kurma ve alpinizm ile bedenî terbiye; sıhhî, tıbbî ve içtimaî asistans; ilk imdat, hasta bakıcılık, hastahane açmak, duş ve banyo yerleri açmak, denizde, yaylada kamplar kurmak; ucuz mal satan mağazalar açmak; karşılıklı yardım cemiyetleri, hastalara ve ihtiyarlara yardım cemiyetleri gibi birlikler teşkil etmek; ucuz evler yaptırmak; işçiler için bahçeler, ucuz eğlence yerleri kurmak... v. s.

Bu teşekkülün bir de kadınlar şûbesi vardır ki, onlar yukarıki çalışmalara iştirâk etmekle beraber ev bakımı, çocuk bakımı, ev bahçelerinin tanzimi gibi işlerde de bilgilerini neşir ve tâmim ederler.

İtalya'da küçük nahiyelerde 9 yaşına, diğerlerinde 12 yaşına kadar her

çocuk için tahsil mecburîdir. Nahiyelerin yarısından fazlasında mevcut bulunan " Çocuk azilleri „ 3-6 yaş arasındaki çocukları kabûl eder. *Froebel* azilleri, *Montessori* çocuk evleri gençliğin pedagojisinde mühim terakkiler kaydetmiştir. Küçük ve fakır nahiyelerdeki mektepler hükûmetin yardım ettiği hususî cemiyetler tarafından açılır. Diğer taraftan hayır cemiyetleri kitap, defter, elbise dağıtırlar, mektep kantinleri, tatil yurtları açarlar, ilâç, gözlük vesaire verirler.

İtalya'da gençliğin morâl ve fizik terbiyesi *Balilla* ve öncüler " *avantgardistes* „ millî teşekkülüne dayanır. 8-14 yaşında bulunan *Balilla*'lar spor ve jimnastik terbiyesi, avantgardistler yine spor ve jimnastikle askerî terbiye alırlar. Bu teşekkülde bir milyondan fazla genç kayıtlıdır. Teşekkülün doktorları, spor sahâları, dispanserleri, kitaphaneleri, bahçeleri, " *Balilla evleri* „ denilen toplantı yerleri, her şeyleri vardır; hemen her nahiyede bir *Balilla* sineması açılmıştır.

Kızlar da böyle bir teşekküle maliktirler; " *Genç İtalyan kızları* „ adını taşırlar.

İtalyan Kızılhaç'ının gençlik şûbesi âzası da bir milyonu mütecavizdir. Bunlar sıhhî itiyatlar kazanmağa, birbirlerine sosyal yardımda bulunmağa, arsıulusâl dostluklar kurmağa çalışırlar.

SANCAKTAR KADIN

Bir vatan parçası geçmekte iken son gün ele
Kahraman orduya bir sor, o ne hasretti hele !

Bütün Antakya o gün çırpınarak koştu bize
Şahlanan şanlı Toroslar dedi : coş ! Akdenize :

*

Dalgalan sen de bugün sancağımın şevkıne uy,
Neş'e sun, bağrı yanık yurdun o hicranını duy.

Var mı dünyada vatan aşkı kadar can yakan aşk ?
Var mı yurt hasreti hükmünde gönüller yıkan aşk ? !

*

Sarılan bayrağa, Antakyalı er, Türk kızıdır;
Yok ! o koynunda hilâlin ebedî yıldızıdır.

Ben sönersem, doğacak yurdumun üstünde o nur;
Nuh günündenberi tarihte o destan okunur.

*

O ki Mehmetciğin aşk ortağı," ah „ arkadaşı,
Odur elbet savaşırken de silâh arkadaşı.

FİKRET GÜNER

BUGÜNKÜ ALAMANYADA FELSEFÎ CEREYANLAR

Prof. E. von ASTER

Üç senedenberi İstanbul Üniversitesi Felsefe Tarihi kürsüsini işgâl eden E r n e s t v a n A s t e r, geçenlerde almanca bir eser neşretti [1]. Muasır Almanya'daki felsefî cereyan ve mektepleri pek derli toplu olarak izah eden bu eseri Z i y a e d d i n F a h r i, serbest ve bazı yerlerini mücmel bir sûrette türkçeye nakleylemiştir. Memleketimize getirdiğimiz yabancı profesörlerin fikrî faâliyetleriyle yakından alâkadar olmak ihtiyacına cevap veren bu neşriyat serisinin birincisini bugün neşrediyoruz. ÜLKÜ

I

Neo- Kantizm

XIX uncu asrın yarısı, Avrupa'da felsefenin değerden düştüğü bir çağdır. Dünya ve kâinat hakkında felsefî bir görüş edinmek yerine müsbet ilimlerin mefkûresi görülüyor. Lâboratuvar, kütüphane, arşiv . . . bu mefkûrenin vasıtalarıdır. Bunlarda hep Fransız feylesofu C o m t e 'un tesiri görülmektedir. Bize göre bu müsbet cereyana sebep, H e g e l 'in, S c h e l l i n g 'in tabiat felsefeleri olmuştur.

Fakat bu hal, yâni felsefî görüşün gözden düşmesi ve müsbet, mahdut ilmî bilginin hâkim oluşu hali çok devam edemezdi. Nitekim etmedi. İşte Y e n i - K a n t c ı l ı k hareketi, bu reaksiyonu yapmıştır.

Reaksiyonu ilk defa A. L i e b m a n n yaptı ve " ne yapıp yapıp Kant felsefesine dönmeliyiz ! „ dedi. Şüphesiz mesele, tabiat ilimlerinin mevcudiyetini inkâr değildir. Onların mevcudiyeti ve meşruiyetleri kabûl edilmektedir. Fakat bu ilimlerin meşgûl olduğu *madde*, nedir ? Bu madde " bizatihî şey : Ding an sich „ olmayıp, müfekkiremizin bir vaziyetidir. Tabiat ilimleri zaman, mekân, illiyet ile çalışıyorlar. Bunların mahiyeti nedir ?

Bu reaksiyon, çok bereketli ve şiddetli bir Kantcılık hareketine yol açtı ve şu iki sorguya cevap arandı : 1) K a n t ne demek istedi ? 2) Zamanımıza göre yeni bir K a n t felsefesi nasıl kurulabilir ?

Reaksiyon başlayınca muhtelif istikametler belirdi. Başlıca şu üç istikamet gösterilebilir :

1— V a i h i n g e r istikameti : Yeni felsefe, felsefenin tenkidî ve şüpheci bir usûl ile kendi kendisini bizzat inhilâle götürmesidir.

[1] E. v o n A s t e r : *Die Philosophie der Gegenwuart*, Leiden, sf. 1-233.

2— M a r b u r g istikameti : Bu istikamet K a n t 'a sadıktır. H. C o h e n tarafından temsil edilir.

3— Cenub-ı garbî Almanya istikameti : Bu mektep R i c k e r t ve W i n d e l b a n d tarafından temsil edilmektedir.

Son iki mektep, K a n t felsefesine ait olmak üzere yaptığı tahlillerde Kantizm'in iki seciyesi üzerinde durmaktadır. Evvelâ K a n t, anti - metafizik'tir. İlimlerin kıralıçası olan felsefeyi o tahttan indirdi. Müferit ilimlerin yanında hiçbir bütüncü bir metafizik ilminden bahsedilemez. Kubbe olacak bir ilim tanımayoruz. Felsefe kuracak herkes, karşısında, metafiziği ilim olarak tanımayan K a n t 'ı bulacaktır. Sonra K a n t, anti - psikolojik'tir. Mantık ruhiyata dayanmaz. İlmin kanunları psikolojik esaslara istinat etmeyip apriorik bir kanuniyet farzeder. Tenakuzu ruhiyata dayandırıp ispat etmek yerine, onu hakikat ile çarpıştığı için kabûl etmek lâzımdır. Psikolojik sıfatı yerine mantıkî bir sıfat olan (doğru - wahr) geçiyor. Açıkca görülüyor ki burada metafizik Allah'ının yerine mantık Allah'ı kaim olmakta ve mantık âdeta Tanrı'laştırılmaktadır. Bu Y e n i - K a n t c ı l ı k hareketine göre düşünmek, doğru düşünmek demektir. Ancak mantıkî kaidelere uyan bir düşünce doğrudur. Yoksa düşünmek, psikolojik değildir. Mutlak bir vücut (Sein) değil, mutlak bir hakikat değeri vardır.

Fakat tâ A r i s t o 'dan gelen klâsik hakikat telâkkisini ne yapalım ? Biliyoruz ki bu telâkkiye göre hakikat " düşünme ile vücudun mutabakatı „ diye târif edilir. Evvelâ var olan bir dünya, sonra onu bilecek bir düşünce lâzımdır. Bilmek, bir kopyedir.

N e o - K a n t i s t l e r ise olan şeyi düşünmeyen ayrı bir düşünceyi kabûl etmiyorlar. Düşüncenin doğruluğu, zaten olan şeyin ölçüsüdür. Bilmek bir kopye değil, bir hükümdür. Hükmetmek ise bağlamaktan, sayıların münasebeti şeklinde bir fonksiyon'a vesile vermekten ibarettir.

Burada aşikâr olan şey, riyaziyenin mühim tesiridir. Zaten yeni felsefe, D e s c a r t e s 'danberi bu tesiri yaşamaktadır. Riyaziye, şimdi yalnız riyazî mefhumların değil, bütün mefhumların yoğurucusudur.

C o h e n bu meselede K a n t 'ın kendisinden daha Kantcı'dır : Müşahhas dünyanın bize verdiği nesneler (objeler), bizim tarafımızdan münasebet haline getirilmiş olmayıp, bu nesneler zaten mevcut münasebetler vasıtasıyle târif edilecektir. Böylece " Logos'un kanunları, ayni zamanda varlığın (Sein) da en yüksek kanunlarını teşkil eder „.

Yeni - Kantcılık'ın bu ana fikrini şimdi derinleştirelim. Mantıkî vahdetin haricinde *düşünmek* yoktur. Haricî dünyanın bize verdiği verdikler (Gegebene), zaten düşünülmüş (gedachtes) şeylerdir. Bunun için hiçbir sâf tavsif olamaz. Bir kab içine koymadan akan suyu nasıl zaptedebiliriz ?

Fakat bu verdikler, bizim için herşey değildir. Bunlar birer başlangıç noktasıdır. Bu başlangıç ile başlayan çizginin sonu (Bizatihi şey - Ding an sich) olacaktır. Gerek o verdikler, gerek bu *Bizatihi şey* birer (Grenzbegriffe : Sınır - Mefhumlar) dır. Mademki her verdik (Gegebene), benden kopmuş birşey, düşünülmüş birşeydir, o halde bilgi, dünyanın kopyesi olamaz. Bildiğimiz veçhile K a n t 'tan evvelki felsefe bu telâkkiye sahipti. Bizdeki dünya şekli, kâinat resmi (Weltbild), hakikî mânasıyle bir şekil, resim olmayıp bizzat dünya, bizzat varlıktır. O halde her bilgi bir (nefsî - Subjektif) olan şeyi (Şey'î - objektif) kılmak demektir. Bu bakıma göre bilgi basamakları, düşünmenin basamaklarıdır. Nefs (Sujet), neye temas ederse onu şey (objekt) yapar. Bedenî ve ruhî vaziyetlerden alınız, sabit ve kaliteler, mücehhez eşyaya kadar çıkınız : Bütün bu vaziyetlerde (Ben - Ich) ve nesne ayrı şeyler olmayıp birbirine girmiş, nüfuz etmiş şeylerdir. İhsâs ile aldığımız eşya, A r i s t o 'nun anladığı mânada, kopye eşya değildir. Çünkü her münasebet, tıpkı (bir üçüncüye aralarında müsavi olan iki şey, aralarında da müsavidirler) kaziyesinde görüldüğü nevi'dendir. Tabiatı düşünmekliğimiz, riyazî halin bir başka şeklidir. O zaman sabit nesneler yerine, ölçü ve sayının tayin ettiği fizik sabitleri (konstant) ı kaim olacak, sallantı içinde olan ihsâslar, " sürekli düşünceler „ içinde hapsedilecektir. Bu, bende böyledir, başkalarında da ayni şekildedir. Çünkü hepimizde yalnız bir çeşit mantık, bir çeşit hakikat var.

Yeni - Kantcılar'ın metafizik karşısında vaziyeti, K a n t ile E f l â t u n 'u birleştirmeğe varıyor. Yalnız şu farkla ki C o h e n, bir varlık metafiziği kabûl etmez, (misâller - Fikirler) metafiziğine de yanaşmaz. Ebedî hakikat sabit birşey olamaz. Hakikat (verdiklerin aklîleştirilmesi - Rationalisierung des Gegebenes) inden ibaret olan bir vetiredir : Zaten E f l â t u n da son zamanlara doğru (Idée) nazariyesini bu mânada kabûl etmişti.

Bu suretle Yeni - Kantcılık'ı izah ederken C o h e n ile H e g e l 'i karşılaştırmağı faydalı bulmak kabildir. Gerçekten bu benzerlik aşikârdır. Gerek H e g e l için, gerek C o h e n için mantık sabit kaidelerin zarfı olmayıp " hakikî düşüncenin, usûlî bir şekilde düzene sokulmuş zamansız bir vetiresi „ dir. Vücut, bu düşüncenin tâ kendisidir. Bu düşünüş, (vücut, mutlak mânada " Geist „ dan ibarettir) diyen H e g e l 'in düşünüşü değil midir ?

Yalnız düşünen mâna mantıkî vücudu tabiat olarak tanımakla kalmıyor. Mâna da, kendisini, mantıkî ve mefhumî olarak tabiat vücudu şekli içindeki mâna olarak tayin ediyor ve kendi bilgisini elde etmeğe çalışıyor. Burada vücut basamağı var :

1) Mantıkî, riyazî nesneler çevresi;
2) Mekân ve zaman içindeki tabiat;

3) Serpilen tarihî inkişafın zaman ve mekânı;

Hegel ile Yeni - Kantcılık arasındaki benzerliğe rağmen bir noktayı unutmayalım : Yeni - Kantcılar, Kant'a sadıktırlar. Bilgi, madde ve surete muhtaçtır. Mantıkî şema için de bir madde, bir verdik lâzımdır. Yalnız şu var ki madde bile düşünceden gelen bir şekillenme olmaksızın olamaz. Hegel ile Yeni - Kantcılar, bir noktada daha ayrı : Hegel'e göre (olan) ın geçmişine bakmak, cihanın metafizik oluş vetiresini öğretir. Yeni - Kantcılar'a göre ise bu bize, metafizik oluşu değil, bu halin şuuruna ermenin oluşunu temin eder. Bilgi, verdiğin düşünülmüş (şey) e, ayni zamanda ferdî şuurdan tek ve umumî düşünen akla tahvil edilmesi demektir. Burada rol oynayan *akıl* ise, Hegel'in anladığı mânada olan *akıl* olmayıp Kant'ın tasarladığı *akıl*'dır.

Böylece Yeni - Kantcılığı muhtelif görüşlerle karşılaştırdıktan sonra ahlâk meselesi muhakeme edilecektir.

Ahlâk meselesi hareketlerimize, işlerimize ve davranışlarımıza aklın kanunlarını hâkim yapmaktan ibarettir. İlmin rolü, hiçbir zaman tekemmül etmemiş olan ferdî tasavvurları, umumî düşünme ile, verdikleri aklî mef - humlarla yenmekten ibarettir. Ahlâk da aynen böyle. Buna benzer bir ameliye karşısındadır. Şu farkla ki rol oynayan akıl, amelî olan akıldır, tecrübeler bize hükmetmek fırsatını veriyor. Her hüküm, hakikî olabilmek için diğer tecrübe hükümleriyle, geçmişte, gelecekte gerek benim, gerek başkalarının hükümleriyle birleşmelidir. Bu birleşmede hiçbir tenakuz bulun - mamalıdır.

Yeni-Kantcılar, devlette adâleti apriori olarak kabûl ederler. Bu suretle idealist bir sosyalizm yapmağa yol açarlar. Cemiyette ahlâkî fikir, bir *Fikir* (Idée) olarak müessirdir. Devlet, tarihî tekâmülün bugün yarattığı bir âlet olup amelî aklın taleplerini gerçekleştirmelidir. Fakat devlet utopiye düşmekten sakınmalı. Bu, bilgi meselesinde metafizik utopisine düşmek gibi birşeydir. Felsefe ne bilgi sahâsında, ne de iş sahâsında hududu aşmamalıdır.

Fakat Yeni - Kantcılar, metafiziği inkâr mı ediyorlar ? Hayır ! Kabûl ettikleri mutlak vücut, bütün nesne (Gegenstand) lerin vücududur. Bu vücut, ne mekân ve zaman içindeki vücudun mutlakı, ne Eflâtun'un anladığı mânada bir mutlak vücut, ne de zaman ve mekân üstündeki ilâhî vücudun mutlakıdır. Daha ziyade kendisi vücuda mahsus evsafı taşımayan, fakat vücudun imkân şartlarını ihtiva eden bir *çevre*'dir. Bu çevre, hem mantığı, hem de ahlâkı ihtiva eder. Metafizik, bu çevre içindeki bilgi ve iş muvaffakıyetimizle ölçülüyor. Bu mâna, aklın hem mantık, hem ahlâk sahâsında verdikler üzerindeki zaferinde toplanır. Hattâ benim (Ben-Ich) im de bu verdikler (Gegebene) içine dahildir. Cohen'de gördüğümüz bir unsur, Patos unsuru, mantık ve ahlâk sahâlarını birleştirmektedir.

Yeni - Kantcılar'dan Rickert, Marburg mektebi gibi, bilgiyi kopye değil, hüküm olarak gözönüne almakla başlıyor. Kopye olduğunu kabûl etmek, bilgi haricinde bir *vücut* kabûl etmek demektir. Halbuki vücut ne ? İhsâsların " *vücut* „ u mu, sayıların vücudu mu ? Hakikat şu ki vücut, bilen şuur için mevcuttur. Vücut ve vücudun hakikatı, benim mantıkî *normlar*'mın tayin ettiği bir şeydir. Daha başka bir ifade ile (olan - sein) içinde (olması lâzım olan - sollen) vardır. Hariçteki hakikat talebinin bir korelasiyon'udur. Bu sıfatla hakikat, bir " *değer - Wert* „ e irca' edilmelidir.

Bu mukayeseli olan tahlillerde daima okuyucunun aklına gelecek mukayeseleri bertaraf etmeli. Hakikat *değer* olunca karşımıza fenomenoloğlar çıkmaz mı ? İşte M. Scheler.. Şu farkla ki Scheler'e göre *değer* mevcuttur. Halbuki Rickert için değerin değmesi (gelten) meselesi vardır. Yoksa *değere*, vücut atfedemeyiz. Fakat hakikat *değer* olunca pragmatizm felsefesi yapılmıyor mu ? Hayır ! Amerikan pragmatizmi hakikatı faydaya bağlar. Rickert te ise düşüncenin bir (Normlılık) hali vardır ki fayda ve amelî gayelerle alâkası yoktur. Düşüncenin vazifesi, sadece düşünmek, *doğru*'yu düşünmektir. İşte bukadar ! Nasıl ki irâdenin vazifesi sadece *iyi olmak*'tır. Beden, kendi biyolojik işini iyi veya fena ifa eder. Düşünce ise vazifesini hürriyet dairesinde ifa etmektedir. Nihayet pragmatizm ve biyolojik telâkkiler, birer hayat felsefesidirler. Halbuki Rickert'in *hakikat*'ı değere irca' etmesinde hayat felsefesine ilişen bir tarafı yoktur : Değerin mahiyetini tayin eden hayat, biyolojik gayeler değil, bilâkis hayatın kıymeti, bizzat mevcut bir *değer* ölçüsüne göre ölçülmelidir.

Rickert'in *değer* felsefesi, buna rağmen, kendisini fenomenoloğlara yaklaştırıyor : Scheler, Hartmann, Kerler, gibi Rickert de değerin ruhileştirilmesi (Psychologisierung) ne muhaliftir. Değer, enfüsî bir varlık değildir. Şu farkla ki Scheler'e göre insan yalnız değeri gerçekleştiriyor. Rickert'te ise gerçekleşen değerlerin topunu birden ihtiva eden beşerî kültür fikri vardır. Bu kültür birçok cepheli bir varlık : İlim, aile, san'at... bu cepheleri teşkil ederler. Felsefe, bu çok cepheli varlığı, tek cephe halinde görüp bütününü müteâl bir tefekkür içinde ifade etmekten ibarettir. Dünyada herkes bir kültür şûbesine intisap eder. Hakikatte herkes, kültürün bütünlüğüne hizmet etmektedir. Zararlı olan şey kültür cephelerinden yalnız birinin ehemmiyetine saplanmaktadır. Meselâ entellektüalizm, etisizm, estetizm . . . gibi.

Bu sûretle bilgiyi, düşüncenin mantıkî normlarına, vücudu da bir (Sollen - Devoir) e irca' eden Rickert ile Cohen'i mukayese edelim : Her sahâda yapılan şey, umumiyetle mu'teber bir aklın hâkimiyetini tesis etmekitir. Suretin maddeye galebesini istiyoruz. Cohen de Etos, Logos'a hâkimdir. Yegâne şartsız olan şey, ahlâkî değerdir.

Mevcut clan o dur. Bu bakımdan Marburg mektebi, Kant'a daha yakındır. Aşikâr olarak görülüyor ki Etos'un bu hâkimiyeti, matematik ta - biat ilimlerine yer bırakmıyor. Rickert'teki değer felsefesi, bundan daha geniştir. Asıl mühim mevkii *kültür* teşkil ettiği için, matematik tabiat ilimlerini de bunun içine sokabiliriz. Onlar da birer mantıkî değerdirler. Beşerî gaye değerlerin gerçekleştirilmesi değil midir ? Bu vaziyette ilim de işin içine girer. Bu bakımdan Cohen, Fichte gibi düşünüyor : Fichte için nasıl (ben olmayan - Nicht - Ich), (Ben - Ich) in malzemesi ise, Cohen için de vâkı'a ve bütün verdikler, mantıkî ve ahlâkî vazifenin malzemesidirler. Rickert için ise mesele değer yaratan insanda toplanıyor. Cohen'in temsil ettiği Yeni - Kantcılık, insan - fikir arasında birşey tanımayor. Rickert ise bu ikisinin arasına *kültür*'ü koy - maktadır.

Burada en mühim mukayeseye gelmiş oluyoruz. Rickert ile Dilthey'in mukayesesi zengin düşünce ufukları açıyor.

Kant, tabiat ilimlerinin mümkin olup olmadığını sormamıştı. Ara - dığı şey (Nasıl mümkin ?) sorgusuna cevap vermekti. Yeni - Kantcılar'dan Dilthey, 1883 de neşrettiği (*Manevî ilimlere giriş*) eserinde âdeta *tarihî aklın tenkidi*'ni yaptı ve şu suali koydu : Tarihî ilim nasıl mümkin oluyor ?

Dilthey'in vaz'ettiği bu meseleyi Rickert de 1896 da tetkik etti. Her ikisinin müşterek tarafı şudur : Tarih ilimi, tabiat ilmi gibi değildir. Tabiat ilmi, her vâkıada bir cinsin misâlini görür. Tarihî vâkıa ise bir defalıktır, cinsi yoktur. Bununla beraber tarihte intizamların bulunduğunu inkâr etmiyorlar. Şukadar ki tarihin işi, bu intizamları aramak de - ğildir. Mühim olan kronolojidir.

Madam ki tarih, izahcı bir ilim değildir, o halde tasvirci olacaktır. Hayır.. Rickert için, bilmek, yukarıda söylediğimiz gibi, kopye etmek değildir. Bir bilginin mevzuu, *doğru* hükümlerdir. Yalnız bu hükümler, tarihî hükümler olmalıdır. Tarihî hüküm, hükmedilen şeyin *değer yaratma* işi ile olan alâkasını göstermelidir. Demek oluyor ki tarih, *değer*'in mevcudiyetini önceden farzetmektedir. Bu suretle Rickert'in tarih felse - fesi, asıl bilgi nazariyesiyle âhenk teşkil etmektedir.

Dilthey için ise tarih *(anlayan - Verstehende)* manevî bir ilim - dir. Yalnız kuru bir tasvir değil, anlaşılmış olmak da var. Ancak bir fark : İzah (İllî - kausal) olmayıp ruhîdir, psikolojiktir. Tabiat, istıkraya elverişlidir. Fakat beşerî hareketler elverişli değildir. Buna mukabil bir psikolojik anlama da yok değildir. Bu çeşit bir izah, tarih ilminin temelini teşkil eder.

Bu düşünce, ilmî ruhiyattan başka bir ruhiyatın bulunduğunu, bulunması lâzım geldiğini ifade eder. Halbuki Rickert, ruhiyatı tâmim ya-

pan tabiat ilimleri arasına sokmuştu. Ruhiyat, ferdlerle değil, ruhî âlem ile alâkadardır. Dilthey, ruhiyatın bu seciyesini kabûl ediyor. Fakat bu, bir başka çeşit ruhiyatın mevcudiyetine engel olamaz.

Dilthey'in dilediği bu yeni ruhiyat doğmakta geçikmedi. Sprang - er bu hususta çok çalıştı. Tâmim işine pek yabancı olmayan bu yeni ruhiyat, hususî tipler, seciye, halk, ırk, meslek tipleri arayor. Böyle bir ruhiyat, tarihin şahsiyetlerini anlamak için anahtarlık rolünü ifa edecektir. İzahcı (Erklärend) olmayan bu yeni ruhiyat anlayıcı (Verstehend) olacaktır. Fakat Rickert ile Dilthey arasındaki asıl tezat, ana telâkkidedir : Rickert, muhtelif değerlerin psikolojik korrelasiyonlarının ruhiyatını kabûl ediyor. Şu şartla ki *değerler* ruhî değildirler. *Şuurda* da değildirler, şuur karşısında norm yaratan, istikamet gösteren şeylerdir. Şuuru tayin eden değerlerdir. Yoksa aksi değil. Hakikatta bu düşünce, ruhiyat değil, müteâl bir felsefeden ibarettir. İçtimaiyatın doğduğu bir çağda Rickert'ten ziyade Dilthey'in gözde olmasının sebebini burada aramalı : Çünkü Dilthey'in tarihe yardımcı saydığı ruhiyat pozitivisttir, müteâllik ile alâkadar değildir. Fakat öte tarafta Dilthey de *küllî* bir müverrih tarafı var : Şahsiyetlerin yaşadıkları zaman hakkındaki sezgisi derindir. İnsanları tarih âdesesiyle görüyor, yoksa tarihi insanlar vasıtasıyle değil. Onun için mühim ve esas olan tarihtir. Tarih bazı tipler temin ediyor, bu tiplere göre şahsiyetler çıkıyor. O halde ruhiyat, tarihe bağlıdır.

Dilthey'in bu tarihci - feylesof olmak tarafı nihayet (tarih insanların âleti değil, insanlar tarihin mahsûlüdür) kanaatına varacak kadar kuvvetlidir. Bilindiği gibi bu, natüralist pozitivizmin iddiasıdır. Böylece Hergel'e yaklaşmakta ve Marx'a benzemektedir.

Dilthey'deki bu feylesof - müverrih vasfı dediğimiz gibi çok kuvvetlidir. Tarih felsefesi, felsefenin yerini almaktadır. Ona göre şu üç çeşit cihan görüşü tarih felsefesinin bize verdiği istikamettir : 1) Şüphecilik ve natüralizm; 2) Hürriyet idealizmi; 3) Objektif idealizmi. Bunlardan birincisi inkâr ve tasdik eder, ya sinizme veya materiyalizme, kahramanca te - vekküle varır. İkincisi bizi mücadeleye sevkeder, üçüncüsü dahilî âhenk temin eder.

Hülâsa, Yeni - Kantcılık ikinci çeşit cihan görüşünün merkezindedir. Kant'daki kat'î emir, hemen hepsine hâkimdir. Marburg mektebinde müdrike, vücut âleminin nesnelerini (akıl) yapacak, vâkıalar, tesadüf - ler ve ihtiraslar mağlûp edilecektir. Rickert de ise mantıkî - ahlâkî düsturlar, bir *değer* bütünlüğü arzetmektedir. Bu değerin yarattığı şeylerin topuna birden biz *kültür* diyoruz.

Fransızcadan çeviren : Z. F.

DÜNKÜ ve BUGÜNKÜ YOLLAR

Asırlarca bu toprak gelip geçen insanın,
Ayağını kanatan çakılları sakladı . .
Asırlarca bu toprak, üstünde yol alanın,
Vücudunu her adım başında parçaladı ! . .

Ve bu toprak üstünde yaşayan benim atam,
Ömrünü bu yollara adar, feda ederdi.
Ocağının başında onu bekleyen anam,
Gözlerinin nurunu yollarda tüketirdi !

Bu toprak ve üstünde barınan izbe yollar,
Anamdan uzaklarda babama mezar oldu ! . .
Ayrılan, bu yollarda sendeledi; kalanlar,
Sonu gelmez yollarda bütün hayatı buldu . .

Bu yollar ve bu toprak ümitli yolcuları,
Bir ses ışık vermeden götürdü, getirmedi . .
Ve böylece yollarda akan yurdumun varı,
Her zaman parçalandı, gayesine ermedi . .

Anadolu yolları, asırlık hayatımı,
Renk ve ışık vermeden bunca yıllar kemirdi.
Onu yoketmek için varedilen atımı,
Çakılların amansız dişlerine emdirdi !

Çiçeksiz bir mezara benzeyen Anadolu,
Koynundaki insanı yürümekle yıprattı . .
Ve onun tabut gibi uzanan taşlı yolu,
Ümitli her insanı yokluğa doğru attı !

Fakat, bugün o yollar birer mefkûre izi;
Her ümit sahibini vardıracak güzele !
Seslerle, ışıklarla beslenen demir dizi,
Vardıracak insanı doğruya; mükemmele ! . .

SÜLEYMAN KAZMAZ

BİR EDİRNE SEYAHATNAMESİ

NAHİD SIRRI

DÖRDÜNCÜ GÜN : CÜMA

— Başı 81 inci sayıda —

Sabahleyin sekizde mutat kahvaltı için kahveye gitmek üzere otelden dışarı çıkınca başımı gökyüzüne kaldırdım ve masmavi olduğunu görüp sevindim. Bugün âdeta bir yaz günü olacak. Kayıkla Tunca ve Meriç üstünde dolaşmak için verdiğim kararı tatbik edebilirim. Saraçlar caddesinin nihayetinden Tunca sahiline vardım. Yolum bir kere daha Dar-ül-hadis'in önüne düştü. Her tarafı askerle büsbütün dolu. Çamaşır yıkayanları, yemek pişirenleri, çömelip konuşanları, dikilmiş konuşanları ve dolaşa dolaşa konuşanları var. Ancak asker işgâli altında bulunmadığını sorup öğrenmiş olduğum için bu sefer avlusuna girdim. Fakat içi kapalı.

Havanın ısınmış ve güneşli olması çok iyi amma, bundan dolayı da dün tamtakır olan çamurlar cıvık cıvık: Bataçıka ilerliyorum. Sahildeki Süleymaniye, Yeşilce, Kasımpaşa camilerinin içlerine kadar giren sular hayli çekilmiş. Avluları ,yolları meydana çıkmış. Yine Kirişhane semtindeyim. Ve biraz ötede siyah ve alçak bir kayık görüyorum. Geçen gün gördüğüm kayıkta olduğu gibi bunun da baş ve nihayetinde ayakta durmuş iki adam, eğile kalka kürek oynatıyor. Kendilerine seslendim ve bunlardan biri, sahilde bulunduğum yer pek batak olduğu için geri dönmemi bağırdı. Beni daha gerilerden Süleymaniye camiinin önünden kayığa aldılar. Kayıkçılar baba oğul ve Bulgaristan muhaciri imişler. Baba pek yakındaki evlerinden oğula üzerinde oturmaklığım için bir tahta getirtti ve bunu kayığın iki kenarının üstüne koydular. Kayığın altı ve dört yüzü tamamiyle düz olup uzun ve müstatil bir siyah kutuya benziyor. Bu kayıklar aslâ devrilmezmiş. Devrilirse, yüzme bilmediğim gibi nehrin altı da bataklık olduğuna göre âkıbet feci ! Kayığın içinde, ayaklarımın önünde, kayıkçıların sabahtan beri avlayabildikleri Karabatak adlı küçücük balıklar, ölüme isyan edip mütemadiyen zıplıyor, sıçrıyorlar: Yazın çok balık çıkarsa da kışın bundan başka bir şey avlanmıyormuş. Önümüzde Bülbül Adası denen yer. Tunca öbür taraftan gelen Meriç ile, daha evvel de dediğim gibi burada birleşiyorlar. Fakat coğrafya kitaplarından, Edirne'ye girer diye hatırımda kalmış olan Arda, nice zamanlar evvel yolunu değiştirdiği için Meriç'e daha Edirne'ye varmadan akarmış. Ve Meriç Arda'dan pek geniş olduğu halde Edirneliler arasında Arda'nın sularını aldık-

tan sonra kendisine Meriç değil Arda adını verenler var. Vakur bir eda ile konuşan baba kayıkçının da bu nehre teveccühü yok : " Meriç koftur, yazın Tunca'nın suyu daha derin kalır „ diyor. Vaktiyle, Sultan Süleyman asrında, Makbul İbrahim Paşa ile Rüstem Paşanın saraylarını ihtiva eden Bülbül Adası ilkbahardan sonbahar sonlarına kadar çok lâtif olur ve Edirne gençleri yaz ayları buralarda balıklar gibi yüzerlermiş. Uzaktan pek geniş görünen ve sathı bugün tamamiyle mavi olan Meriç'e çıktık. Karşımızda bir ikinci ada, Kirişler adası yükseliyor. İleride, Yunan hududuna varmadan, Edirne'nin bu taraflardaki yegâne köyü olan üç yüz hanelik bir Bosna köyü varmış. Suların akıntısıyle buradan da on dakika sürermiş amma, dönüşün pek müşkil olacağını söyleyerek kayıkçı oraya kadar gitmeği göze aldırmadı. Aksi istikamete teveccüh edilse, yâni Tunca'ya dönülüp Sarayiçi önünden yukarılara doğru çıkılsa, Bulgar hududuna kadar kayıkla beş saat gidilirmiş, ve güzergâhta, lâtif mevkilerde kurulmuş birkaç köy varmış.

Bülbül ile Kirişler adalarının arasından acaip biçimli kayığımızı çeviriyor, tekrar Tunca'ya giriyor, Süleymaniye camiini geride bırakarak Mihal Gazi köprüsüne varıyoruz. Burada kayıktan çıkıyor ve şehire dönüyorum. Hava o kadar güzel ki, Ankara Kıraethanesi önündeki tıraçaya birkaç iskemle ve masa koymuşlar. Oturanlar var.

Öğle yemeğinden sonra tekrar Mihal Gazi köprüsüne geliyorum. Bu köprü daha bitmeden sular çekiliyor ve orada, bir avlu içinde, Mihal Gazi camii. Harap değil ve lâtif bir sessizliğe müstağrak. Avlusundaki kameriyeye benzeyen küçücük köşkte biraz oturuyorum. Bundan sonra Yıldırım köprüsünden geçip Yıldırım camiine varıyorum. İçinin ne garip bir şekli var. Üç saf olan cemaatı namaz kılıyor. Buradan çıktıktan sonra, Edirne'nin bazı nahiye merkezi bile değil de köy ve en mâmur kısımlarında ancak bir kaza merkezi hissini verebilen bu karşı mahallelerinde ilerliyorum. Dün geldiğim Bayazit camiinin nihayetinden görünmekte olup mamını aramak üzere boylu boyunca katettiğim İmaret mahallesini de geçtim. Daha ileriden sahile sapsam, Saraçhane başı köprüsüne varacağım. Fakat sahile giden yollara sapmadan ilerliyorum. Önüme çıkan büyücek bir harap cami için Bademlik camii dediler.

Nihayet evler bitti. Kırlar ve uzakta, ötede kışlalar. Büyük, kimisi mâmur ve kimisi harap, hepsi cesim kışlalar. Hemen hepsi ikinci Mahmut ve torunu ikinci Abdülhamid zamanlarında yapılmış. Edirne bu son Padişah'ın zamanında ve ikinci ordu müşirlik merkezi olup Paşa sayısı da o kadar arttıktan sonra acaba şişman ,göbekli, ak veya kır saçlı, yaver kordonlu veya kordondan mahrum kaç paşa, arabaları içinde sarsıla sarsıla ve en yaşlı ve mülâhhamları arabalarında uyuklaya uyuklaya, bu yollarda sabah gidip akşam döndüler? Şimdi birkaç çoban koyun otlatıyor, bayram münasebetiyle izinli olup şehire inen neferler geçiyor ve oynaşan

çocuk kümeleri var. Artık Sarayiçi'nin karşı tarafına varmış bulunuyorum .Evvelisi gün Adalet kasrının üstünden bakarken gördüğüm harabeler. Köprüden geçiyor ve bir daha adaya giriyorum. Fakat bugün çamur âdetâ tutkal gibi insanın ayaklarına sarılıyor. Adanın halka bırakılmış olup geçen seferki gelişimde dolaştığım tarafı nisbeten ufak. Bir adam galiba öbür kısmını bahçe ve bostan halinde işletiyor. (Bu tarafa geçmek memnudur) diye levha ve tel örgü var. Bunu dinlemeyip geri çevrilinceye kadar yürüyecektim amma, çamurdan ne mümkin.. Şehire dönüyor, fakat bu güzel havadan istifade ederek Meriç sahillerine bir kere daha gitmek istiyorum. Yolları öğrendikten sonra mesafeler pek de uzak değil. Eski köprüyü ve Meriç köprüsünü geçtikten sonra, Hacı Âdil Bey'in çeşmesinin yanından ormana girerek sahil boyundan şimale doğru istasyon yoluna müvazi olarak devam eden sahilde bir müddet ilerliyorum. İncin yok ve Meriç hızlı hızlı akıp gidiyor, durup dinlenmeden akıyor. Döndüm, köprünün tarih kasrındaki taşlara oturup yine uzun uzun sahilleri, kül renkli ormanı, sayısız minaresiyle uzakta yükselen şehiri, Bülbül Adası taraflarını seyrettim. Akşam yaklaşıyor.

Şehre dönüşte, İstanbul otobüsünün ikide ,iki buçukta getirdiği gazeteyi kıraethanede şöyle bir süzdükten sonra otele gittim. Bu gece bir sinema âlemi yapıp Edirne'nin monden hayatını, gece hayatını mutlaka görmeliyim ve biraz istirahat etmeden bunu göze aldıramıyacağım.. Sobasını yaktırdığım odada yatağa girip biraz dinlendikten ve belki biraz da uyuduktan sonra lokantaya gittim ve oradan çıkınca, Saraçlar caddesinin sağ tarafında, yâni Tunca istikametindeki sokaklarda sora danışa dolaşarak sinema binasını keşfettim. Filmler, yazın, önündeki bahçede gösterilirmiş. O zaman belki hoş olur amma binanın içi berbatça. Tabanı tahta büyük bir methal var. Salonda üst kat locaları ihtiva eden bir küçük kısım, aşağıda da ilk önce koltuklar ve önde tahta iskemleler. Başlamasından yarım saat evvel gittiğim halde, her yer önceden tutulmuş olacak ki bana bu tahta iskemlelerin ancak en ön sıralarında bir yer verdiler. Ve bu gayet rahatsız yerde gösterilecek filmi de bildiğim için sırf ahaliyi görmek üzere kalmağı göze aldıramadım. Bir misafire karşı daha mükrim ve nazik olmağa lüzum görmeyen bu yerden ayrıldım. Bunda da çok isabet etmişim. Çünkü bana caddede tesadüf eden otel sahibi, hikâyemi dinledikten sonra (seni ressamların çok sevmiş oldukları bir sazlı kahveye götüreyim.) dedi ve saat kulesinin yanındaki sokaklardan birinde bir küçük kahveye gittik.

İçi tenha idi, yavaş yavaş kalabalıklaştı. Üç kişi, bir ikisini İstanbul'da sazlarda da dinlemiş olduğum Edirne ve Rumeli havaları çaldılar. Bağlama çalan kırklık bir adam; Tunca kıyılarındaki bostanlardan birinin bekçisi imiş. Yirmisine ancak gelmiş bir delikanlı da darbuka çalıyor ve şarkıları kahvenin sahibi olan ellilik, zayıf, kırsaçlı bir adam söylüyor. Askerlik et-

tikten sonra uzun müddet İstanbul'da kalmış ve Zeytinburunu fabrikasın - da amelelik etmişmiş. Ses belki o kadar güzel değil, fakat söylediklerini hisettiği belli ve -asıl hoşuma giden şey de bu oldu- birisinin sapı kırık iki kahve fincanını biribirine çarparak çıkardığı sesler o kadar mahirane ki insan gözünü kapayınca ziller takınmış rakkaselerin ortada raksettiklerini zannedecek. Çalgıyı ve şarkıları kahvenin mütevazı' müşterileri ellerini kavuşturmuş, sükût, ciddiyet ve âdeta hürmetle dinlediler, ve ancak tavandan indirilen ve birinden biri Mükerrem Bey yahut Mükerrem Hanım olan, yâni biri erkek ve biri kadın iki kuklanın iplerini bağlama çalan parmaklarına dolayıp âhenge teşrik ettiği zaman gülüşmeğe başladılar. Buraya birkaç kere gelmiş olduklarına göre üç ressamdan hiçbiri bu kahveden niçin bir esquis de yapmamış ? . .

Epey geç otele döndük. Sokaklar mehtabe müstağrak; Kıyık tepesinden şehri ay ışığında seyretmek hoş olacak . . .

BEŞİNCİ GÜN : CUMAERTESİ

Bu sabah artık geçen sabahlardan geç, dokuzda otelden ayrıldım ve kahvedeki muayyen kahvaltıdan sonra Eski camiin arkasındaki meydanda bulunan otobüs şirketi bürosundan yarın için bilet aldım. Geçikmişim, iyi yerler tutulmuş, ve Musevî kâtip yine iki lirayı almakla beraber, gerilerde, galiba çekişe çekişe pazarlık edince birbuçuk liraya tedarik edilen yerlerden birini verdi. Bu işten sonra Maarif müdürünün evelsi gün mevkiini öğrenmekle beraber halâ gidemediğim ve kat'î tarifini hatırımda tutamadığım evini bulmak üzere İstanbul caddesine saptım. Sapınca karşıma çıkan mektep kas - ketli iki gence, belki bilirler ümidiyle bunu sorunca : " — İşte elinde paketler ilerleyen Bay kendisidir „ diye önden yürüyen birini gösterdiler. Ben kendisini pek erken rahatsız edeceğim diye düşünürken o meğer dışarılara gidip işini bitirdikten sonra dönüyormuş. Yaklaşıp kendimi takdim ettim ve ismimin meçhûlü bulunduğunu müşahede ederek bir tevazu' dersi aldıktan sonra, yarın İstanbul'a avdet edeceğim cihetle bayram münasebetiyle halâ kapalı bulunan kütüphane ile müzeyi görebilmekliğimi temin etmesini rica ettim. Vermek nezaketini gösterdiği sözde durduğu için, tesbit edilen saatta, öğleden sonra ikide -bayram münasebetiyle artacak züvarre açık kalmaları esasen elbette daha muvafık olan- bu müesseseleri görebildim, ve öğle yemeği vaktı müstesna, o vakte kadar İstanbul caddesinden başlayıp tepelere kadar giden yollarda dolaştım.

Kitapların vaktiyle yerinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sarayı bulunduğunu yazdıkları lise, fazla çiy beyaz boyalı ve kübiğimsi biçimli erkek muallim mektebiyle kız muallim mektebinin teşkil ettikleri müsellesin kenarından sonra bu semtte girip çıkmadığım sokak kaldı mı bilmiyorum. Evlerini kalın ve yüksek dıvarlar içinde yarı saklamış geniş bahçeler ara -

sından geçen sokaklar. Edirne'nin en müreffeh yerli halkı belli ki Sultan Selim camii etrafıyle buralarda oturmuşlar ve hattâ oturuyorlar. Teyzemin Selimiye etrafında aradığım evi belki bir müddet veya bütün kaldıkları zaman bu sokakların birinde bulunmuş olabilir. Bir hayli de eski, büyücek veya ufak camie girdim.

Saat birbuçuğa doğru, lokantalarda yemek yedikten sonra Selimiye'ye gittim. Müze henüz kapalı olmakla beraber, kütüphane için açık dendi. Edirne'nin müzesi veya müzeleri Selimiye'nin iki tarafındaki medreselerde bulunduğu gibi şehrin umumî kütüphanesi de camiin içinde : sağ taraftaki medhâl kapısının yanındaki bir küçük kapıdan çıkılıyor. Güler yüzlü bir adam olan kütüphane memuru, " gençler istedikleri için zaten bugün açmağa karar vermiştir „ dedi. Kütüphane, Selimiye camiinde herşeyin eb'adına nazaran ufak olan bir odayı işgâl etmektedir. Zemin halı ile örtülü ve dıvarlar kitap dolaplarıyle kaplı. Medhâl kapısının üstüyle tam karşısına isabet eden yerde Mekke ile Medine'yi gösteren levhalar var, ve girince sola isabet eden önü parmaklıklı büyük cam pençere içine nâzır bulunuyor. Edirnede yaşasaydım, bu lâtif kütüphanede sâkin okuma saatları geçirmek isterdim. Kütüphanede dört bini mütecaviz eser mevcutmuş. Bir kısmını Edirneli ve bir Edirne tarihi muharriri Badî Efendi tarafından vakfedilmiş kitaplar bir kısmını da Maarif Vekâleti tarafından yollanmış yeni eserler teşkil eden bu kemiyyet içinde eski Edirne şairlerine ait yazma divanlar da varmış. Ben burada kaldığım yarım saat zarfında ancak Badî Efendi'nin tarihini şöyle bir karıştırabildim. Sonra Müze müdürünün camiin sağ tarafındaki etnografya müzesinde beni beklediğini haber alınca kütüphaneden ayrıldım ve işbu etnografya müzesine gittim. Müzeleri gezerken her ikisinin de müdürü bulunan Bay Necmi Eyeci'ye bir eski Edirne evi göstermemiş olduğuma esef ettiğimi söyleyince bu evelerin en eskisinde oturmakta olduğunu söyleyerek müzeleri ve kütüphanenin alt tarafında, yâni camiin içindeki müstakil ve boş bir salonu da gösterdikten sonra bu evi ziyaret etmekliğime delâlet lûtfunda bulundu. Evi Muradiye dönüşü iki kere önünden geçtiğim ve bir kere içine girdiğim Sarı camiin yanında. İlk rengi olan yeşil sıvasından ancak bir parça kalmış olan eski cephesinde Bursa'da ikinci Murad'a ait denen evle bir münasebet bularak önünden iki kere geçişimde durup seyrettiğim ev. Mimar Sinan caddesi ve 130 numara. Alt katta avlu, cesim ocaklı bir mutfak, küçücük bir bahçe ve bu bahçe ile avluya nâzır iki oda ve bir çeşme var. Çeşmenin üstündeki kitabe evin tarihini gösteriyor : 1108. Kaç insan ömrü ! Orta katta biri bahçeye ve ikisi yola bakan üç oda mevcut ve bu katta evin dikkate lâyık kısmını teşkil eden üçüncü kata çıkılıyor. Burada sofanın daha yüksek ve yuvarlak bir sedir yerine malik kısmı gelin odası imiş ve bir salon dıvarlarının bütün üst kısmı lâtif ve boyası uçmamış resimlerle çevrili. Tavanlarda eski Türk zevkinin lâtif nümunelerini gösteren nefis tezyinat.

Fakat Balkan Harbı'nda bütün selâmlık kısmını yıkmış olan Bulgar topları bu dıvarları bütün resim kaplı odada da heyhat ki rahneler açmış ve üst katın tekmil tavanlarında yer yer çöküntüler başlamış. Bu kışı belki atlatacak olan bu üst kat gelecek kışa da tahammül edecek mi ? Ekallî 350 liralık bir tamirin elzem olduğunu söylemişler. Fakat harap olmuş han ve hammamlarından on para almayan ve ailesini çok mütevazı' aylığı ile geçindirmeğe çalışan ev sahibi baba yurdunu kendi tamir ettiremeyerek bu ufak ve bütçe rakamları için hurdabinî meblâğı resmî makamlardan bekleyip duruyor. Güzel San'atlar Akademisi'nin mütehassıs bir ecnebi profesörü de bu evi gezip tetkik etmiş, fevkalâde beğenmiş, ve plân ve resimlerini alarak Akademi'ye götürmüş. Bu eve dair bir iki resimle beraber " Edirne'nin en tarihî evi tamir edilecek „ diye akşam gazetelerinden birinde bir havadis okuduğumu hatırlıyorum. Temenni ederim ki bu haber sadece biraz isticâl ile verilmiş olsun ve ev hakikaten tamir edilip yıkılmaktan kurtarılsın.

Evinden çıktıktan sonra Bay Necmi ile Halkevi'ne gittik. Ev bir içtimaa dâvetli imiş, ben de Ev'in cumaertesi günü öğleden sonra açık bulunduğunu haber verdikleri kütüphanesini göreceğim.

Kütüphane filvaki' açıkmış. Memuru da İstanbul'da bir müddet evvel tanımış olduğum bir yaşlı muallim ki Edirne tarihi hakkında yazdığı eserin Umumî Müfettişlik'çe neşredileceğini söylemişti. Halkevi'nin yeri biraz sapa olduğu için gelenlerin azlığını ve Ev'i daha merkezî bir yere getirmenin düşünüldüğünü söyledi. Filvaki' salon bomboş ve soğuktu. Lâkin Selimiye'de çarşıya hemen ayni derecede uzak oulğu gibi onun kütüphanesine varmak için büyük avlular aşıp merdivenlerde çıkmak icap ettiği halde orası tamamen dolu. Demek ki oraya gitmek bir itiyat olmuş ve haftada ancak birbuçuk gün gidilen yere gitmek âdeti bilmem ki teessüs eder mi ? . .

Halkevi'nden ayrıldıktan sonra kendimi artık şehri tamamen görmüş, ziyaretiyle mükellef bulunduğu bir yer kalmamış bir adam saydım. Ve her tarafını bildiği bir şehirde dilediği gibi dolaşan, sevdiği yerleri tekrar ziyaret eden bir seyyah halet-i ruhiyesi içinde, Saraçlar caddesinden elektrik santralına giden yola tekrar sapıyor, Tunca'yı geçip Meriç köprüsünden Karaağaç şosesine varıyorum. Paltoyu âdeta fazla bulduran güneşli, berrak bir bahar günü. Simsiyah gök altında şimdiye kadar metrûk ve biraz korkulu bir şehire ait hissini vermiş yollar piyasa edenlerle dolu. Gidip gelişlerini Saraçlar caddesinden Ayşe kadın meydanına tevcih edilirken sağ tarafa ve kısa bir mesafeye münhasır bırakan piyasacılar buralara kadar gelmişler ve adetleri de çok artmış. Daha yüzlerini meşhur kahvede görmemiş olduğum insanlar ve bu meyanda bir hayli de Musevî kızı, Musevî delikanlısı var. Müşteri ile dolu geçen arabalar da var. Köprü başında ve Karaağaç caddesinin başlangıcındaki yeni ve beton gazinonun üst traçasına çıkıp oturmuş kahve içen bir de grup görünüyor. Daha erken gelmediğime, ağaçlı yolun tâ nihayetine kadar gidip dönerek burada oturamayışıma, Edirne'yi ve

Meriç'i bir kere daha seyredemeyişime esef ediyorum. Fakat jandarma âbidesinin önüne kadar gidebilerek döndüm. Artık hava kararıyor. Boş geçen bir arabaya atlayarak ışıklarını yakmış bulunan çarşıya avdet ettim. Kahvede İstanbul gazetelerini okuyacaktım, " otobüs daha gelmedi „ dediler. Ama kaza olmamış, sadece makine bozulmuş. Ve makinesi bozulup tamir edilemeyen otobüs yolcularını, buradan gönderilen bir başka otobüs alıp getirecekmiş. Arabanın Çorlu ile Lüleburgaz arasında, Balkan Harbı esnasında adı çok geçen ve yolun uzağından görülen " Büyükkarıştıran „ hizalarında bozulmuş olduğunu söylüyorlar. Yarın benim bineceğim arabanın başına bunun bedterinin gelmeyeceği ne malûm ? Ancak kadere bel bağlayıp fazla telâş etmedim ve yemeği biraz erken yiyerek Selimiye'nin yolunu tuttum. Muazzam camiin içini elektrikle tenvir edilmiş olarak seyredeceğim. Lâkin yatsı namazı vaktını yanlış hesap ettiğimizden yarım saatten fazle bir müddeti camiin avlusunda geçirmek icap etti. Selimiye, mehtapta, rengi lâciverde yaklaşan gök yüzüne bütün bir kâinat azametiyle yükseliyor. Nihayet camiin kapısını açtılar. Henüz içerisi loş. Genç bir müezzin ezan için abdest alıp gitti, ve birden ışıklar artırılınca, göz kamaştıracak derecede muhteşem bir manzara hâsıl oldu. Belki yakında kapanacak gözlerimin bütün görme kudretiyle, dakikalarca, âdeta mest baktım. Benim bir kere çıkmağa cesaret edemediğim merdivenleri inip çıkmağa Bay müezzin öyle alışmış ki, sanki sadece evinin üst katına çıkıp inmiş bir adam tabiîliği ile beş on dakika sonra göründü ve namazı kıldırmak üzere hemen ilerledi. Maamafih cemaat camiin birkaç müstahdimi ile hariçten gelen iki kişiye münhasırdı : Selimiye'nin yeri biraz sapa olduğundan ancak bayram namazı gibi müstesna ahvalde kalabalık olurmuş. Filvaki' buradan ayrıldıktan sonra uğradığım ve namaz bitmeden yetiştiğim eski camide üç saf cemaat vardı. Fakat gözlerimde Selimiye'nin manzarası yaşarken burada geçikmedim.

Otele döndüm. Otelci, dün gece gittiğimiz kahveden başka bir kahve sahibinin de saz çaldığını ve onun daha usta olduğunu söylemişti ve beni bu gece bu adamı dinlemeğe götürdü. Saraçlar caddesinden İstanbul caddesine sapıp nihayetine kadar gittikten sonra bu kahveye vardık. Sukût-ı hayâl . . İğne atsan yere düşmeyecek dedikleri şekilde kalabalık bir yer, fevkalâde fena da nefes kokmakta. Küme küme toplanmış amele ve bahçıvan kıyafetli adamlar hararetle konuşuyorlar ve onların gürültülerini bastıramayan kahveci, tâ yanımıza gelip oturarak, bağlama ile şarkı söyledi. Otel patronu bunun ötekine san'atkârlıkça faikıyetini yine tekit etti ama, dün geceki o üç kişilik takım ve etrafında el kavuşturup sâkin ve hürmetkâr dinleyen halka nerede, bu dumanlı ağır hava içinde ve gürültüler ortasında sesini duyurmağa çalışan adam nerede ? İkinci şarkı nihayet bulunca kalkmayı tercih ettim ve epey soğumuş mehtaplı gecede bomboş caddeyi geçerek döndük.

Kazazedeleri almağa giden otobüs az evvel gelmiş ama gazete bulamadım. Ve Süleoğlu otelinin odasına herhalde son defa olarak yatmağa çıktım. Fa-

kat kimbilir . . . Çünkü Edirne'ye mutlaka baharda veya yazın bir kere daha gelmek, Meriç'te gezmek, şehri kuşatan sayısız ağacı, bahçeleri ve ormanları yemyeşil görmek istiyorum.

ALTINCI GÜN : PAZAR

Dün otobüs yazıhanesinin memuru otobüsün yedi buçukta kalkacağını söylemişti. Yolculukta bana vaktında hazır olmamaktan daha ziyade muzır olan ihtiyat ve telâşımle, yedide Rüstempaşa hanının önündeki meydana varmış bulunuyordum. Ortalık ancak alaca karanlık. Ve otobüs yazıhanesinin içindeki katı iskemlelerden birine oturup kirli havasını teneffüs etmeğe dışarda beklemeyi tercih ettiğim için, hemen bir saat sabahın ayazında buz kesildim. Yedi buçuktan hayli sonra meydana çıkan arabaya sekize doğru bindiğimiz zaman yerime öyle bir büzülüş büzüldüm ki, bir sıra gerimde oturan kırsaçlı ve iğreti dişli bir yolcu, kendinden bir gömlek genç birini tabiatın iziyetlerine karşı daha mükavemetsiz görmekten mütevellit bir siyah sevinçle gözlerinin içi güle güle, hasta olup olmadığımı sordu. Saat sekizde hareket ettik ve gelişte nüfus tezkerelerine bakılan tek katlı karakolun önünden ve ufak mezarlığın yanından geçerek Edirne'den çıktık. Güneş yükseldikçe hava ısındı, ve üşümemle beraber yorgun hâlim geçince, uyuklamaktan vaz geçerek etrafı seyre koyuldum. Babaeski ile Lüleburgaz arası yolun berbatlığına yine biraz eziyet çektikse de hiçbir yerde bir ârızaya uğramadan, malûm yerlerde, yâni Havsa, Babaeski, Lüleburgaz, Çorlu, Silivri ve Büyükçekmece'de beşer onar dakika durduktan sonra, saat ikide yine Trakya otobüs ve yolcularıyle dolu olan Sirkeci sokağına kazasız ve ârızasız vardık.

— Bitmedi —

EDEBİYAT TARİHİ

SATUK BUGRA HAN MENKIBESİ VE TARİH

F. GRENARD

— Başı 80 inci sayıda —

Yukarıda gördüğümüz gibi Kâşgar ananesinin değiştirdiği hâdiseler böyledir. Bu anane bir ihtiras harbini bir mukaddes harp şekline sokar, ve Bugra hana, hakikatte ikinci halefi tarafından ifa ve ikmâl edilen bir fütuhat atfeder; yanlışlıkla bu sonuncunun ismini de Satuk'un amcasına verir. İki şahsiyeti bire indirmekten memnun olmadığından ayni prense Turfan üzerinde (ileride arzedeceğimiz veçhile, Uygular'a karşı, hakikatte üçüncüsünün işi olan) bir hudut eyaleti verdi. Fakat evvelâ hakikî kronolojiye tevafuk ve Harun Bugra hanın doğrudan doğruya halefleri tarihini hülâsa etmek icap eder.

Harûn Bugra'nın ölümünden sonra hükûmet, amcası oğlu bulunan Satuk'un torununun oğlu Ebûl Hasan (veya Hüseyin) Nasr ibn 'Ali Arslan İlik Karahan Şemsüddevle'ye intikal etti. Bu, tezkerenin Hasan Bugra hanıdır. Bu İslâm ismi Ebû Nasr-Ahmed ibn 'Ali olan kardeşi Togan Khan ile birlikte icra-yı hükûmet sürdü. Tarihçiler bunların isimlerini birbirine karıştırdılar, o derece ki bunları yalnız paralar sayesinde tanımağa imkân buluyoruz. İbnül-Esîr eserinin iki muhtelif yerinde (X. 105; XI. 54), unvanı müstesna olmak üzere, birini ve diğerini doğru olarak yazar, fakat yalnız Ahmed'e icra-yı hükûmet ettirir. Tabakatlar yalnız Ebûl Hasan Nasr'ın adını vermektedir [32]. Umumiyetle Harûn'un halefi kendi unvanı olan İlik Khan unvanıyle malûmdur, ve karışıklığı mucip olan da bu müphem tesmiye itiyadıdır. Tarihciler bize kardeşi Togan Khan'ı kendi hükûmetine iştirâk etmiş, sonra da Hicrî 403 de, kendine halef olarak 403 den 408 e kadar hükûmet sürdüğünü gösterirler. Togan Khan yalnız paralar üzerinde tarihsiz olarak bulunur, fakat tarihcilerin bunun hakkında verdikleri malûmat paraların bize Ahmed bin 'Ali hakkında verdikleri malûmatla tevafuk eder, ayni veçhile bir kısmının İlik Khan diğerlerinin Ebûl Hüseyin (veya Hasan) Nasr'ına tekabül eder. Hicrî 390 tarihli bir para, tarihlerin İlik Khan ile Togan'ı müştereken icrayı hükûmet ettirdikleri gibi Ahmed'i Nasr'a iştirâk ettiğini gösterir.

Tarihciler İlik Khan'ın ölümünü 403 de gösterirler, ve Nasr namına en son para 401 tarihlidir, halbuki yalnız Ahmed'i zikreden bi-

[31] *Mecma'-ut - Tevarikh*'de Nasr İbn 'Ali'yi Harûn'un halefi olarak gösterir.

rincisi 404 tarihlidir [33]. Togan'ın hükûmetini 408 de bitirtirler ve Ahmed'in 408 tarihli paralar üzerinde görünmesi inkıtaa uğrar. Bundan dolayı Tabakatlar'ın aksi ifadelerine rağmen İlik Khan'ın Ebû-l-Hasan Nasr ile ayni şahsiyet olduğunu kabûl ediyorum, çünkü ismi çok defa paralar üzerinde yalnız olarak görünür ve tarihciler onu münferiden zikrederler, kardeşi sadece kendi halefi olarak nazar-ı itibara alınır. Diğer taraftan şüphesiz herkesce daha me'nüs, totem adı olan, Togan adını taşıyan, Togan Khan ile Ahmed ibn 'Ali nin ayni zat olduğunu zannediyorum. Zaten İbnül Esîr, Togan hakkında naklettiği vak'aları (IX, 210) Ahmed 'Ali'ye de isnat eder [34].

Harûn'un halefleri, olup biten hâdiselere müşahit vaziyette bulunduklarından bir zaman sâkin kaldılar. Nuh kendinin neş'e ile hareket ettiğini görenlerin sevinç tezahürleri içerisinde Buhara'ya girdi. Fakat Samânîler'in bu şöhretlerinin yeniden iadesi çok sürmedi. Sülâlenin zayıf olduğu anlaşıldı; dostluklar şüpheli, hırs ve intikamlar sabırsız oldu. Faik, cür'etle Buhara üzerine yürüdü. Mağlûp olarak Horasan'da Ebû 'Ali'ye sığındı. Kendisini evvelce mutabakat edildiği gibi hükümdar değil de, küçümseyerek bir vali gibi muamele eden Bugra Han'dan muğber olduğundan Nuh ile anlaşmağa hazırdı. Faik onu çevirdi ve Samân'ın ahfadının eski düşmanları olan Deylemliler'in kolları arasına attı. Nuh Afganistan ve İndus üzerinde geniş bir İmparatorluk kuran ve tehlikeli vassalı olan Sebüktekin'in yardımını istedi. Sıkışık bir vaziyette bulunan metbuunun dâvetine lûtfen mümaşât etti. Fakat ona emirlere değil mütekabiliyet esaslarına riâyet edeceğini bildirdi. Ona ihtiyar olduğundan huzurunda attan inemeyeceğini haber verdi. Emîr ma'zereti hoşnutsuzlukla kabûl eyledi; Sebüktekin bu prensibin muzaffer ol-

[32] Tarihler, tabakatların Raverty tarafından tercümelerinde *Tarih-i Gerdizî*'ye göre zikredilen tarihlerdir.

Yukarıda zikredilen hâdiseler hakkında esaslı kaynaklar, Nerşahî'nin tarihi, *Tarih-i Buhara*'sının sonunda Ch. Schefer'in kısmen farsça tercümesini neşrettiği Utbî'nin tarih-i *Yemin*'sidir. Bir tarihçiden ziyade mahir bir belâğatçı olan Muhammed el-Utbî, bol mecâzlarla, Balasagun Hanları tarihiyle ancak Gazneliler tarihi bakımından alâkadar olur; fakat anlattığı hâdiselerin muasırdır. *Tabakât-ı - Nâsırî*'ler kısmen müstakil kaynak olmakla beraber malûmat bakımından fakirdirler. Diğer müellifler, hattâ İbn Haldûn bile bundan malûmat alır. Mirkhond (Defremery tarafından mütercem) orta derecede bir toplayıcı (Compilateur) dır. *Mecma'-üt- Tevarikh*, Schefer bana bazı teferruat hususunda yardım etti, *Tarih-i Güzîde oldukça* yetişkin bir mektepliye yarayacak bir el kitabı (mânuel) dir. *Tarih-i Alfî* " Bib - nat. „ Kronoloji fantezilerinden başka hiçbir orijinâlliği yoktur. Nihayet Müneccim başının türkçe *Câmi-üt-Düvel* " Grigorief, rusca tercümesi „ İbnül Esîr'in bir hülâsasından başka birşey değildir.

[33] 401 tarihli bir para üzerinde yazı olarak yalnız " Ahmed „ adı yazılıdır. Orada ayni zamanda Nasr adının bulunmadığı kat'î değildir; aksi takdirde tarihçiler de bir kronoloji hatasının mevcudiyetini kabûl etmek icap eder.

[34] Dorn, *Monnais de différentes dynarties Muslumanes* P. 203 - 212, müellifin halli kabûl edilemez.

masından memnun olduğundan daha fazla ileri gitmemek akıllılığını gösterdi ve efendisi önünde nâzikâne bir surette atından indi. Bu mağrur ve mültefit vassal, Samânîler'in mirasına üçüncü bir namzet idi; kurtarıcılık vazifesini, mahir bir silâh adamı sıfatını haiz olarak ifa etti. Bununla beraber Herat yanında Ebû 'Ali ve Deylemliler tarafından az kaldı mağlûp oluyordu. Ancak Deylemliler'in bütün hayatını muztarip ettikleri Veşmegir'in torunu Cürcan Prensi'nin tam muharebe ortasındaki hiyaneti sayesinde galip geldi. Asayiş yeniden teessüs edince Ebû 'Ali'nin yerine Horasan valisi olan oğlu Mahmud'u Nişapur'a bırakarak Nâsir - üd - Din unvaniyle Gazne'ye girdi. Ebû 'Ali Cürcan'da bir kış geçirdikten sonra 995 yılı yazında Deylemliler'in yardımıyle harbe girdi ve Mahmud'u mağlûp etti; fakat kendi menfaatını takip edecek yerde, Faik'in tavsiyelerine rağmen Nuh ve Sebüktekin ile sulh yapmağa çalıştı. Hiçbir suretle Horasan'ın kendi ailesi elinden çıkmasına tahammül edemeyen Sebüktekin hemen ordusunu topladı ve Tus cavirında rakibinin ordusunu tamamiyle inhizama uğrattı. Ebû 'Ali, Samânî Emîr'inin afvını niyâz ederek Amul Şat'a kaçtı. Nuh onu kendisine bir timar tahsis ettiği Harzem'e gitmeğe dâvet etti. Faik bunu kabûl etmemesini nasihat etti ve Balasagun hanının yanına iltica etmek için onu tazyik etti. Fakat Ebû 'Ali, Bugra Han'ın tahkiri intikamını unutmuyordu. Halbuki Faik Türk hududunu geçti, Harezm'e hareket etti. Samânîler'in sadık vassalı olan bu memleket hükümdarı Ebû 'Abdullah kendisine Abiverd'i terketmeği reddeden -bundan dolayı Nuh onun sadakatını mükâfatlandırmak istemişti- Ebû 'Ali'ye karşı fena niyet beslediğinden onu hainane bir surette yakaladı (Eylûl 996). Fakat bilâkis eski Horasan valisinden memnun olan Cürcan prensi Me'mun İbn Muhammed, onu teslim etti, Harzemşah'ı alıp herkesin serhoş olduğu bir şenlik ortasına zincire vurulmuş olarak sevketti, onu tezlil etti ve başını kestirtti. Sonra Nuh'a Ebû 'Ali'nin afvedilmesini istedi. Emîr bu afvın uzun zamandanberi yapılmış olduğuna cevap verdi ve pişman olan asînin Buhara'ya gelmesini emretti. İtimadı kaybettiği gözüken Ebû 'Ali payitahta gitti, ve orada onu tevkif etti ve ölünceye kadar orada mahbus kaldı.

Bununla beraber Faik İlik Khan tarafından iyi karşılandı ve bu mahir intrikacinin Balasagun'da mevcudiyetinin neticeleri derhal hissedildi. Han Maveraünnehir hudutlarını endişeye düşürdü ve birçok valileri vergi vermeğe mecbur etti [35]. Nuh bir ordu teşkil eden Sebüktekin'in yardımını talep etti. İlik Khan kuvvetli Gazne Emîri'yle ittifak etmeğe çalıştı; ona bir mektupla birlikte bir elçi gönderdi. Mektu-

[35] Tezkerenin, Hasan " Ebûl Hasan Nasr „ın ilk sene Türkistan ve Taşkent'i zaptettiğini tasrih ettiği vak'a budur.

bunda : " Sizin Hindistan benim de Türkistan cihetindeki kâfirlerle harp etmemiz için birbirimizle ittifak etmeliyiz. Nuh vaktını israf ve sefahatle geçiren fena bir hükümdardır, İslâmiyet'e hiçbir faydası olmadan zengin bir memleketin bütün kuvvetini bitiriyor. Maveraünnehir'i ondan kurtarıp bu kırallığın servet kaynaklarını dinin uğrunda kullanalım. Birbirimizle boğuşacak yerde kuvvetlerimizi, müşterek düşmanlarımıza çevirelim ve bir ittifak muahedesi bağlayalım. Ben kılıcımı ancak din mücadeleleri için çekerim ve bundan başka şan ve şeref aramam. Dine karşı olan vazifemi aslâ unutmam ve bir din kardeşine karşı hücum etmeyeceğim. Zira : " Sen beni döğmek için elini uzatırsan ben sana el uzatmayacağım. Çünkü Rabbül-âlemin olan Allah'tan korkarım „ demiştir. Sebüktekin meşru' esasları ihtiva eden bir ifade ile cevap verdi, bu cevapta kendi metbuû olan irsî Sultan'ı himaye etmek, isyana ve komşularının haksız hücumlarına karşı korumak vazifesi olduğunu tasdik eder, zira, o : " İkisinden biri diğerine isyan ederse isyan edenle, Allah'ın kelâmına da uygun olduğu veçhile, ölünceye kadar mücadele ediniz „ [36] demişti.

İlik Khan büyük bir ordu topladığından Sebüktekin Nuh'u kuvvetleriyle ona yetişmek için dâvet etti. Nuh kendini debdebeli vassalinin yanında âciz bir maiyet kıta'atı gibi gözükmekten utandığından yalnız kumandanlarını gönderdi. Sebüktekin hiddetlendi, oğlu Mahmud 'un emri altında veziri değiştirmek ve ister istemez Emîr'i sevketmek vazifesıyle mükellef kılarak sür'atle 20.000 süvariyi Buhara'ya gönderdi. Maveraünnehir'e girmekte olan İlik Han o zaman, Nuh 'un büyük âtaleti dolayısıyle Sebüktekin 'in kabûl etmek mecburiyetinde olduğu yeni sulh tekliflerini yaptı. Hudut sulhan Kutuan (veya Kutun ?) da tesbit edildi. Her ne şekilde olursa olsun hâdiselerden istifade etmesini bilen Faik Balasagun hanın talebi üzerine Semerkant valisi tayin edildi. Ben orada, o zamandan itibaren Samânîler İmparatorluğu'nu İlik Han, Amuderya'nın şimalini, Sebüktekin cenubunu almak üzere aralarında taksim ettiklerine dair bir anlaşma imzalandığına dair bir işaret görüyorum. Sebüktekin, Belh'e, oğlu Mahmud da Nişapur'a döndü. Onlar Ebû 'Ali 'nin oğlu ve kardeşi tarafından Horasan'a hâkim olmak maksadıyle yapılan iki teşebbüsü akamete uğrattılar; ve kuvvetleri düşmeğe yüz tutan garp komşuları Deylemliler'le iyi münasebetlere giriştiler. Bundan böyle bu berikiler ve bunların Simcur hanedanından olan tâbi'leri Samânî mirası haricine çıkarıldılar; onların yerine, Amuderya'nın cenubundaki bütün memleketleri işgâl eden Gazneliler geçti ve bunların karşısında yalnız tâbi'i Faik vasıtasiyle ihtirası celbetmiş olan kırallık dahiline ayak basan İlik Han kalıyor. Bu zavallı Buhara Emîr'i kendi-

[36] El Utbî, Schefer'de, s. 192-193.

sini hâkim addedebilmesi için tehlikeli bir vassalinden kurtulamamıştı.

Nuh 997 Temmuz'unda öldü ve yerine, sert ve otoriteli bir karakteriyle hanedanın menfaatlerini ihlâl eden, oğlu Ebûl Haris Mansûr geçti. Bir yıl önce Sebüktekin'in emriyle azledilen ve Horasan'ın idaresini kendi dostlarından birine vermek için gizli bir tertip hazırlayan vezir, İlik Khan'ın yardımını niyâz etmişti. İlik Khan bunu zincire vurarak Faik'a bildirdi ve onu 3.000 süvari ile birlikte Buhara'ya gönderdi. Emîr korktu ve Amuderya'nın ötesine kaçtı. Faik, kendisini suikast- (Complot) lere karşı korumaktan başka bir tasavvuru olmadığını temin ederek onu getirtti [37].

O zamandanberi, Faik, vezir olmaksızın Buhara vilâyetinin daima sözü dinlenir müşavir ve Maveraünnehir idaresinin hakikî müdürü oldu. Hakikatte İlik Han'ın ajanı idi ve ona karşı gösterilen itimat zarurî bir itimat idi.

Bu esnada Sebüktekin küçük oğlu İsmail'i kendi yerine veliahd tayin ederek öldü (Ağustos 997), büyük oğlu Mahmud bu vasiyeti akamete uğratmak için sür'atle Horasan'ı terketti, Ebûl Haris Mansûr yerine Bektuzun 'u Horasan valisi tayin etmek için bu gaybubetinden istifade etti. Kardeşinden kurtulan Mahmud silâh elde kendi mülkünü israrla talep etti. Bektuzun mevkiini terkederek Buhara'ya gitti; Mansûr 'dan memnun olmadığından Faik ile birlikte öldürülmesi için suikast tertip etti. Onlar onu bir tuzağa düşürdüler ve gözlerini oydular (30 Kânunusani 999); henüz küçük yaşta bulunan kardeşi Abdül Melik'i Emîr ilân ettiler. Sonra askerî kıtalarını topladılar, Merv civarında ordugâhını kuran Mahmud'un üzerine yürüdüler ve tamamıyle mağlûp olduklarından Bektuzun derhal tardedildiği Nişapur'a, Faik da yeni bir sefer hazırlarken derhal öldüğü Buhara'ya çekildi [38]. Mahmud'a karşı olan bu harp, şüphesiz, babasiyle girişilen teahütlerle oğlu karşısında kendini bunlara riâyete mecbur addetmeyen ve rakibinin zaman zaman marûz kaldığı müşkilâtlardan istifade etmekten endişelenmeyen İlik Han'ın muvafakatiyle olabilmiştir. Faik ölüyor, Han, Buhara'daki siyasî tefevvuk vası-

[37] Bu vak'a hiçbir tarihçi tarafından vazıh bir surette izah edilmiş değildir. İbnül Esîr'e göre İlik Han'ın hakikaten Buhara'ya hâkim olmak niyetinde olduğu gözüküyor; fakat neden dolayı fikrinden vaz geçtiği bilinmiyor. Diğer taraftan eski vezir 'Abdullah ibn 'Aziz 'in teşebbüsü, Türk Han'ını neden bukadar endişeye düşürüyordu ? Bu cihet Türk Hanı ile Gazne Sultanı'nın Samânî İmparatorluğu'nun taksimi için önceden anlaşmış oldukları faraziyesine uygun gelecektir. İlik Han'ın bu anlaşmaya mugayir bütün teşebbüslere -Abdullah'ınkinde olduğu gibi- karşı geldiği bunun içindir. Bundan başka kendi kombinezonlarına muhalif bir zümrenin onu Mansûr 'un sarayına götürmesinden korktuğunu tahmin etmek icap eder, ve bundan kurtulmak için Faik'i askerî kuvvetle hareket ettirdi.

talarını kaybediyordu; Reisinden mahrum kalan partisi teşkilâtsız oldu - ğundan Samânî sarayı politikası kararsız oluyor, sarayın intrikalarına tâbi bulunuyordu. Mahmud babasının Bağdat'ın hâkimi bulunan Deylemli- ler'e karşı takip ettiği âkılâne siyasetin semerelerini topladı. Halifeden bir hıl'at, ve Samânî Emîrleri'nin haiz olduğu unvanlara mu'adil bir unvan al- dı. Belh'e yerleştikten sonra zaman zaman Maveraünnehir işlerine müda - hale edebiliyordu. Eğer İlik Khan Buhara hâkimiyeti tasavvurların- dan vaz geçmek istemese idi doğrudan doğruya enerjik bir surette hareket etmekte tereddüt etmesi icap etmezdi. Her nekadar Hotan kâfirlerine karşı mücadelelerle meşgûl olduğu muhtemel idise de sür'atle hazırlandı; Ab- dül Melik'e Samânî hanedanına karşı dostluk hisleri ona bu hanedanı ihtiraslara ve ecnebilerin (yâni Mahmud'un) hücumlarına karşı korumak vazifesini tahmil ettiğini bildirerek Buhara üzerine yürüdü. Vaziyet o ka- dar iyi hazırlanmıştı, ki bizzat büyük memurlar Türk hükümdarının elle - rine düştüler ve Han silâh patlatmaksızın salı günü 10 Zilk'ade 389 (Mi- lâdî 24 Teşrinievvel 999) da Samânîler'in payitahtına girdi [39]. Bu müna- sebetle, bütün bu Türk fatihlerinin yalnız kılıç kullanmasını bilen ve hay- vanî kuvvetten başka birşey anlamayan insanlar olduklarını zannetmenin nekadar yanlış olduğunu işaret etmek isteriz. Hakikatte bunlar kılıç kul- lanmasını bildikleri kadar siyaset oyunlarını meharetle idare etmelerini de biliyorlardı. Harbi sevmezler, ve içtinabi gayr-i kabil olmadıkça şiddete müracaat etmezlerdi. Zaten mektep hatiplerine rağmen hiçbir kavim yok- tur, ki hiyleden ziyade askerî faziletlere müracaat etsin, bize muharip ka - vimleri siyasî kavimlere karşı koyan bu düşünce yanlış bir fikirdir. Bizi aldatan şey, barbar cemiyetlerde kanun, bizim cemiyetlerde olduğu kadar şümûllü ve kuvvetli olmadığından çok defa zarurî olarak kuvvete müra - caatı mecburî kılması ve iktisadî şartların daha basit olması onu daha az zararlı bir şekle sokmasıdır.

Han'ın yanına kaçan ve orada gizlenen Abdül Melik'in orada bulunduğu anlaşıldı ve ölümüne kadar kaldığı [40] Uzkent'te tevkif edil - di. Bütün ailesinden olanlar da ayni veçhile habse atıldı; kardeşi Ebû İbrahim İsmail ertesi yıl mahbusten kaçtı; bir kadın hizmetçisi

[38] Tabakatlar, Mahmud ile 'Abdül Melik arasında Herat ile Belh'in Mahhmud'a, Merv ve Nişapur'un 'Abdül Melik idare- sinde kalmak üzere 999 Nisan'ında (26 Cemazi-ül-evvel 389) imzalanmış ol - ması icap eden bir muahededen bahse- derler. Harpten önce Faik tarafın- dan yapılan ve Mahmud tarafın- dan kabûl edilen sulh teklifleri mevzu-ı bahs oluyor. Hepsi Gazne Sultanı'nın Ardcı kıt'alarına karşı Buharalılar ta - rafından yapılan bir hücumla inkıtaa uğ- radı. Abdül Melik'in ordusunu ric'ate mecbur eden muharebenin artık ancak Mayıs ve Haziran'da vukubulduğu anlaşılır.

[39] Uttbî (Schefeh tab'ı), P. 216. İbnül Esîr, IX, 105.

[40] Utbî, keza. İbnül Esîr- deki Efkend'in bir müstensih hatası ol- duğunu sanarım.

elbisesi giyerek şehrin ihtiyar bir karısının evinde bütün araştırmalardan masûn kaldı, Harezm'e gitti, bir postacı kıyafetinde Muntasır (intikamcı) lâkabını aldı, ve Samânî hanedanı beylerinden bir çoğu intikamına yardım için koştular. Samânî'nin oğullarından bu sonuncusunun hayatı güzel bir destanî harekete mevzu teşkil edecektir. Beş yıl zarfında, zırhını giyinmiş, atının eğerinden başka yemek masası olmaksızın, Orta Asya yollarını do- laştı; hemen tamamiyle yalnız olarak, dünyanın bu kısmının iki kudretli hükümdarını bozgunluğa uğrattı, bir gün muzaffer büyük bir hükümdar vaziyetinde, ertesi gün mağlûp, etrafı terkedilmiş sefil bir maceraperest vaziyetine düştü; fakat daima yorulmak bilmeyen, hiçbir zaman ümitsiz - liğe düşmeyen âlicenap, zeki, ıztıraplarını hakikî şairin manzûmelerinde terennüm ederek ırkının sonunu muhteşem bir şimşekle parlattı.

İlik Han ordusunun bazı kıt'alarını Maveraünnehir'in başlıca şehir- lerine bırakarak Balasagun'a döndü. Muntasır kendisini Buhara'ya hâkim kılan bir kuvvet darbesi ve Semerkant garnizonu üzerindeki bir za- feri ile işe başladı. Fakat Han'ın dönüşü onu sür'atle Amuderya'yı geç - meğe mecbur ettiğinden Mahmud'un kardeşi Nâsr'ın elinden al- dığı Nişapur üzerine hücum etti. Samânîler'in yıkılmasında Türk hükümdarı kadar menfaati olan Gazne Sultanı bizzat harbe girişti. Genç Türk hükümdarı Cürcan'a sığındı, orada, o zaman anarşi halinde bulunan Rey üzerinde bir teşebbüse girişmekte ona yardım eden dost bir hanedan hü- küm sürüyordu. Şehrin sâkinleri tarafından istiskal edildi. 1001 yılında yerleştiği Nişapur'a döndü. Cürcan Prensi tarafından terk ve Nâsr'ın mahbus olan en iyi kölelerinden mahrum edildiğinden takviye kuvvetleri alan Nâsr tarafından iki defa mağlûp olarak günlerce çölde serseriyane gezdi ve Hazer Denizi ile Aral Gölü arasındaki Oğuzlar arasına gitti. Bu Beşbalık uygurlarının kardeşleri, komşuları Karluk Türkler'ine karşı hu - sumet besliyorlardı; bunlar kütle halinde Samânî hükümdarının sancağı al- tına girdiler ve onun arkasında Buhara üzerine yürüdüler. Semerkant ya- kınında İlik Han'la karşılaştılar, gece ansızın onu yakalayarak ordu - gâhını zabt ve yağma eylediler (1003). Fakat Türk hükümdarı nezdinde, bunların fena bir işte yollarını şaşıran kimseler olduğu mazeretini beyan ettiler. Muntasır bunların hiyanetinden korkarak kendisine sadık 700 kişi ile hareket etti, Ceyhun'u buz üstünden geçti ve Mahmud'un mi- safirperverliğini talep etti. Mahmud ona çok muvafık sözlerle cevap verdi ve güzel bir istikbâl yapılmasını emretti; fakat hakikatte Mun- tasır başını dinlendireceği bir toprak köşesi bulamadı; her taraftan ko- ğulduğundan birdenbire hücum edip Buhara valisinin bir kıt'asını bozdu. Kendisine 3,000 asker ve para temin eden Semerkant kapılarında göründü. İstifadeli yeni bir darbeyi hisseden Oğuzlar onunla birleştiler; ve şüp - hesiz seferlerini fena bir surette hazırlayan İlik Han 1004 Haziran'ında

ikinci bir bozgunluğa uğradı. Fakat Oğuzlar'ın yaylaklarını yeniden ele geçirdikleri vakıt vazifesine avdet etti; 5.000 kişi Muntasır'ın ordusunu terketti ve zavallı hükümdar Ceyhun'un ötesine kaçarak çapulculuk hayatı sürdü. Mahmud üzerine bir ordu gönderdiğinden Seistan'a iltica etti, sonra memleket memleket serseriyane dolaştı ve nihayet Buhara civarına döndü. Yorgunluk ve mahrumiyetlerden bitgin kalan ordusu ona hiyanet etti, kardeşleri yakalandı ve kendisi kurtuldise de geceleyin bir göçebe karargâhına düştü ve göçebeler tarafından katledildi (Kânunuevvel 1004).

— Bitmedi —

Fransızcadan çeviren : **OSMAN TURAN**

DAĞLARIN EFESİ

Şu yalçın kayaya yaslan da anlat,
O kızıl rüyalar canlansın Efem.
Sazını çalarak Ayşe'ni oynat,
Dağların gelini şanlansın Efem.

Dağlardan dağlara yayılsın adın,
Çoğalsın Efem'e and içen kadın,
Kuzular çevrilsin âlemler yapın,
Gümüşlü silâhın kanlansın Efem . .

Kızanlar oynasın çal deye deye,
Türküler söylensin " Dörüm Ayşe " ye [1],
Selâmın erişsin Ağa'ya Bey'e,
Zeybekler içinde arslansın Efem . . .

HİKMET TURHAN DAĞLIOĞLU

[1] Dörüm : İsparta'da deve yavrusuna derler. Güzel kızlara da *Dörüm denir. Dörüm Ayşe* gibi.

ŞİİR

YOLCULUKLARIM

I

Bir saman çöpü gibi sele düştüğüm yeter;
Bir yeni inşa için yoğruluyorsa eğer
Bir saman çöpü gibi gireceğim çamura . . .
Ben maya olacağım bir uçtan bu hamura;
Yaratmak hırsı vardır en çelimsiz emekte.
Peteğin bir gözü de benden bal beklemekte . .
Bir dört yol ağzındayım yatağımda her fecir
Her yolun sonunda bir Aslı beklemektedir
Unuttum bir kız için yola düşen Kerem kim ?
Tasam yok " ben bu yolun kangısına gideyim ? „ :
Her yol yurduma çıkar, her yolun sonunda halk . .
Sevgilin, bilmediğin, bilmeden bekliyor, kalk ! . .

II

Murada erdim artık yurdumun bağında ben,
Kâh Murad suyunda ben, kâh Murad dağında ben.
Bozkır'a yağan yağmur bence şefkat göz yaşı;
Her yeni yurt tepesi bir yeni omuz başı.
Hergün yeni bir iklim girerken yatağıma
Bir yeni yurt meyvası bûsedir dudağıma
Hırstan çok düşünceyle titriyor oldukça el
Bir yeni yerli kumaş en sıcak tenden güzel . .
Getirdim bahçeme ben her yamaçtan bir fidan
Birgün Muğla, birgün Muş, birgün İzmir, birgün Van.
Getirdim harmanıma her ovadan bir başak
Birgün Mersin, birgün Kars, birgün Of, birgün Uşak.
Her köy bir çiçekli dal, ben durmayan bir arı;
Dolaştım Bozkırları, dağları, ormanları;
İller dönsün elinde yâd illerin dalıyle.

Dolu şimdi peteğim memleketin balıyle.
Sanma gördüm Tortum'u, Tarsus'u ben boş yere :
Her şelâle altında ruh yıkadım bir kere.
Alnıma koydum Kop'un, Erciyeş'in karından
Ve döküldü beş nehri duygum omuzlarından . .

III

Tattım aynı kaynaktan ormanda ben, kumda ben . .
Memleket vahdetini yoğurdum ruhumda ben :
Mardinli'ye Aydın'dan üzüm yedirmekteyim;
Ya yakamı yırtmakta ya da giydirmekteyim,
Agrı'daki çıplağı Uşak'taki kumaşla . .
Ruhumda el eledir bir zeybek bir dadaşla . . .

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR

T A R İ H

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA

F İ L O L O J İ ve E D E B İ Y A T

Prof. A. MEZ

Gramerle lûgat üzerinde işleyen Arap filolojisinin bu iki esaslı sahâsı üzerinde 4./10. uncu asırda yeniden mesa'i sarfedildi. Tıpkı ilâhîyat gibi filoloji de o zamanlar fıkıhî usûllerden kurtuldu. Haricen tamamıyle böyle olmuştu; S u j û t î eski filolojik tahsili şu yolda anlatıyor : " imlâ yazdırma tarzı hadis tedris eden medreselerde tamamıyle bir tek usûl tahtında yapılıyordu. Dinleyici *(mustamlî)* yaprağın başına şöyle yazardı : ders, şeyhimiz tarafından filân bahiste filân şeyi filân ve falan günde imlâ ettirmiştir. Muharrir müteakiben anane silsilesi dahilinde eski Araplar'ın ve hatiplerin neler söylediklerini ve bu söylenilenler içinde hangileri göze çarpıyor ve iyice anlaşılamıyorsa onları izah eder ve bu izahata eski şairlere ait fıkralarla faydalı olabilecek şeyleri ilâve eder; şairlere ait parçaların mevsuk olması lâzım geldiği halde faydalı zâit malûmatın mevsûk olup olmaması müsavidir. Bu tarz takrirler evvelce çok taammüm etmişti, fakat sonradan Huffâz ortadan kalkınca onlarla beraber filolojik ve imlâ işi de nihayet buldu. Takrirlerinde bu tarzda imlâ yazdırdığını işittiğim bu zatların sonuncusu A b û l Q â s i m e z - z a c c a c idi, onun kuvvetli bir cilt tutan böyle birçok dikteleri mevcuttur; vefatı 339/950 tarihinde vukubulmuştur. Daha sonraları İlm-ül-lûğat'e ait bir ders defterinin mevcudiyetine vakıf olmadım „ [1]. Bu eski âlimler münakaşalarını irtibatsız olarak yanyana sıralarlardı; bunların alâkası müfredata, münferit fiillere tek bir şekille, tek bir kelime veya cümleye taallûk ediyordu ki misâlini M u b a r r a d (vefatı 285/898) ile Q â l î (vefatı 356/967) nin lisan ilmi, anektodlarla hikâyelerin karma karışık bir halde toplanmış olduğu kitaplarında buluyoruz. G u l â m T h a ' l a b (vefatı 345/956) dinleyicilerin suallerine göre takririni yapardı, meselâ : " Ey şeyhim Bedevîler'de *al-Qantarah* nedir „ [2]. 4./10. uncu asrın filolokları ise bilâkis malzemeyi metod ve sistem tahtında işlemek ihtiyacını duymuş bulunuyorlardı. Bu arada başlıca rolü Yunan gramerinin nüfuz etmiş olması oynamıştı; 'A d u d e d d a u l a h (vefatı 371/981) nin sarayında Arap ve Grek gramerleri arasındaki farklar münakaşa edilmiş, 'A b û S u l a i m â n i b n T â h i r modern cereyanın ilâhî-

[1] Mas. VII, 347.

[2] Ag. XVIII, 173.

yata muhalif bir küfür ve ilhâddan başka birşey olmadığını sert bir lisan ile söylemişti : " Araplar'ın grameri dindir, bizim gramerimiz mantıktır [3]. Şimdi ilk defa olarak gramere medhâl olarak İbn Fâris (vefatı 395/-1005) in Muqaddimah fin - nahw'ı Yunan filologlarının mukaddimelerinin (İsagogik) bir Arap mevlûdu şeklinde meydana çıkmaktadır.

Başlıca faâliyet lûgatçenin tesbit ve işlenmesinde husûle gelmiştir; alınan mahsûlün mahiyeti açıkça görülmektedir. Hatipler için rehber hizmetini gören müteradifatı vücuda getiren tamamıyle retorik bir yardımcı ilim yaratan eski tarz filoloji Hamzah al-İsfahânî (vefatı 350 - 60/-961 - 70 arasında) tarafından kapatılmaktadır. Bu zat *Kitâb al - Muwâzanah*'sında, bilfarz, " felâket „ kelimesi için 400 tâbir kullanmış olduğu gibi darb-ı meseller kitabında da retorik bir kıyas olmak üzere " kardan daha beyaz", "filden daha obur„ gibi tâbirleri o kadar tam olarak toplamıştır ki sonraki asırlar bunlara ilâve edecek birşey bulamamışlardır. Onun selefleri mukayeselerden 390 adet toplayabilmişlerken o bizzat 1800 adet kaydetmiştir. Maidânî (vefatı 518/1124) onun kitabını istinsâh etmiş ve her bahise ancak bir veya iki ve nihayet 4 tâbirden fazla ilâve edememişlerdir. Hattâ izahları bile kâmilen selefinden almıştır [4]. Asıl darb-ı meseller için 4./10 uncu asırda başlıca mesa'i al-Hasan al-'Askarî (vefatı 395/1005) tarafından yapılmıştır.

Yeni mektep ise bir nesil sonra ehemmiyet verdiği hususları Cauharî (vefatı 392/1001) nin lûgatinde göstermiştir. İbn Duraid (vefatı 321/933) büyük lûgati ile yapılan her türlü mukayese metod ve vuzuh bakımlarından yapılan terakkileri göstermektedir. " Vazıh kılmak ve daha etraflı göstermek „ İbn Fâris (vefatı 395/1005) böyle söylüyordu, " baştan nihayete kadar kendi yazmış olduğu lûgatçenin de hedefi bu idi [5] „. Cauharî o kadar mümtazdı ki muhasım ve müdafi'lerin bütün edebiyatları asırlar imtidadınca ona istinaden terakki etti [6]; Sujûtî (vefatı 911/1505) bile Mekke'de onu müdafaâ etmek için Caucarî ile 'Abdel-barrî'ye karşı bir kitap yazmıştı ki burada bilhassa birincisine karşı -muasırı idi (vefatı 889/1484)- pek şiddetli davrandığı rivayet edilmektedir [7]. Daha sonraki bütün lûgat kitapları Cauharî lûgatinin sadece ikmâl veya şerhedilmiş nüshaları vaziyetinde kalmışlardır; demek ki burada da eskiler kapanıyor ve ilim asırlara dağılmak üzere tesbit edilmiş oluyor. Aynı zamanda lisanın etimolojisine ait tetkikat da şimdi en ciddî safhasını bulmuş ve uzun zaman için itibarda kalmıştı. Bu işin üstadı Musullu İbn Cinnî (vefatı 392/1002) idi ki bir Rum köle çocuğu olan bu zatın unvan-ı mahsus ile etimolojiyi, yâni halâ bugün bile semeresi görülen

[3] Ag. XX, 35; İbn Qotaibah, *Liber Poesis* ed. de Goeje, s. 549.
[4] Baihaqî ed. Schwally, s. 475.
[5] Mas. V, 88; Jâq. *İrşâd*, VI, 402.
[6] Meselâ *Tirâz el - macâlis*, s. 67 ff.
[7] Jâq. *İrşâd*, VI, 56.

anasıl mevcut iki radikal kök fikrini ilme soktuğu söylenir [8]. Araplar'ın etimolojiye ait mesaisinde daha büyük neticeler alınmış değildir.

Yazı dili yanında mevcut günlük konuşulan dil evvelkisinden o kadar farklı idi ki meselâ evvelce Bağdat'ta 3./9. uncu asırda bir kimsenin sarf ve nahv bakımından zahmetsizce doğru konuştuğu ve 'irablarını sahih olarak nihayetlerde tatbik ettiği görülünce hayret uyandırırdı [9]. Halbuki şimdi edebiyat için halkta ve onun hayatında lisan için uyanmış olan alâka dil ve dilde yapılacak hatalar hususund halkın meşgûliyeti lüzumunu filoloji temin etmiş bulunuyordu. İspanyalı ez-Zubaidî (vefatı 330/941 etrafında) "halkın diyalekti hakkında„ [10] bir kitap yazmış ve İbn Hâlavaihi de Haleb'te (vefatı 370/980) *Kitâb laisa* (böyle değil) sını te'lif etmişti. Bu zatın sonraki filologlara ve bilhassa Harîrî'ye arkada yapılacak ne gibi işler bıraktığı halâ tetkike lüzum göstermektedir.

EDEBİYAT

Kan değişmesi, şimdiye kadarki idare eden unsurun kuvvetini kaybetmesi ve ırkan karışık eski ahalinin meydana çıkması gibi hususlar en vazıh olarak edebiyatta görülür. 200/800 senesi etrafında edebiyat sükûnunu kaybetmeye başlar. Eski Arap şairlerinin bedevîliğe hâs olan ulvî duyguları terennüm etmiş oldukları mücerrep kasîde şekli lüzumundan fazla ıtnaba kaçtığı gibi, fazla suznâk bir hâl alır ve mutlak hâkimiyetini kaybeder. Şehirlerin idareyi eline almakta olan burjuvazisi kahramanlık mevzuları ile beraber kahramanlık lisanını da ikinci plâna atar, vahşî ve kapalı ifade açık cümleler önünde geriler, kısa vezinler göze çarpacak derecede terviç edilir.

Artık şair maddî âlemden daha kuvvetli bir âleme yükselmekle daha az meşgûl olacak ve onun yerine yeni mevzular seçmek suretiyle sahâyı genişletecek, ince fikirler ve güzel kelimeler ve mecâzlar bulmaya zihnini hasredecektir. Enteresan mefhumu -ki bütün kahramanlık şiirlerini zehirleyen- uyanmıştı; bir defa daha edebiyat hali keşfetmiş ve etrafındaki neş'e ve şetaret dolu olmasa bile karma karışık hayattan zevk almaya başlamıştı. Halk, bilhassa şehirlerin münevver olmayan halkı Arap edebiyatına giriyor ve sade manzûmeleri gözleri ile görerek öğrenmek ve ritimleri dahilinde tegannî etmekle kalmayarak dilden de istifade edilliyor, herşeye mütenevvi' yeni ifade şekilleri vermek için mensûr dilden de istifade ediliyordu. O zamana kadar ilmî, dinî ve nihayet irancadan birkaç tercümeye inhisar etmiş olan halk kitaplarından ibaret kalmış olan nesir böylece edebiyata girdi; 250/864 senesinde ise nesir " nazmı geriye itmiş „ [1] bulunuyordu.

[8] Jât. III, 338. Tha'âlibî'de Baharzî tarafından Nişabur'un *Câhiz*'i tesmiye edilmiştir. Tha'âlibî'nin *Kit al - 'icâz*'ına mukaddime.
[9] *Lat. al - ma'ârif*, s. 105; Jâq. *İrşâd* I, s. 686.
[10] *Jatîmah*, III, 3.
[1] Muzhir; s. Goldziher, SWA 69, 20 f.

1 — Nesir

Her türlü iyi nesirin başlangıcı olan manzûm ifadeye karşı duyulan hürmet de eski Arablar'ın başlıca faziletlerinden birini teşkil ediyordu; duyguda bütün diğer milletlerden daha ziyade ûlviyete malik bulunuyorlardı. Şairin yanında kabilenin hatibi onlara müsavi bir mevkide bulunurdu; hatip istidadı da fevkalbeşer telâkki edildiğinden bir neslin hatibi, halefi ortaya çıkmadan evvel ölmek mecburiyetinde kalacağı batıl itikadı meydan almıştı; çünkü hatibin mevcut olan cehdin halefine geçeceği zannolunurdu [2]. Nesir istidadı tamamıyle ayrı bir kabiliyet olduğu ve şairlikten tamamıyle ayrı telâkki edildiği cihetle bir şairin mektup yazmak ve hitabette bulunmak gibi hususlarda da faaliyet göstermesi hayret ve taaccuble telâkki olunurdu [3]. 208/823 senesinde zuhur eden bir tuğyan Mekke'yi harap etmiş ve Halife para ile beraber tesliyetnâme göndermişti; " Mekkeliler'e gönderilen mektupta paradan *daha kıymetli* olduğunun [4] söylenmesi de iyi bir lisandan duyulan hazzın ne derece büyük olduğunu göstermektedir.

Muhite karşı duyulan alâka evvelemirde halkın âdetlerinden duyulan sevinç ile tezahür etmektedir; 'A b û 'A q q â l bu zamanlarda " münevver olmayanların âdetleri hakkında „ ilk kitabı yazdı. Saimar kadısı (vefatı 275/888) " aşağı tabaka halkın hikâyeleri „ *(ahbâr es - siflah)* [5] yi topladı. Şehirlerin ahvaline ait tafsilât ise C â h i z 'in en çok sevdiği mevzuunu teşkil etmekte idi [6]. Haricî çehresi itibarıyle çok çirkin olan bu adam (vefatı 255/869) -ki adının delâlet ettiği mâna " Öküz gözlü „ demek olup büyük babası da bir sipahi idi [7] ve hakkında hoş hikâyeler anlatılırdı- yeni Arap nesrinin babasıdır. T h a 'â l i b î onu ilk büyük nâsir olarak zikrediyor [8]; resmî kitabetin üstadi olan vezir İ b n a l - 'A m î d imtihan etmek istediği herkese Bağdat şehri ile C â h i z hakkındaki mütalâasını sormayı itiyat edinmişti [9] ve ona bu sebepten ikinci C â h i z adını vermişlerdi [10]. Meşhur T h â b i t i b n Q o r r a h üç şahıs için İslâmiyeti kıskanmıştı : birinci Halife 'O m a r, H a s a n a l-B a s r î ve C â h i z 'di- [11]. Esasen belki de Arap nesrinin en büyük üstadı A b û H a j j â n et-tauhîdî, C â h i z 'in senâsi için bir kitap yazmıştı. Bunda o kadar ciddî davranmış ve C â h i z 'i yüksek gören muharrirleri teker teker zikretmek suretiyle [12] üstada olan hayranlığını o kadar ileri götürmüştü ki hattâ onun

[2] İbn al - Câuzî, 85 a.
[3] Kiftî ed. Lippert, s. 148 f.
[4] Mittwoch, MSOS 1910, s. 148 f.
[5] Goldziher, *Beitrege zur Geschichte der Sprachgelehrsamkeit bei den Arabern*, SWA, phil. hist. Kl. 73, s. 518.
[6] Goldziher, SWA, Bd. 72, s. 587 : *Zur Cauharî - Literatur.*
[7] Sûjutî de *interpret.* Corani ed. Meursinge, s. 24 f.
[8] Goldziher, SWA 67. s. 250, Sûjutî'nin *Muzhir*'ine nazaran I, 164. *Hasâ'is*-inde 2. Kitabın 30. mebhâs-i iştiwâq el - akbar'den bahsetmektedir (O. Reşcher, *Studien über İbn Cinnî*, ZA 1909, s. 20).
[9] *Mas.* VII, 131.
[10] al - Dabbî, Bugjât el mutalam - mis, s. 56, Bibl. hisp. Arab.
[11] Jâq. *İrşâd* VI, s. 69.
[12] Jâq. *İrşâd* V, s. 282.

skolâstik partizani olmuştu [13]. C â h i z herşeyden bahseder : mektep hocalarından [14] B a n û H â s i m [15] e, hırsızlardan [16] kertenkeleye, ilâhî evsaftan müstehcen ve galiz hususlara kadar kadınların hiyle ve kur - nazlıklarından bahseder. Üslûbu yeni ve tecrübesiz olup geveze ve ekseriya meharetsizce mevzular etrafında dolaşır. Taraftarlarının hoşuna giden de bilhassa onun üslûbundaki bu haldir ve bunu şimdiye kadar tek başına hükmeden âlimlerin az çok mutasallifâne muharrirliklerinden kurtaran bir münci olarak telâkki etmektedirler. Bunlar bu yolda vaki hoş sohbetleri şu - urle başarılan bir san'at olarak kabûl ediyorlar; M a s 'û d î 332/943 sene - sinde C â h i z 'in eserlerindeki mükemmel tertibi, muhkem ve metin yapısını bilhassa takdir ve senâ etmekte idi : " Okuyucularını sıkmaktan korktuğu zamanlar ciddiyattan letâife kaçar ve yüksek akıl ve hikmetten zarif garaibe geçerdi „. C â h i z 'in en çok müahazaye uğrayan eseri -*Kitâb al-Bayân-ı* M a s 'û d î bilhassa genişliği ve şümûlü bakımından en yüksek eseri olarak tutar [17] ve ekseriya da iyi muharrirleri " geceleyin odunu toplayıp „ *(hâtib lêl)* tesadüfen ne eline düşerse onu görmeden bir araya istif edenlerle mukayese ettiler [18].

200/800 tarihinde yine arablığın zaâfa uğraması yüzünden meydan almış olan ve diğer edebiyatlarda da olduğu gibi natüralizme hariçten kuvvetli cereyanlar getiren, âlimliği istihfaf ile hattâ çok defa ona karşı gelen ve büyük bir kısmı itibarıyle küçük tabaka halka dayanan tasavvuf (mistik), edebiyatın halklaşmasında mühim surette âmil oldu. Bu edebiyat onlara vâz-ü- nesayihde bulunuyor onların hayatını kısımlara ayırıyor, ihtiyaçlarını birer birer anlatıyor ve halkın konuşma dilinin tesiri altında kalıyordu. Şimdi kafiyeli (müsecce') nesrin İslâm retoriğine girmesi nihayet tek başına eski Arap ananesinin zaafa uğraması ile izah edilmektedir. Bu anane kafiyenin putperest çağnisini tanıdığından Roma İmparatorluğu Hıristiyanları nasıl antik vezinlere karşı müteneffir davrandılarsa öylece kafiyeden müteneffir bulundular. C â h i z (vefatı 255/868) şöyle söylüyor : " Kafiyeli nesri daima kullanan putperest kâhinler ortadan kalkınca -çünkü memnuiyet sebebini bunlar teşkil ediyordu- bu memnuiyet de ortadan kalktı [19]. Şimdi ağır basmakta olan o zamanki Hıristiyanlar kafiyeli (müsecce') nesri vâizlerinden tanıyorlardı, böylece İslâm'da da takriben 3./9. uncu asır ortalarında kafiyenin resmî mev'izeye nüfuz ettiği anlaşılmaktadır; ni-

[13] Ayni eser, s. 380. Baharzî, çok yazan Tha'âlibî'yi zikrediyor.
[14] *Mustatraf* II, 199 f. Onun oradaki lâtâifinin ne dereceye kadar Yunan lâtâif kitaplarından geldiği -ki bu kitaplarda mektepli başlıca şahsiyeti teşkil etmektedir- tetkika muhtaç kalıyor. Bak : Reich, *Mimus* I. s. 443.
[15] al - Husrî a. R. v. 'Iqd I, 56 f.
[16] Hırsızlara âit kitabından *Farac ba'd al - Şiddah*'yi zikrediyor. II, 106.
[17] VIII, 34. " Ciddiyat ile şathiyatın bu nöbet değiştirmesi „ edebiyat tarihlerince ona bağlı kalmıştır. Havârezmî *Rasâ'il*, s. 183.
[18] Meselâ Mas. IV, 25.
[19] *Kit. al - bajân* I, III ff.

tekim bu kafiye Halife'nin sadık arkadaşlarına hitabesinde, henüz rabıtalı ve daimi bir surette değilse de galip olarak mevcut bulunuyordu „ [20].

Belâgat şekilleri mektup üslûbu şeklinde muharrer bulunuyordu. Dinî endişelerin üstüne çıkarak eski Arap hatiplerini takdiren (müsecce') nesir yazan edipler aslâ eksik olmamıştı; bu cümleden olarak İbrahim Harûn zamanında Bermekiler'den Halid'e bir mektup yazmıştı ki bütün Bağdat halkı o mektubu ezberlemişlerdi [21]. Umumî istimâl için mikyası ise resmî arabça veriyordu. 200/800 senesi etrafında Halife al-Ma'mun'un kalemleri tamamıyle sade ve kafiyesiz yazıyordu [22]; vezire hitaben yazılmış kafiyeli bir mektubu zamanımıza kalmış olan İbn Thavâbah (vefatı 277/800) tumtıraklı ifadesiyle tanınmıştı [23]. Resmî kıraeti mutat olan Emevîler'e karşı tatbik edilen küfür ve tel'in bütün dairelerde 284/897 senesinde her türlü kafiye âhenginden âzade olarak kaleme alınmıştı. Ne de olsa bunun çekingen bir başlangıcı görünmeye başlıyor [24]. Bu zamanlarda bir resmî kâtip vezire kafiyesiz (seci') olarak yazıyor [25]. 300/900 senesinde müsecca' nesir Bağdat'ın kibarları arasında moda olmuştu; Halife Muqtadir kendi memleketlerine gönderdiği tahriratı müsecca' olarak yazıyordu [26], vezir 'Alî ibn Îsâ, mektuplarını birçok kafiyelerle süslüyordu [27]; fakat hariçte saltanat dahilinde bu hususta pek o kadar ileri gidilememişti; vezir İbn Hâqân'ın müsecca' mektupları eyaletlerdeki devair için Çin'ce gibi geliyordu [28], ve hariçteki memurlar eski tarzda kafiyesiz raporlar takdim ediyorlardı [29]. Daha sonra kafiye etrafa yayılmaya başlıyor : " 'Amîd ile muasırları ayni tahriratta gelişi güzel kâh kafiye kullanmalarına, kâh kafiyesiz hareket etmelerine mukabil asrın sonundaki Sâbî ve Babagâ münşiler kafiyeyi daimi olarak kullandılar [30] „. Fakat kafiyeyi iptilâ haline getiren Buyîler'in veziri Sâhib olmuştu. " Kafiyeye o kadar müptelâ idi ki herşeyi mahvetse veya bizzat kendisi en büyük tehlikeye düşse bile bir kafiyeden mümkin değil vaz geçemezdi „. Kötü dedikodusu ile meşhur olan bir kimse [31] ona karşı vaki isnatlarından birinde onun bir seyahat esnasında güzel bir karargâhı terk ile daha fakirâne olmayı tercih ettiğini ve bunu sırf bir tarihe mebde' yapmak için olduğunu söyler : öğleyin Naubehâr (nisf en-nehâr) dan [32]. Sâhib nezdine gelen bir alevîye de üstüne sıçrayan kafiyelerden dolayı

[20] Goldziher, *Abhandlungen zur arabischen Philologie* I, s. 65 f.

[21] Câhiz Bajân II, s. 114. Margoliouth'un fıkrası bende mevcuttur, *The Letters of Abûl 'Alâ*, s. XLIII.

[22] Meselâ al-Kindî ed. Guest, s. 446 ve İbn Taifûr'da çok defa. Mu'tasım'ın 'Abd. b. Tâhir'e secisiz bir mektubu *Kit. fis-sadâqah'da Tauhîdi* Const. 1301, s. 5.

[23] Jâq. *İrşâd* II, 37.

[24] Tab. III, 2166 ff.

—[25] Jâq. *İrşâd* VI, 463.

[26] Wuz., s. 337 ff; Jâq. *İrşâd* VI, 280.

[27] Wuz., s. 277.

[28] Meselâ Dînawar'deki raportör (sâhib al - haber) ün mektubu; 'Arîb, s. 39 f.

[29] Jâq. *İrşâd* II, 418.

[30] İbn Nubâtah'nin *Khutab* mukadimesinde İbn Khafâcah, s. 16.

[31] Abû Hajjân, Jâq. *İrşâd*'da II, 291.

[32] Jâq. *İrşâd* II, 298.

fenalık gelmiş ve gülsuyu serpmek suretiyle hareket mecburiyeti hâsıl olmuştu [33]. Bugüne kadar kafiyede karar kılınmış bulunulmaktadır [34].

4./10. uncu asra ait mektuplar İslâm san'at işçiliğinin inkişafında en ince hususiyetlerini gösterirler ki en asîl bir maddeden, lisandan işlenmiştir. San'atkârların vaktiyle cam ve pirinç madeni üzerinde vücuda getirmiş oldukları bütün güzel eserlerden hiçbirisi zamanımıza devretmemiş olsaydı bile müşkil şekillere oynarcasına bir hâkimiyet ile hafif bir zarafetin nekadar çok takdir edilmiş olduğu sadece bu mektuplardan anlaşılmış olurdu. Vaktiyle vezirlerden birçoğunun sahib-i üslûb olmakta üstad bulunduklarının ve mektuplarının kitap şeklinde basılmaya lâyık görüldüklerinin bir tesadüf eseri olmadığı meydana çıkar: Hâsibî, İbn Muqlah [35], Muhallabî [36], İbn al-'Amîd, Sâhib, Samânîler'in veziri el-İskâfî bunlardandır. Sonuncu zat resmî kitabette mümtaz ve hususî mektup yazmakta kudretsizdi. İşte her iki nevi arasında bukadar büyük bir fark vardı [37]. En mühim tahriratı, nasb ve tayin hususundaki kararnâmeleri, ve buna benzer daha birtakım şeyleri bütün hükûmetlerde hususî bir divan (er-Rasâ'il) rüiyet ederdi. Bağdat'ta bu hususta o kadar ileri gidiliyor idi ki asrın ikinci nısfında en parlak münşi (üslûbcu) si bütün hayatınca açıktan açığa Sâhibî mezhebine sâlik olmuş ve vezirlik teklif edildiği zaman bile İslâmiyeti kabûl etmemiş olan bir zat da bu divanın başına geçirilmişti [38]. Bu zat ölünce Alevîler'in reisi gibi mühim bir şahsiyet bu gayr-i mü'mine mersiye tegannî etmişti; parlak arabcanın raycî mü'minlikten bu derece fazla bir yükseklikte idi. Bu zat, İbrâhîm ibni Hilâl es-Sâbî (vefatı 384/994), kendi kıymetini biliyor, " dünyayı tetkik için hükümdarın gözünü teşkil ettiğini „ ve " hükümdarların muhtaç oldukları fikirlere malik „ bulunduğunu müdrik bulunuyordu „ [39].

— Bitmedi —

Almancadan çev: **CEMAL KÖPRÜLÜ**

[33] Jâq. *İrşâd* II, 304.

[34] Çok az istisna ile. Meselâ ilk murabita'nin meşhur bir kâtibi kafiyeden sakınmıştı, " eski kâtiplerin tarzına sadık kalarak (Marrakeşi trad. Fagnan, s. 138).

[35] Chwârezmî, *Rasâ'il*, s. 35.

[36] *Fihrist*, s. 134.

[37] Jatîmah III, 119; IV, 31;

[37] Jatîmah II, 119; IV, 31; *İrşâd* V, 331.

[38] Jâq. *İrşâd* I, 343.

[39] *Rasâ'il Ba'abdâ*, 1898, s. 8.

TASHIH

Bu nüshamızın 299 uncu sahifesinden başlayan " *Macar serhatlerinde XVI ncı Asır Türk Devri* „ başlıklı makalenin sonunda, bu yazıyı macarcadan dilimize çeviren Sadrettin Karatay'ın imzası unutulmuştur.

315 inci sahifemizdeki yazının, makinede bazı harfleri düşmüş olan başlığı " *Rus Edebiyatındaki Facia* „ olacaktır. Okurlarımızdan tashihini rica ederiz.

ÇİN'E YÜRÜYÜŞ

I

On binlerce insanın doldurduğu alanda
Yurduna borçluları çağırdı, Yabgu, anda.
Elele verişerek saflaştılar Batırlar,
Batırlar ki ölünce mezar balballatırlar [1]
Hakanca, dedi Yabgu, törene başkanım ben,
Sonra andı okudu Anayasa dilinden :
" Gireceğim savaşta arı ad alacağım „
" Sözüm sözdür . . ve eğer unutursam alçağım ! „
Kopan bir haykırışla zıngıldadı gök ve yer,
Ve artık anddaştılar cengi gönülleyenler.
Dokuz yalın tunç kılınç -öz türe gereğince-
Ayrı ayrı öpüldü her bir oymak beğince.
Büyük dilek uğrunda kurban kesildi aya . .
Hazırlık müjdelendi : Gidiş, Çin'i almaya !
Arkasından düzüldü eğlenceli bir şölen,
Ve akın haberiyle birliğe koşup gelen
Kanı kaynak gençlere yüzlerce şen yüzlü kız
Sundu uğurlamalık tas tas kekikli kımız.
Ozanlar kucaklayıp içli kopuzlarını
En kıvrak buluşlarla mutladılar yarını . . .

*

Ufuklar ötesinde isimlenmez bir yeri
Dalmışta bakışlıyor gibi gökçül gözleri
Her göreni ilkönce biraz şaşkın bırakan
Tuğu kartal kanadı, tolgası kızıl Hakan,
" Tanrı Kut „ diye sangın " Teoman oğlu Mete „
-Ki soyu, kendisiyle haklıdır övünmede-
Alkışlarla binerek ceylân belli atına

[1] *Balbal :* Eski Türk kahramanlarının mezarlarına, öldükleri düşman sayısınca dikilen birnevi' mezar taşı mahiyetindedir.

Bir öğüt yasadı ki " Hun İlliği „ adına
Sözlediği her cümle, tarihe anmalıktı,
Bir ara heyecana düşerek yumruk sıktı
Ve dedi : Şu inanış, bir ülküdür her Hun da
Yaşamak ta, ölmek te yalnız budun uğrunda !
Akın uğurlu bitsin, at bin, hayda ileri !
Şen şen kızlar tuttular süslü üzengileri,
Dizginler avuçlandı ve atlar kırbaçlandı
Yirciler çala geldi içilen kutsal andı . . .

II

Başlarda togulgalar, sırtlarda kurt kürkleri,
Anıldı akıncılar : Orta Asya Türkleri !
Geniş geniş omuzlar, iri iri gövdeler,
Bir küçük çocuk görse, masallık devlerdir, der.
Bir atlı kümesi ki Gobi steplerinde
Durmadan yol alıyor dinlenmek üzre Çin'de.
Eğer bir benzetişle lâzımsa canlandırmak
Denebilir : Akıyor, yatak yıkmış bir ırmak . . .

*

Oldukça telâşlanmış bir halde baş danışman
Tapuğla, Tanhum, dedi, epey yakınmış düşman;
Gelen salığa göre hem bir dolmuş ki sınır . .
Kaşları çatkın Mete gür yeleli, demir kır
Atında gülümsedi : demek ordaymış Kao ?
Hoş . . sandığın kadar da budala değil a, o !
İlgili olanlara haydi komutamı yay,
Beni kılavuzlasın dokuz boz atlı alay !
Ürkünç bir uğultuyla haberi yaydı kösler,
Hedefe düğümledi bakışlarını gözler . . .

III

Her göreni ilkönce biraz şaşkın bırakan
Tuğu kartal kanadı, tolgası kızıl Hakan
Şöyle bir duraladı : Alplar, dedi ardından,
Alplar . . yaylar oklansın, kılınçlar çıksın kından !
Depreme uğramışı andırdı birden toprak . . .
Dizginsiz atlarını sert sert topuklayarak
Epengin bir denizi sarar gibi Tayfunlar
" Vur ha ! „ larla daldılar Çin saflarına Hunlar.
Olanca hıncı ile çatıştı iki ordu,

Davullar dövülüyor, atlar kişneşiyordu.
Ellerde : Kargı, kement, kalkan, kılıç ve balta
Bir boğuşma başladı üstüste ve altalta . . .
Ortalığa çöküyor alaca bir karanlık,
Bir gün destanlaşacak, derim, bu kahramanlık !
Bir baksana, nerdeyse insanlar tükenecek
Oysa ki görünüşçe yeni kopmuş gibi cenk.
Binbir bulut dört mevsim arasız dökse yağmur
Bu kıraç toprak, ancak bir sere çamur olur;
Şimdiyse bir bataktır içmiş olduğu kanla.
Döğüşün dehşetini düşüncele ve anla.
Vuruşandan çok vurgun, canlıdan fazla ölü . .
Öyle kaplamıştır ki cenge yer olan çölü
Yay, kılıç kırıkları, kafa, gövde, kol, bacak
Bir lâhza seyredene parmağnı ısırtacak.
Bir çığ bir uçuruma indiği zaman yardan
Nasıl bir ses yayarsa yalçın kayalıklardan
Duyulan çığlıklarda tıpkısıdır o sesin,
Bir Pars kulaklasında kabil mi ürpermesin ? !
Düşlense korkulmaz mı, hele çarpışmayı süz !
Umulur mu, varolsun yara almadık göğüs,
Umulur mu, varolsun kemiği sağlam alın ? !
Tokuşan baltalardan yalın uğruyor, yalın !
Çöl, Ejderha ağzıysa, birer diştir her kargı,
Her kemendin şahlanmış bir yılandan yok farkı.
Gökleri ışıdıyor okların parıltısı,
Gündüz sandı doğmadı, işte Akşam Yıldızı . . .
Her günkü kapışmaya benzemiyor bu günkü,
" Teoman oğlu „ bugün şöyle buyurdu çünkü :
Yeter oldu, seçilsin yenecek, yenilecek
Ey çevik Ötügenli . . yayı ona göre çek ! .
Yaylara ok kalmamış, lâkin kim aldırışlar ?
Ok yoksa kol gücüne dayanır saldırışlar . . .
O türlü bir hücüma geçildi ki düşmana
Yedi dilde kullansam tarifleyemem sana.
Kavganın korkunçluğu o dereceyi buldu
Ki güneş yüze çekti gocunup bir bulutu;
Ki hava, kaçsın için, ansızın rüzgârlaştı;
Azgın kan sellerinden cılız ırmaklar taştı . . .

IV

Ve işte, arkadaşlar, bir avuç erle Mete

Bir haftadan beridir kuşattığı kalede
Mola vermiş bekliyor İmparator " Kao „ yu . .
Ama nasıl bir kale ?. Ölçüye gelmez boyu . .
Burcuna bir doğanı bacağından bağla, as
Zanlarım, ödü çatlar, boşluğa bakar bakmaz.
Kat kat şaşırtıcıdır boyuna göre eni;
Besbelli ki pek yaman bir ustaymış öreni;
Bunu da " Çenk Çağı „ nda ulu seddi gibi Çin [2]
Kudurmuş olsa gerek, Ötükenliler için . . .

*

Bayraklarla donanmış yedi künbetli çadır
Yıkık Çin sûrlarına gururla bakmaktadır,
Hun başkomutanının deri çadırıdır bu !
Dinleyelim, içinde " Mete „ ile " Kao „ yu :
— Son bulmak üzere mi imparatorluk çağım ?
— Ya inmeyle ölecek, yahut çıldıracağım . .
— Tasalanma a canım, bu bir baht dönüklüğü.
— Fakat . . . bahtı döndüren gücünün büyüklüğü.
— Kao Ti, açık konuş, söyle nedir dileğin ?
— Dileğim : uzlaşalım, vergiye bağlansın Çin.
— Nihayet anladınya ne imiş Mete zoru ?

Bu soruş utandırdı mağrur İmparatoru
Süzdü konuşanını çok acı bir bakışla :
— Soyunun sevgisine ettiğimi bağışla !
.....
.....

Barışı kabûl etti uygun şartlarla Mete,
Müjdeciler salındı her iki memlekete . . .

BASRİ GOCUL

---

[2] *Çenk :* Çin Seddi'ni bina ettiren İmparator.

HALKEVLERİ POSTASI

HALKEVLERİ ÇALIŞMALARI

HALKEVLERİ VE SOSYAL YARDIM

Kış mevsiminin sağlık ve yaşama şartları üzerine saldıran kozmik ajanları merhametsiz ve insafsızdır. Eğer tam yerinde ve değerinde korunma tedbirleri alınmazsa, o uluyan ve haykıran mevsimde ağızlar, bir daha açılmamak üzere kapanıverir ve canlılık hareketleri, bir daha kıpırdamamak üzere duruverir.

Birçok sosyoloji âlimleri yoksulluğun normal kimselerde hiçbir vakit felâketi mucip olamayacağı kanaatindedirler; eğer yoksulluk insandaki müdafaa kudretini, yaşama azmini kıracak derecede şiddetli ve sürekli olursa o zaman yoksulluk bir felâkettir. Azim mevcut oldukça yoksulluğun hücumlarını kırmak her sıhhatte insan için mümkindir. Bundan dolayıdır ki, yine bu âlimlere göre, çalışan insanlar arasında fakır ve sefil yoktur; ancak bazı ârıza ve kazaların meydana çıkardığı engelleri ve gerekleri kendi sâyi ve kudretiyle bertaraf edemeyen ihtiyaçlılar (nécessiteux) vardır. Bugünkü içtimaiyat, daimî ihtiyaçlıları, ihtiyarları, kötürümleri, akıl hastalıklıları, malûlleri, sefaletten ve ölümden kurtarma ve esirgeme işini püblik asistansa yüklemiştir. Muvakkat ihtiyaçlılara destek olmak vazifesi sosyal asistansa düşer.

Kış, yaz mevsimi kadar insanlarla hoş geçinmediği için bu mevsimde ihtiyaçlıların adedi artar; yazın, tabiatin bol ışığı ve sıcağı, bol yeyecek ve içeceği ile hayatlarını kolayca ve ucuz kazanabilenler arasında kışın birçok ihtiyaçlılar belirir; bunun için kış, sosyal yardımcılık için çok faâliyetli bir mevsimdir.

Kışın yapılacak sosyal yardımlar ihtiyaçlıları büsbütün uyuşturarak şahsî azim ve teşebbüs kabiliyetlerini kıracak ve durduracak şekilde yapılırsa kışın maddî sahada yapacağı zararları biz kendi elimizle manevî sahada yapmış oluruz.

Zaten, sosyal yardımcılığın her şeklinde ihtiyaçlılara yapılacak yardım ve asistansın ilk şartı bu yardım ve asistansın gerekli (= nécessaire) olması, ikinci şartı da yardım göreni tenbelliğe değil, çalışmaya sevketmesi ve son şartı da ihtiyaç zâil olunca yardımın hemen kesilerek ayak aksadıkça kullanılması icap eden koltuk değneinin kaldırılmasıdır. Sadece bir " şefkat „ işi olan " hayır ve sadaka „ ile, ilme dayanan ve millî bir vazife olan " sosyal yardım „ arasındaki fark, işte, bu şartların tahakkukundadır.

Kışın en tesirli tahripkâr vasıtası soğuk olduğu için, ihtiyaçlıların, faâliyetten geri kalmamaları için en ziyade muhtaç oldukları yardım da sıcaklıktır. Bu ihtiyacı tatmin edecek vasıtalar da giyecek, yatacak, yeyecek ve yakacak olarak muhtelif suretlerle temin edilebilir. Bunun en kolay usûlü de, kış kapıya geldikten ve ihtiyaçlıların ıztırapları yükseldikten sonra, gelişi güzel kömür dağıtmaktansa, daha yazdan ihtiyaçlı olabilecekleri tesbit ederek onların faâliyetten kalmaları - na ve ıztırap duymalarına meydan vermemektir.

Her Halkevi mıntakası -birçok memleketlerdeki sosyal yardım teşekkül -

lerinde, bilhassa Almanya'da olduğu gibi- kırkar, ellişer evlik bloklara ayrılır ve her blokun sosyal yardımcılık bakımından nazareti bir Halkevi'li tarafından deruhte edilirse o mıntakadaki bütün ihtiyaçlıları daha evvelinden öğrenmek ve onlara tam vaktinde ve tam değerinde yardım etmek imkânı elde edilmiş olur. Aynı zamanda, yardım görecekleri faâliyete sevkedecek ve hattâ biribirleriyle yardımlaştıracak vesileler de hazırlanmış bulunur : kömür tevzi edilecekler arasında ihtiyaçlıların çamaşır ve yataklarını dikecek, patates verilenler arasında kömür taşıyacak veya odun kıracaklar bulunabilir ve böylelikle yardım sahâsı daha genişlemiş olur.

Bu teferruat her mıntakanın hususiyetine göre ancak yerinde tesbit edilebilir; değerli arkadaşlarımızın bu hususiaki başarılarına intizar etmekte olduğumuza işarett etmiş olmak için, biz ancak umumî prensipleri hatırlatmakla iktifa ediyoruz.

*

Tekirdağı Halkevi'nde Sosyal Yardım faaliyeti

1939 yılının ilk altı ayına ait faâliyet raporuna bakılırsa, Ev'in beş yüzü geçen âzası arasından elli kadarı Sosyal Yardım Şûbesi'ne ayrılmıştır; bunların içerisinden on tanesi de doktordur; buna rağmen şûbece muayene ettirilen hasta sayısının yalnız 30 dan ibaret olarak gösterilmesinde bir kalem hatası yoksa bu şekil yardımların henüz tamamıyle başlayamamış bulunduğuna hükmetmek icap eder. Para yardımı miktarı ile kendilerine iş bulunanların da pek az oluşu bu hükümdeki doğruluğa delil olabilir. Önümüzdeki devrede faâliyetin inkişaf edeceği muhakkaktır.

*

Yozgat Halkevi'nde Sosyal Yardım faaliyet

Buradaki Ev'imizin Sosyal Yardım Şûbesi 1939 yılının ilk altı ayı içinde 13 lise talebesini himayesine alarak bütün ihtiyaçlarını temin etmiş, 700 - den fazla hasta muayene ettirmiş ve birçok ihtiyaçlılara para yardımında bulunmuştur. Muvaffakıyetlerinin artarak devamını dileriz.

*

Siverek Halkevi'nde Sosyal Yardım faaliyeti

Bir tek doktorla muayene edilenlerin sayısı üçyüze yakındır. Bir tek hekimin altı ay zarfında bukadar ihtiyaçlıya yardım etmiş bulunması çalışkan arkadaşlarımızdan beklenilen yardım ve muvaffakıyetin derecesini gösteren çok hayırlı bir işarettir.

*

Savur Halkevi'nde Sosyal Yardım faaliyeti

Buradaki Halkevi'mizin 1939 yılı ilk altı aylık raporunda nazara çarpan hususiyet birçok ihtiyaçlıların dilekçelerini yazarak ve hükûmet dairelerinde işlerini takip ederek haklarının teminine çalışılmış olmasıdır. Bu küçük kasabamızın Sosyal Yardım Şûbesi'nde şimdilik onbeş kadar âza var; içlerinden ikisi avukat. İşte bu hukukçu arkadaşlarımızın şûbede bulunuşudur ki, şûbenin faâliyetleri arasında kanunî hakların istihsâline delâlet şeklindeki yardımlara büyük bir yer ayırmıştır. Bu da gösterir ki, sosyal yardım sadece para yardımı değil, belki ondan ziyade hak ve vazife yardımıdır ve bundan ötürü sosyal yardımcılıkta mal kadar, fikir ve beden ile de birçok hayırlı işler başarılabilir.

M. C. DURU

HALKEVLERİ SPOR ÇALIŞMALARI

Altı aylık çalışma hulasalarından

Acıpayam Halkevi'nin son iki buçuk ay içinde yaptığı yaya avcı gezileri ve eğlenceleri ile voleybol ve futbol oyunları, güreş üzerindeki verimli çalışmaları iyidir. Bilhassa Halkevi'ne mensup üç güreşçinin Denizli ve İzmir'deki muvaffakıyetlerinden sonra Ankara'da yapılan Türkiye birincilik müsabakalarına iştirâk edecek kadar güzel neticeler almaları takdire değer. Alaşehir Halkevi'nin av gezileri, voleybol, futbol çalışmaları, komşu vilâyetlerle yaptıkları spor temasları, motosikletle köy gezmeleri fena değil. Manisa Halkevi'miz daima hareketli, bir aylık çalışmaları bile bazı Halkevleri'mizin altı aylık mesailerinden üstün. Bu ay içinde Ev'in spor sahasında tenis, voleybol, basketbol ekzersizlerine muntazaman devam edilmiş, Cümhuriyet bayramı münasebetiyle şehirde mevcut spor kulüpleri arasında futbol müsabakaları tertip olunmuş kazanan kulübe Halkevi'nin bir hâtırası olarak verilmek üzere bir de kupa konulmuştur. 15 Birinciteşrin pazar günü İzmir dağcılarının da iştirâkiyle, 60 kişilik bir kafile halinde Manisa dağı zirvesine büyük bir dağ gezisi yapılmıştır. 14 saat devam eden bu dağ gezisinden sonra Ev salonunda dağcılar şerefine bir çay ziyafeti verilmiştir. Avcılar kolu, bu ay içinde, Menemen boğazı, Manisa dağı, Sazlık mevkilerine olmak üzere üç av gezisi yapmışlar, Cümhuriyet bayramı geçit resmine büyük bir intizamla iştirâk etmişlerdir. Atlıspor kolu da, köylülerimizle birleşerek, kuvvetli bir kadro halinde geçit resmine girmişler ve muvaffakıyetle geçmişlerdir.

*

Birinci altı aylık çalışma raporundan

Erzurum Halkevi'nin komşu Bayburt ve Gümüşhaneliler'le yaptıkları 16 kilometrelik kayak mukavemet yarışı, yirmi gün sonra 11 kişilik bir grubla Bayburd'a yaptıkları seyahat ve 6 kilometrelik Kop dağı inişi müsabakaları iyidir. Erzurumlu arkadaşlarımız bu yıl, güzel, modern bir binaya kavuştular. Yeni Halkevi binasının yan tarafları birer basketbol ve voleybol sahası alabilecek kadar geniş. Binicilik, güreş ve atışı da Erzurum için mümkin görüyor ve tavsiye ediyoruz. Maden Halkevi'mizin haftada bir gün spor alanında yaptığı oyun nedir ? Ekserisi kış aylarına tesadüf eden Kânunusani - Haziran arasında Hazar gölünde yapılan yüzmelerde bir az mevsimsiz. Ermenâk Halkevi'nin mevcudu 40 dan aşağı düşmeyen, bazan 150 kişilik grublarla yaptığı sürek avları, dağ ve kır gezileri güzeldir. Alanya'nın ikinci altı ay için hazırlamış olduğu program, bilhassa deniz sporlarına lâyık olduğu ehemmiyetin verilmesi hoşumuza gitti.

Denizli Halkevi'nin programı çok zengin, burada, güreş, binicilik, atıcılık, cirit, bisiklet, boks ve atletizme geniş yer veriliyor, bölge ile sıkı işbirliği, bütün spor teşekküllerine Halkevi'ni daima açık ve alâkalı bulundurmak, köylerimizde millî sporlarımızın canlandırılmasına çalışmak gibi tatbikını candan temenni ettiğimiz kısımlar var. Her iki Halkevi'ne de muvaffakıyetler dileriz.

Ardahan Halkevi'nin av gezileri, el ve ayak topu oyunları iyidir. Atıcılık ve cirit hakkındaki emellerinin tahakkuk ettiğini görmek isteriz. Bursa Halkevi'miz son altı ay içinde: beş kilometrelik bir sokak koşusu tertip etmiş, kazananlara mükâfatlar vermiş, stadyumda kulüpler arasında atletizm teşvik müsabakaları yapmış, bisiklet çalışmalarına devam etmiş, yapılan 45 kilometrelik bisiklet müsabakasında kazananlara madalyalar vermiş, İnegöl'e kadar gidip gelme 100 kilometrelik bir bisiklet müsabakası yapmıştır. Çekirge'deki Havuzlupark'ta yüzücülerin parasız olarak çalışmaları temin edilmiş ve yüzme müsabakaları yapılmıştır. Dağ ve kış sporları için beden terbiyesi dağcılık federasyonu tarafından hazırlanan programa göre çalışmalara katılmıştır. Mektepler ve kulüpler arasında futbol turnova müsabakaları tertip etmiş, kazananlara kupa vermiş ve güreş teşvik müsabakaları yapmıştır.

Bolu Halkevi, beraber çalışmakta olduğu Yeşilâbad kulübüyle el ve ayak topu, güreş ve jimnastik müsabakaları yapmış, bölge tarafından tertip edilen kır koşularına iştirâk etmiş, muvaffakıyet gösteren üç Halkevliyi Ankara birincilik müsabakalarına yollamış, kayakcılar beş defa, şehrin dört kilometre ötesindeki bayırlarda kayak sporları yapmışlardır. Köylü ve şehirlilerden mürekkep 78 kişilik yaya ve 26 kişilik atlı avcılarıyle 19 Mayıs bayramı geçit resmine iştirâk etmiş, Ev üyeleri güreş, koşu, atlama gösterileri ve bisiklet yarışları yapmışlardır. Bunlardan başka, Akdağ Madenînin on ikişer kişi ile yaptığı on av gezisi, cirit, güreş, atletizm çalışmaları, Ayancık Halkevi'nin tertip ettiği sürek avları, güreş, voleybol, tenis; Babaeski Halkevi'nin keza sürek avları, güreş ve futbol müsabakaları, atlıspor gezileri birinci altı aylık çalışma raporlarından bir kısmı arasında göze çarpan faâliyetlerdir.

Bazı Halkevleri'miz mütemadiyen imkânsızlıklardan bahsediyorlar, bilhassa parasızlıktan şikâyet ediyorlar.

Birçok işlerde, parasızlığın, gönlümüzün arzu ettiği birtakım çalışmaları önlediğini inkâr edemeyiz. Fakat, bilmem, yanı başında koca bir deniz veya göl bulunan bir yerde muhit gençliğini toplayıp yüzme öğretmek, masrafsız müsabaka ve eğlenceler tertip etmek, civar köylere yaya ve atlı geziler yapmak, av meraklılarını Halkevi'ne bağlamak, köylerimiz arasında güreşler, koşular tertip etmek de mutlaka para ile mi olur ? Pazar günleri olsun, evlerine kapanan, vakıt geçirmek için kahveleri dolduranları harekete geçirip temiz ve açık havada iki saat yürütmek bile bir hizmettir.

Ş. GÜREL

HALKEVLERİ NEŞRİYATI
— KİTABLAR —

Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul - Eminönü Halkevi, Dil - Tarih - Edebiyat Şûbesi neşriyatı, XII. İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1939. 100 kuruş.

Kapak ve fihrist hariç, orta çapta 318 sahifeden müteşekkil olan bu eser, başlıca üç kısma ayrılmıştır :

1. Folklor ve edebiyat,
2. Folklor, halk edebiyatı ve sazşairlerine ait tetkikler,
3. Kitap tahlil ve tenkitleri ve bibliyografya notları, ilâveten Romain Rolland'in *Beethoven'in " lied „ leri ile Goethe'nin öl ve ol* başlıklı yazılarının tercümelerini hâvidir.

Eserde, P. N. Boratav, en eskisi 1929 da, ve beşte dördü 1938-39 yılları arasında intişar eden makalelerini toplamıştır.

Birinci kısımda, *Folklor, Halk edebiyatı ve Âşık edebiyatı (İnsan* mecmuası, s: 2, 1938), *Halk edebiyatı* -

edebiyat münasebetinin ana meseleleri (İnsan mecmuası, s: 3, 1938), *Halk edebiyatı - edebiyat münasebeti tarihinden birkaç misâl (İnsan* mecmuası, s: 5, 1938), *Bizim edebiyatımızda halk edebiyatının tesirleri (İnsan* mecmuası, s: 8,9 1939), *Türk destanları tetkikinin bugünkü vaziyeti ve vardığı neticeler* (Ankara Halkevi'nde 13 Nisan 1939 da verilen konferans metni), *Dede Korkut hikâyeleri hakkında (Oluş* mecmuası, s: 21-26, 1939) makale ve konferanslar vardır.

İkinci kısımda, *Kerem ile Aslı* ve *Âşık Kerem (Adsız* mecmua, s: 17, 932), *Anadolu'da ve Türkmenler arasında Köroğlu destanının izlerine dair yeni notlar (Türkiyat* mecmuası, cilt V, 1935), *Eğin türkülerinin başlıca temleri (Ülkü* mecmuası, s: 58, 1937), *Nâsreddin Hoca (İnsan* mecmuası, s: I, 1938), *Türk folklorunda Erzurumlu Emrah* (Ankara radyosunda verilen konferans metni, *Oluş* mecmuası, s: 2, 1939), *Köroğlu hakkında* (Ankara radyosunda verilen konferans metni, *Oluş* mecmuası, s: 16, 1939), *Halkevleri'nin folklor çalışmaları için yaptıkları ve yapabilecekleri işler hakkında notlar (Ülkü* mecmuası, s: 6-73, -939); makale ve konferanslar toplanmıştır..

Üçüncü kısım, folklor ve halk edebiyatına ait kitapların tahlil ve tenkidine ayrılmıştır, ki bunlar : Gédéon Huet'in *Halk masalları (Halk Bilgisi Haberleri,* s: 2, 1929), Zeki Dalboy'un *Sille halk şairleri (Türkiyat* mecmuası, c. V, 1935), Zeynel Besim'in, *Çakıcı Efe (Ülkü* mecmuası, s: 59, 1938), Edmond Saussey'in, *Türk halk edebiyatı (Ülkü,* s: 61, 1938), Enver Behnan'ın, *Halk ninnileri (Halk Bilgisi Haberleri,* s: 81, 1938), M. Şakirin, *Bir sözlük tecrübesi (Ülkü* mecmuası, s: 64, 1938), *Karagöz hakkında (Ar,* s: 20-21, 1938), Belçikalı Charles de Costre'nin *mensûr epopesi (Oluş* mecmuası, s: 5, 1939), Ahmet Saygın'ın *Rize, Artuvin ve Kars havalisi türkü, saz ve oyunları hakkında bazı malûmat (Ar,* s: 22, 1938), *1938 Paris estetik kongresi zabıtları,* c. I, *(Ar,* s: 5, 1938) dir.

Yukarıda, mevzularını ve hangi mecmualarda intişar ettiğini kaydettiğimiz makale ve konferansları ihtiva eden bu kitabı, bilhassa folklor ve edebiyatle alâkadar okuyucularımıza tavsiye ederiz.

*

M. Şakir Ülkütaşır, *Türk Halk Bilgisine Dair araştırmalar,* İstanbul - Eminönü Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat Şûbesi neşriyatından, IX. İstanbul, Burhaneddin matbaası, 1938.

Kapak dahil, üç buçuk formadan ibaret ve küçük çapta basılmış olan bu eser, umumî olarak şu bahisleri ihtiva etmektedir :

a. Türkler'de ad verme âdetleri,
b. Altay Türkleri'nde düğün âdetleri,
c. Taş bebek efsânesi,
d. Türkler'de ağaç kültü,
e. Sinop'ta ramazan ve bayram âdetleri . . .

Muhtelif mecmualarda, bilhassa sazşairlerine ait neşrettiği metinler bakımından faydalı neşriyatta bulunan M. Şakir Ülkütaşır'ın *Türk Halk Bilgisine dair araştırmalar* eserini, şimdilik okurlarımıza haber vermekle iktifa ediyoruz; müelliften, henüz birinci fasikülünü neşretmiş olduğu " *Türkiye etnografya ve folklor sözlüğü üzerine bir kalem tecrübesi* „nin diğer cüz'ülerinin de neşrini bekliyoruz.

*

Usman Eti, *Dicle ve Diyarbakır,* Halkevi neşriyatı, Diyarbakır Besmevi, 1939.

Diyarbakır Halkevi neşriyatının altıncısını teşkil eden ve kapak dahil 5,5 formadan ibaret ve ufak çapta basılmış olan bu kitap, Dicle ve Diyarbakır'a ait manzum parçaları ihtiva etmektedir.

Kitaba, yalnız manzum parçalar alınmış ve bunlar hiçbir tasnife tâbi tutulmamıştır.

Eserde tanınmış şairlerimizden Muallim Naci, Faik Âlî, Ziya Gökalp, Ahmet Haşim'e ait manzum parçalar vardır.

Bunlar, kitapta çok az yer almaktadır. Eseri teşkil eden parçaların ekserisi Diyarbakır muhitinde intişar eden yazılardır, ki bunlar umumiyetle *Diyarbakır gazetesi, Dicle Kaynağı dergisi, Karacadağ dergisi* ve Ali Emirî'nin *Tezkere-'i Şü'ara-yi - 'Amid*'inden veya Diyarbakırlı şairlerin divanından alınmıştır.

Şimdiye kadar *Diyarbakır'a bir bakış; Diyarbakır halkıyatından; Maya, Mâni, Hoyrat ve atasözleri; Diyarbakır tarihi; Diyarbakır halk türküleri* olmak üzere beş eser neşretmiş, ve *Karacadağ* unvanlı bir dergi de çıkarmakta olan Diyarbakır Halkevi'nin neşriyatı meyanında, şimdilik sonuncusu olan *Dicle* ve *Diyarbakır*'ı, bu mevzua ait yazılan mensûr parçaları, halk şiirlerini ihtiva etmemek, daha ziyade bu muhite münhasır şairlerin yazılarını toplamak gibi noksanları ile beraber, mevzuu itibariyle orijinâl, Diyarbakır'ın dağlarının, mesire yerlerinin, ilâ... güzelliklerini ve hususiyetlerini taşıyan yazıları tanıtmak gayesiyle neşrini de bir Halkevi için faydalı buluyoruz.

*

H. Turhan Dağlıoğlu, *Milâdî XVI ncı asırda Antep,* c II. Gaziantep Halkevi, Dil - Tarih - Edebiyat Şûbesi yayımlarımdan, No : 22. G. A. Cümhuriyet Halk Partisi Basımevi; 1939.

Kapak hariç, 118 sahifeden ibaret ve orta çapta basılmış olan bu eser, müellifi tarafından da kaydedildiği üzere " *Antep merkez kazası ile nahiyelerine bağlı köylerin nüfus ve hâsılâtı ile, hâs, zeâmet, timar vaziyetlerini ve Antep vakıflarına dair vesika ve malûmatı hâvidir* „.

Eserin yazılması için *Başvekâlet arşivi*'ndeki bazı defter-i hakanî'ler, X - uncu asra ait Antep emlâk ve evkaf defteri ile Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün, başkanlığı altında çıkmış olan *Türk Hukuk İktisat Tarihi* mecmuası ve *Bizans'ın Osmanlı müesseselerine tesiri* makalesi, Ömer Barkan'ın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda çiftçi sınıfların hukukî statüsü (Ülkü,* s: 49, 53, 56) makalesi esas olarak istifade edilen vesika ve tetkiklerdir.

Henüz iki cildi intişar etmiş olan *XVI ncı asırda Gaziantep* eserinin, son iki cildinin de hazırlanmakta olduğunu, bahsettiğimiz ikinci ciltden anlayoruz, ki birinci kısım Nefs-i Anteb'e bağlı köyleri, ikinci kısım Anteb'e bağlı nahiyelerin köylerini ihtiva etmek üzere neşredilmiştir. Üçüncü kısım Antep timarlarına, dördüncü kısım da Antep evkafına ait olacaktır.

Eseri, müellifinin de ön sözde kaydettiği üzere, ileride yazılacak Antep tarihi için toplu malzemeyi ihtiva etmesi bakımından faydalı bir çalışma mahsûlü âddediyor; müellifinden, diğer ciltlerinin de intişarını bekliyoruz.

*

Ethem Menderes, *Hatay hakkında bir konferans,* Aydın Halkevi, Dil - Tarih - Edebiyat yayınlarından, No: 17; Aydın, Cümhuriyet Basımevi, 1939.

Kapak hariç, birbuçuk formadan ibaret ve orta çapta basılmış olan bu kitapta, vilâyet idare heyeti reisi Ethem Menderes'in, Aydın Halkevi'nde 27. 7. 939 da verdiği konferans mevcuttur.

Konferansta, esas olarak Hatay'ın coğrafî, antropolojik vaziyetleri ve tarihçesi üzerinde durulmuş; bunların tertibinde, millî hislere hitap gayesi ön safta yer almıştır.

Konferansı, son günlerde tahakkuk eden millî bir dâvamızı, halka, ana hatlarıyle izah etmek bakımından faydalı buluyoruz.

*

Tarık Ziya Işıtman, ***Bergama coğrafyası,*** **Bergama Halkevi, Dil - Tarih - Edebiyat kolu yayımlarından, İstanbul, Resimliay matbaası, 1939.**

Kapak hariç, 78 sahifeden ibaret olan bu kitabın yazılmasında, devlet istatistikleri ve sâlnameleri, İzmir vilâyeti istatistikleri, Hâmid Sâdi Selen'in *İktisadî Türkiye* (İstanbul, 1935) adlı eseri, *Ege günü* (Ankara, 934), *Karadeniz, Marmara Ege taşleri* (Yüksek Ziraat Enstitüsü çalışmalarından), *Türkiye Ziraat ve hayvanları* (Y. Z. E. çalışmalarından, Ankara, 1935), C. R. Orkun'un *Manisa coğrafyası,* belediye, baytarîye ve orman dairesi, ticaret ve sanayi odası notları, istifade edilen tetkiklerdir.

Kitap, Bergama'nın umumî coğrafyasına ait bir tetkiktir; Bergama, tabiî, beşerî ve iktisadî coğrafya bakımlarından tetkik edilmiş, esere 24 fotograf ve beş harita da ilâve edilmiştir.

Eser müellifini, Bergama'nın coğrafî vaziyeti hakkında, umumî ve muhtasar malûmat veren bu çalışmasından dolayı tebrik ediyoruz.

*

Halit Giray ve Nefî Vural, Halk zehirli gazlara karşı kendini ve başkalarını nasıl koruyabilir, Manisa Halkevi yayınlarından, sayı 4, İzmir - Yeniyol Basımevi, 1939.

Aşağı yukarı 6 formadan ibaret olan esere, *Zehirli gazların tarihçesi*'ni anlatan bir mukaddime ile girilmektedir. Zehirli gazlar, eserde, vücut üzerinde yapmış oldukları tesir itibarıyle beşe; askerlik ve meteorolojik bakımdan ise üç kısma ayrılarak, bu tasnif dahilinde izah edilmiştir. Her gaz izah edilirken, evvelâ umumî tesirleri, terkibleri ve korunma çareleri üzerinde durulmuştur. Kitapta, *Gaz atma yolları* ve ayrıca *Zehirli gazlara karşı korunma* çareleri resimlerle de gösterilmiştir.

Sonuna, bir fihristin ilâvesi maâlesef ihmâl edilen eserin neşrini, bu mevzu etrafında umumî bilgi vermek bakımından faydalı ve yerinde buluyoruz.

*

HALKEVLERİ RESİM VE FOTOGRAF SERGİSİ

Her Halkevi'nin açacağı sergide derece alan eserler Ankara'da Halkevleri Umumî Resim ve Umumî Fotograf Sergisi'nde teşhir edilecek ve burada birden beşinciye kadar derece kazanan eserlere nakdî bir Parti mükâfatı verilecektir.

Asgârî çalışma plânına göre Halkamatörlerinin eserlerinden müteşekkil olarak Şubat ayında açmaları icap eden resim sergileri bundan sonra daha geniş bir surette ve daha teşvik edici mahiyette yapılacaktır.

Bu maksatla C. H. P. Genel Sekreterliği bazı esaslar hazırlamıştır. Gayesi san'at kabiliyeti olan gençlere bu kabiliyetlerinin inkişafında yardımcı olmak ve ayni zamanda halkımızın doğuştan mevcut olan san'at severliğini ve zevkını şuûrlu ve aktif hale getirmek olan bu sergiler Halkevleri'nin birinci plânda ele alması lâzım gelen faaliyet sahalarından biri olacaktır. Parti'mizin Güzel San'atlar'a karşı duyduğu alâka ile hemâhenk olarak yürüyecek olan Halkevleri Resim Sergileri'nin ve Halkevleri'nin Güzel Sanatlar sahasında gösterecekleri faaliyet Türk inkılâbının ileriki san'at varlığının bir zeminini teşkil edeceğinde şüphe yoktur.

Bu faaliyet yalnız yapılmış tabloları toplayıp bir sergi halinde teşhirden ibaret kalmayacaktır. Her Halkevi kendi muhitindeki resme istidatlı gençler bulup onlara çalışma imkânlarını da temin etmeye gayret edecektir. Meselâ :

Her Halkevi- kendi muhitinde bulunan bir ressamın veya bir resim hocasının, bu gibi gençleri haftanın muayyen bir gününde veya birkaç gününde çalıştırmasını temin edecektir.

Halkevi'nin bulunduğu yerde resme ait sehpa, tuval, boya, fırça ve saire gibi malzeme bulunmuyorsa Ev bu malzemeyi oraya getirtecek resim istidadı gördüğü gençlere bunları hattâ meccanen temin ederek onların çalışmalarını mümkin kılacaktır.

Ev'e ait binanın bir yerini atölye haline getirme imkânları araştırılacaktır. Bu amatörlere resim gezileri tertip ettirilecek. Ayrıca köy gezilerinde bu ressam arkadaşlardan istifade edilecektir. Hülâsa Halkevleri bu müsteit gençlere resim yapabilmeleri için düşüneceği ve bulabileceği her nev'i imkânı bahşedecektir.

Halkevleri'mizin bu cinsten bir faaliyetine bütün gençlerin şevkle koşacağında ve kısa bir zamanda yurdumuzun her tarafında feyizli bir san'at hareketi doğacağında şüphe yoktur.

Ayni suretle asgarî çalışma plânına göre her Halkevi'nin kendi muhitindeki amatör fotografçıların eserlerinden müteşekkil olarak Şubat ayında açması icabeden fotograf sergilerinin üzerinde daha ehemmiyetle durulacaktır.

Böylece bugün bir san'at haline gelmiş bulunan ve ayni zamanda diğer san'at eserlerinden daha üstün bir dokümanter kıymet taşıyan fotografla meşgûl ve buna hevesli ve müsteit gençleri teşvik etmek, hem de halkımızı fotoğrafın san'at tarafıyle ülfet ettirmekle muayyen memleket köşelerinin tarihî bir yerinin, hususuiyeti haiz bir manzarasının, mahallî kılık ve eşyalarının ve nihayet tiplerinin sanat kıymeti taşıyan bir koleksiyon halinde tesbiti mümkin olabilecektir; ve buralardan seçilip gelecek olan eserlerle Ankara'da açılacak olan Halkevleri Umumî Sergisi'nde mütena bir memleket panoraması gözönüne serilecektir.

Muhitlerinde fotografla meşgûl amatör bulunmayan Halkevleri, Ev adına bir fotograf makinesi ve levazımatı edinmek çaresini düşünmeye ve binaları dahilinde bir " karanlık oda „ tesis etmek imkânlarını araştırmaya ve bunları kısa bir zamanda başarmaya teşvik edilmişlerdir.

Halkevleri Resim Sergisi Talimatnâmesi

1— Her Halkevi Şubat ayı içerisinde bir resim sergisi açar.

2— Sergiye o Halkevi'nin bulunduğu mahaldeki bütün amatörler iştirâk edebilir.

3— Resim muallimlerinin veya kendi zevkiyle çalışıp resim yaparak bu sahada kendisini tanıtmış olanların sergiye iştirâkinde mahzur yoktur.

4— Herhangi bir Halkevi bir resim sergisini asgarî olarak teşkile kâfi elemandan mahrum bulunduğu takdirde o Ev'e mensup veya o Ev'in muhitinden olan amatör, eserlerini en yakın kasabadaki Halkevi'nde, olmazsa o kasabanın tâbi olduğu vilâyet merkezindeki Halkevi'nde açılan sergide ayni haklarla teşhir edebilir.

5— Sergide teşhir edilecek resimlerin mevzuu serbesttir.

6— Yağlıboya, suluboya, pastel, guvaş, ofort, tahta üzerine gravür, kara kalem, desen, gibi resim san'atına dahil her nevi' eser teşhir edilebilir.

7— Teşhir edilecek resimlerin doğrudan

doğruya tabiattan yapılmış olması lâzımdır. Kartpostaldan veya herhangi bir orijinâl - den yapılmış kopyalar ve büyütmeler kabûl olunmaz.

6— Etiketlerle veya numaralarla, teşhir edilen eserlerin sahibi gösterilmelidir.

9— Serginin müddeti 15 gündür. Açılma tarihi 15 gün evvelinden ilân olunur. Eser - lerin verilmesi için muayyen bir mühlet kabûl edilir. Bu mühlet bittiği günün akşa - mına kadar eserlerin Halkevi'ne teslimi lâzımdır. Bundan sonra getirilen eserler kabûl olunmaz.

10— Eserlerin sergide teşhire lâyik olup olmadığı, Halkevi Reisi'nin veya Güzel San'atlar komitesi Reisi'nin Başkanlığı altında üç veya beş kişiden müteşekkil bir jüri tarafından tayin edilir.

11— Her Halkevi jürisini üç veya beş kişiden teşkil etmekte serbesttir. Ancak Ev'in âzasından bulunmasa dahi güzel san'atlara vakıf bir kişinin (meselâ bir ressam veya bir resim muallimi bunlar bulunmadığı takdirde bir edebiyat veya estetik muallimi - nin) jüriye alınması lâzımdır.

12— Gaye genç istidatları meydana çı - karmak olduğuna göre seçilecek olan eser - lerde yalnız tabiata sadakat ve benzerlik vasıflarının değil amatördeki kabiliyetin ve hevesin de gözönünde tutulması temen - ni olunur. Bazı eserlerde görülebilecek ta - biate aykırılık ve serâzatlığın çok defa bü - yük bir san'at vâadı taşıdığı unutulmama - lıdır.

13— Serginin küşadından bir gün önce kabûl edilmiş eserler arasında jüri bir seç - me yapar ve dereceler verir. Bu dereceler teşhir esnasında eserlerin üzerinde bir eti - ketle gösterilmelidir.

14— Sergiye iştirâk eden amatörlerin sa - yısı üçü geçmemişse birinci, beşi geçme - mişse birinci ve ikinci beşten fazla olduğu takdirde birinci ikinci ve üçüncü tayin edi - lir.

15— Derece alan eserler, ait olduğu Halk evi uygun ve mümkin görürse bütçesi nis - betinde nakdî bir Halkevi mükâfatı verir.

16— Bu mükâfat, Mayıs ayı içinde An - kara'da açılacak olan Halkevleri Umumî Resim Sergisi Parti mükâfatını kazanmaya mâni teşkil etmez.

17— Derece alan eserler Mayıs ayında Ankara Halkevi salonunda açılacak olan Halkevleri Umumî Resim Sergisi'nde teş - hir edilmek ve Parti mükâfatına namzet ol - mak üzere nihayet 15 Nisan'a kadar C. H. P. Genel Sekreterliği'ne gönderilmelidir.

18— Derece alan resimler dahil bulun - duğu halde birinciliği kazanmış amatörün üç, ikincinin iki, üçüncünün yalnız derece alan tek resmi gönderilir. Ve bu eserlerin münasip bir yerine kazandıkları derecelerle beraber sahibinin adı ve mensup olduğu Halkevi işaret edilir.

19— Ankara'daki Halkevleri Umumî Re - sim Sergisi jürisi gelen resimler arasında ayrıca bir seçme yapmak; san'at bakımın - dan umumî sergi için zayıf bulduğu eserleri reddetmek salâhiyetine maliktir.

20— Halkevleri Umumî Resim Sergisi' - nde birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, be - şinci dereceleri kazanan eser sahiplerine al - dığı dereceye göre bir para mükâfatı veri - lecektir. Buna mukabil mükâfatlandırılan eserler Parti'ce hediye olarak kabûl oluna - caktır.

Halkevleri Fotograf Sergisi Talimatnamesi

Parti'nin, Halkevleri fotograf ve resim serglerine ait talimatnâmesini, bu sahalara verilen ehemmiyeti anlatmak ve takip edil - mesi icap eden yollar hakkında bir fikir vermek gayesiyle, aynen neşrediyor.

1— Her Halkevi Şubat ayı içinde bir fo - tograf sergisi açar.

2— Bu sergiye o Halkevi'nin bulunduğu mahaldeki bütün amatörler iştirâk edebilir.

3— Sergide teşhir edilecek fotografların mevzuu serbesttir.

4— Fotograflar için bazı yerlerdeki im - kânsızlıklar gözönünde tutularak eb'at ta - yin edilmemiştir.

5— Fotograflar teşhir edilebilecek şekil - de temiz bir kartona yapıştırılmalıdır. Re - simlerin mat veya parlak krem veya beyaz karta basılmış olmasında mahzur yoktur.

6— Her amatör arzu ettiği miktarda fo - tografla sergiye iştirâk edebilir.

7— Boyama ve rötuş yapılmış fotograflar sergiye alınmazlar.

8— Teşhir esnasında fotografların üze - rinde ve yahut panosunda resmi çekenin is - mi bulunacaktır.

9— Teşhir edilen fotografların negatif - leri sahibinin elinde olmalıdır.

10— Serginin müddeti 15 gündür. Açılma tarihi 15 gün evvelinden ilân olunur. Eser - lerin verilmesi için muayyen bir müddet kabûl edilir. Mühletin bittiği günün akşa - mına kadar eserlerin Halkevi'ne teslimi lâ - zımdır. Sergi tanzim edildikten sonra geti - rilen eserler kabûl olunmaz.

11— Eserlerin sergide teşhire değer olup olmadığı Halkevi Reisi'nin veya Ar komi - tesi Reisi'nin Başkanlığı altındaki üç veya beş kişiden müteşekkil jüri tarafından tayin edilir.

12— Her Halkevi, jürisini üç veya beş kişiden teşkil etmekte serbesttir. Ancak Ev'in üyesi bulunmasa dahi fotografçılıktan anlar bir kişinin (meselâ mahallin en iyi addedilen fotografçısı veya resim muallimi

veya Edebiyat muallimin) jüriye alın - ması muvafık olur.

13— Sergiye kabûl edilecek eserlerin ma - hallin hususiyetini gösterir dokümanter bir kıymet taşıması bir tercih sebebi olabilir ise de daha ziyade bir san'at kıymetine ma - lik olup olmadığı gözönüne alınmalıdır.

14— Serginin kapanışından sonraki hafta zarfında jüri teşhir edilen eserler arasında bir seçme yapar ve dereceler verir.

15— Sergiye iştirâk eden amatörlerin sa - yısı üçü geçmemişse birinci beşi geçmemiş - se birinci ve ikinci beşten fazla olduğu takdirde birinci ikinci ve üçüncü tayin edi - lir.

16— Derece alan eserlere, ait olduğu Halkevi uygun ve mümkin görürse bütçesi nisbetinde nakdî bir Halkevi mükâfatı ve - rir.

17— Bundan sonra derece alan amatör - lerin bütün eserleri ayrıca daha bir hafta müddetle ayni salonda teşhir edilir.

18— O Halkevi'nin vereceği umumî fo - tograf sergisi Parti mükâfatını kazanmaya mâni teşkil etmez.

19— Derece alan eserler Nisan ayında Ankara'da, açılacak olan Halkevleri umumî fotograf sergisinde teşhir edilmek ve Parti mükâfatına namzet olmak üzere nihayet 15 Mart'a kadar Parti Genel Sekreterliği'ne gönderilmelidir.

20— Derece alan resimler dahil bulun - duğu halde birinciliği kazanmış amatörün üç, ikincisinin iki, üçüncünün yalnız derece almış olan tek resmi gönderilir. Ve bunların üzerlerine almış oldukları dereceler işaret edilir.

21— Resimlerin kartonları arkasında sa - hibinin ismi ve adresiyle mensup olduğu Halkevi yazılmış olmalıdır.

22— Ankara Halkevleri umumî fotograf sergisi jürisi gelen bu eserler arasında ay - rıca bir seçme yepmak; san'at ve fotograf - çılık kıymeti bakımından umumî sergi için zayıf bulduğu eserleri reddetmek hakkına sahiptir.

23— Halkevleri umumî fotograf sergi - sinde birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci derece alan eser sahiplerine aldığı de - receye göre bir para mükâfatı verilir. Buna mukabil mükâfatlandırılan eserler Parti'ce hediye olarak kabûl olunur.

A Y I N H A D İ S E L E R İ

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNÜN BİRİNCİ YILDÖNÜMÜ DÜNYA HADİSELERİ İÇİNDE TÜRKİYE – C. H. P. KONGRELERİ

Atatürk'ün Ölümünün Birinci Yıldönümü

Büyük kurtarıcı, 10 İkinciteşrin 938 perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Dolmabahçe'de hayata gözlerini kapamıştı. Ölümünün birinci yıldönümünde memleket büyük adını daima kalbinde taşıdığı Ebedî Şef'ini hüzün ve tevkırle ve topluca bir daha anmış oldu..

O gün Ankara'da Reisicümhurumuz Millî Şef İ n ö n ü sabah saat dokuzda muvakkat kabrin bulunduğu Etnografya Müzesi'ne gelmişlerdir. Kendilerini burada bir askerî kıt'a selâmlamış ve Vekiller Heyeti karşılamıştır. Millî Şef tam 9,05 te Müze'ye girmişler ve muvakkat kabire bir buket koyarak önünde beş dakika sükût etmişlerdir. Kendilerini Meclis Reisi, Başvekil ve Vekiller takip etmiş ve taraflarından çelenkler konmuştur.

Ankara Halkevi'ndeki törenden sonra da başta Genel Sekreter Dr. Fikri Tuzer olduğu halde C. H. Partisi Umumî İdare Heyeti âzaları Parti'nin kurucusu Ebedî Şef'in muvakkat kabrini ziyaretle manevî huzurlarında tâzimle eğilmişler ve Parti adına büyük bir çelenk koymuşlardır.

Bundan sonra törende bulunan mebuslar, memurlar ve halk muvakkat kabri ziyarete devam etmiş genç, ihtiyar, kadın, çocuk herkesin ellerinde bir buketle yaptığı bu ziyaret karanlık basıncaya kadar ara bulmaz bir halde devam etmiştir. Bütün gün Ankara halkı derin bir hûşu' ve göz yaşları içinde eşsiz kahramanın manevî huzurunu uzun ve devamlı kafileler halinde doldurmuşlardır.

Yurdun her yeri A t a t ü r k 'ün ölümünün birinci yılında, ölümüne rastlayan saatte Halkevleri'nde, ve Halkevi bulunmayan yerlerde Parti binalarında toplanarak millî mateme iştirâk etmiştir. Bu toplantılarda başta en büyük mülkiye âmiri olmak üzere mülkî, askerî bütün devlet teşkilâtı ve hususî teşekküller mümessilleri ve halk bulunmuştur. Toplantıların yapıldığı salonların şeref mevkilerine etrafı Türk ve Parti bayraklarıyle süslü birer A t a t ü r k büstü veya resmi kanulmuş ve saat tam 9,05 te beş dakika ayakta durulmuş, bundan sonra nutuklar söylenerek ve şiirler okunarak A t a t ü r k anılmıştır.

A t a t ü r k heykeli bulunan büyük şehirlerde bu toplantıların sonunda halk topluca bunu ziyaret etmiş ve çelenkler koymuştur.

Yurttaki bütün mekteplerde A t a t ü r k 'ün veda' saatine rastlayan derslerde ve saat tam 9,05 te talebe ayakta beş dakika sükût etmiş sonra muallimler Ebedî Şef'in hayatına ait hâtıralar ve hususiyetleriyle yeni Türkiye'ye vücut veren eserlerinden bahsetmişlerdir. Bundan sonra talebe mektep salonunda hazırlanan A t a t ü r k köşesi önünden ihtiram geçidi yapmıştır.

Halkevleri'nde ve mekteplerde yapılan toplantılarda ve Ankara Radyosu'nda Millî Şef İ n ö n ü 'nün geçen yıl büyük ölü için neşrettikleri beyanname okunmuştur.

A t a t ü r k 'ün ölümünün birinci

yıldönümünde bütün memlekette eğlence yerleri, sinemalar, müzikli yerler matem dolayısıyle kapalı kalmış, Türkiye asîl bir yâs havası içinde kurtarıcısının ebedî hâtırasını hürmet ve tâzimle anmıştır.

Yurtta 10 İkinciteşrin günü çıkan bütün gazeteler ve mecmualar birinci sahifelerine siyah çerçeveler koyarak ve o günün makalelerini A t a t ü r k e hasrederek millî matemi ifade ettikleri gibi yabancı matbûat da Türkiyenin bu matemine iştirâk etmiştir. Ankara'da Amerika büyük elçisi B. Mac M u r r a y, Türkiye nezdindeki siyasî mümessillerin en kıdemlisi sıfatıyle ve bu mümessiller namına muvakkat kabire bir çelenk koymuştur. Büyük şehirlerimizdeki konsoloslar da mahallerindeki A t a t ü r k âbidesine çelenkler koymuşlardır.

Dünya Hadiseleri İçinde Türkiye

ÜLKÜ'nün bundan evvelki sayılarında Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında üçlü bir anlaşmanın hazırlandığını ve beyanname şeklinden çıkarak muahede halini aldığını yine bu sütunlarda yazmıştık. Hattâ geçen nüshamızda bu hazırlıklar üzerinde İngiliz Başvekili Ç e m b e r l e y n 'in Avam Kamarası'ndaki beyanatından bazı kısımlar konulmuştu.

Muahede 8 İkinciteşrin 1939 çarşanba günü Büyük Millet Meclisi'nce ittifakle kabûl edilmiştir. Bu münasebetle Haricîye Vekili B. Ş ü k r ü S a r a ç o ğ l u 'nun Mecliste söyledikleri nutku ÜLKÜ sütunlarına alıyoruz. Nutuk yalnız muahedeyi değil bugünlerin siyasî vaziyetini de izah eyledi - ğinden ayın hâdiseleri arasında mühim bir yer almaktadır.

Muahedenin dünya matbûatında çok iyi karşılanmış ve Türkiye için, sulh için bir kazanç sayılmış olduğunu buraya ilâve etmeliyiz.

Muahedenin Meclis'ce kabûlünden sonra Haricîye Vekili söz alarak şu mühim izahlarda bulunmuştur :

" Altı yedi aydanberi, Fırka Grubu içtimalarında elbirliği ile çalışarak vücuda getirdiğimiz eser, Türkiye ile Fransa ve İngiltere Devletleri arasında, 19 Teşrinievvel tarihinde, imza edilmiş olan üçlü yardımlaşma muahedesi ve merbutları, millet vekillerinin son ve resmî tasvibini almak için bugün yüksek huzurunuza gelmiş bulunuyor.

Söze başlarken, hemen söyleyeyim ki bu eserin vücut bulması için beraber çalıştığım Fransız ve İngiliz Sefirleri bana eserin büyüklüğü ile mütenasip büyük birer devlet adamı olduklarını anlamak fırsatını vermişlerdir. Üçlü muahedenin bu iki kıymetli amelesi, uzun süren müzakerelerimiz esnasında, az vermek veya çok almak gibi hasis fikirlerden tamamen uzak kalmışlar ve sadece eserin daha büyük bir eser olması için çırpınmışlardır. Diyebilirim ki üç devletin murahhası, bu muahede için, yekdiğeriyle münakaşa ve pazarlık etmiş değildir. Münhasıran, biraz evvel arzettiğim gibi, eserin büyük ve muvaffak bir eser olması için karşılıklı ve kıymetli yardımlarda bulunmuşlardır. Onun için İngiliz Sefiri N a ç b u l 'a ve Fransız Sefiri M a s i g l i 'ye huzurunuzda teşekkür edeceğim.

İşte arkadaşlar, bir taraftan sizlerle diğer taraftan Fransız ve İngiliz Devletleri'yle yapılan âhenkli ve anlayışlı ve müvazi çalışmalar üç devleti, dünya tarihinin ne esaslı bir dönüm noktası teşkil edecek olan bu üçlü yardımlaş -

ma muahedesi içinde sözleri, şerefleri ve imzalarıyle birleştirdi.

Kim ne derse desin, bu muahede sulhe hâdimdir ve tamamen hüsn-i niyet eseridir. Ve bundan sonra üç devletin sulh için çalışmaları daha müessir ve müsmir olacaktır.

Arkadaşlar;

Bu muahedeyi, bizim için, yalnız askerî ve siyasî bir vesika telâkki etmek aslâ doğru olmaz. Bilâkis, doğru olan telâkki şudur ki bu siyasî vesikalar, milletimiz için, siyasî ve askerî sahâlarda olduğu kadar, içtimaî ve iktisadî sahâlarda uzun, mes'ut ve verimli bir devreye esaslı bir başlangıç teşkil edecektir. Çünkü, bundan sonra Türkiye dünyanın en büyük ve en medenî milletinin husûmetle, hattâ, lâkaydîyle baktığı bir mevcudiyet değildir. Türkiye yine bu iki milletin sadece terakki ve teâlisini sempati ile istediği bir mevcudiyet de değildir. Türkiye ilmi ile, irfanı ile, ordusu ile, büyük İngiliz ve büyük Fransız milletlerinin gözünde ve dimağında medeniyet için, terakki için, sulh için, insanlık için ve bilhassa kendi mevcudiyetleri için zarurî ve çok faydalı bir varlık telâkki edilmektedir. Muahedenin büyük mânası bize verilen bu kıymettedir. Eminim ki bundan sonra terakki ve medeniyet ve insanlık yollarında adımlarımız genişleyecek, hamlelerimiz sıklaşacak, kardeşlerimiz refaha, büyük Türk milleti hedefine biraz daha yaklaşacaktır.

Türk milletinin bugünkü nesli saltanat devrinin asırlarca süren ihmâlini, taâssubunu, suiistimâlini ve felâketlerini, A t a t ü r k'ün bayrağı altında toplanarak, bir hamlede silkinip attıktan ve Cümhuriyet rejiminin feyiz ve imkânlarını hayatın her safhasında canlandırdıktan, dünyanın bâdireler içinde yuvarlandığı bir devirde, çelikten bir tek adam gibi, büyük kumandan ve büyük baş İ s m e t İ n ö n ü'nün etrafında toplanmak kiyasetini gösterdikten ve, böylece, artık Türk bayrağının, bundan sonra, halk çocuklarının omuzları üstünde, mütemadiyen yükseleceği kanaatini âleme verdikten sonra, o neslin mensup olduğu Türk milletinin, medenî ve müterakki milletlerle aynı safta ve aynı hizada yer alması, artık bir hak olmuştu. İşte, Fransız ve İngiliz milletlerinin hakperestliğini gösteren bu üçlü muahede bize o hakkı veriyor. Haklarımızda çok kıskanç, vazifelerimizde çok titiz olduğumuzu, bundan şüphesi olanlara, bu kürsüden, sizin namınıza, bir daha tekrar ediyorum „.

Bundan sonra, Hariciye Vekili muahedenin maddelerini ve muahedenâmenin derhal mer'iyete girdiğini gösteren protokolu teşrih ve Sovyetler'le aramızda bir harbi intaç edebilecek ahvalde, Türkiye'den teahhütlerinin icrası talep edilmeyeceğine dair olan diğer protokolün de Rusya'ya karşı bir dostluk nişanesi olduğuna işaret etmiş ve sözlerine devamla şöyle demiştir :

" Herkes biliyor ki Büyük Harb'in ve İstiklâl Muharebeleri'nin kat'î tasfiyesinden sonra, Türk, İngiliz ve Fransız milletleri, hayatın her safhasında, yeniden incizaplar duymağa başlamış ve bu incizaplar, hayatın fiilî sahâlarında, kendini hissettirmekte gecikmemiştir. Alelumum Cemiyet-i Akvam içtimaları, kongre ve konferanslar ve alelhûsus Hatay meselesinin halli, Montreux'de aktedilen Boğazlar mukavelesi, Nyon konferansının mukarreratı, bu karşılıklı incizabın canlı birer âbidesidir. Denilebilir ki, son se-

nelerde, bu üç devleti alâkadar eden her meselede, kendiliğinden bir görüş birliği ve bir hüküm birliği hâsıl olmuştur. Bir taraftan hayatın tabiî seyrinin yarattığı bu birlik, diğer taraftan biraz evvel muhtasaran izaha çalıştığım muahedenâme hükümleri gözönüne alınacak olursa görülür ki üç taraf murahhasları, üçlü muahedeyi yapmak için, geçici ve muvakkat hâdiselerin tesiri altında kalmadıkları gibi bu muahede ile, üç devlet arasındaki mevcut pürüzlü ve ihtilâflı işleri hâl ve tanzim için de uğraşmış değillerdir. Onlar, sadece, en büyük üstadın, hayatın yarattığı vâkı'ayı tahrir ve tesbit etmişler ve bu tahrir ve bu tesbitin kusursuz olması için de yekdiğerine candan ve karşılıklı yardım etmişlerdir. Tekrar edeceğim, muahedenameyi murahhaslar yapmamıştır. Onlar, hayatın tabiî seyrinin yaptığı bu muahedeyi sadece yazmışlardır.

Bu bakıma göre, bizim üçlü muahede, İngiliz adlî hayatında büyük bir yer tutan ve ingilizlerce " Common law „ denilen âdet, ahlâk ve ananelere müstenit yazısız kanunlara benzer ki bunların kuvvetleri ve ömürleri yazılı kanunlarınkinden çok daha fazla, çok daha uzundur.

Nihayet arkadaşlar, bu üçlü muahedenâmenin muhtelit encümenin tetkikinden geçen tekmil merbutları ile beraber tasvip olunmasını sizlerden rica ederken, içimden gelen bir kanaati, bir kere daha, tekrar ediyorum : Ben eminim ki bu üçlü muahede milletimiz için, uğurlu bir müessese olacaktır „.

Meclis bu nutku zaman zaman ve sürekli alkışlarla takdir etmiştir.

C. H. P. Kongreleri

Yeni Türkiye'nin kuruluş ve kurtuluşunda Büyük Yaratıcı A t a t ü r k'ün en büyük kadro ve kuvvet olarak yarattığı C. H. Partisi yurdun köy kasaba ve şehirlerine göre kademelenmiş bir teşekküldür. Köy ve mahalle bu kademenin kaidesidir. Bunlar senede bir yaptıkları kongrelerde dileklerini tesbit ve nahiye kongresi için murahhaslarını seçerler. Bu murahhaslar nahiye merkezinde yılda bir toplanarak bütün köylerin müşterek ihtiyaçlarını tetkik, bunlar da nahiyede yapılabilecek olanlarla üst kademeden istenilecekleri tefrik ederler ve kaza için murahhas seçerler. Kaza merkezinde toplanan bu murahhaslar da kendilerine gelen dilekleri nahiye kongresinin usûlüne göre tahlil ettikten sonra vilâyet kongresine murahhaslarını seçerler. Vilâyet kongreleri de iki senede bir toplanır ve Büyük Kurultay'a murahhas seçer ve dilekler sunar Her kongre ayni zamanda yeni idare heyeti de seçer.

İkinciteşrin ayı içinde hemen her yerde kaza kongreleri yapılmıştır. Eylûl'de başlayan semt (köy mahalle) kongreleriyle Birinciteşrin içinde tamamlanan nahiye kongreleri İkinciteşrin'e murahhaslarını hazırlar ve dileklerini tesbit ederler.

Kongreler fazla miktarda vatandaşın iştirâki için halkın toprak işlerinin azaldığı ve muhitlerinde bulunduğu aylarda yapılmaktadır.

Kongrelerdeki mahallî veya umumî ihtiyaçlar ve dileklere ait konuşmalara mülkiye âmirleri ile belediye reisleri de iştirâkle yerinde yapılabilecek işler hakkında izahlarda bulunmakta ve yeniden başarılacak şeyleri anlatmaktadırlar. Böylece kongereler bir yandan mahallî idarelere yeni istikametler verdiği gibi Büyük Kurultay'a kadar gelebilecek dilekleri hazırlamaktadır.

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Bir Sene İçinde

Ölümündenberi bir yıl geçen A t a t ü r k için bu yıl içinde yazılmış yazılar mevzuun azameti itibarıyle Türk edebiyatına müstesna sahifeler ilâve etmeli değil miydi ? Vakı'a bu ölüm şiir ve nesir sahalarında pek çok yazı ilham etti ve bunlar arasında İbrahim Alâeddin'le Orhan Seyfi'nin şiirleri gibi hakikaten müessir ve güzel manzûmeler okuduk. Lâkin, Bakî'nin Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü kadar heybetli birşey olan mersiyesi gibi lâyemût bir eser huzurunda bulunmuş değiliz. Böyle bir eseri belki vücuda getirecek olan san'atkâr henüz ihtimâl ki çocukluk çağındadır . .

A t a t ü r k 'ün hayat ve ef'alını tahlil ve ona ait hâtıralar· hikâye bakımından da müellif ve muharrırlerimiz henüz cidden mühim bir eser vermiş değillerdir. Ziya Şakir'in irtihâlin akabında neşrettiği ufak bir ciltte birkaç yeni şey vardı ve İsmail Habib'in kendini biraz ziyadece ön safta tutarak ve millî mücadele esnasında çocuk denecek derecede genç olduğunu söylemek için daima vesi'eler arayarak anlattığı hâtıralar içinde A t a t ü r k ü ilk defa olarak bukadar *intime* bir halde gördük. İsmail Habib'in bu hâtıralar eserinde insanı cidden heyecana düşüren çok canlı, dikkate lâyık ve müessir ve samimî satırlar var. İrtihâldenberi bir yıl geçmiş olması münasebetiyle *Ulus* gazetesinin çıkardığı nüsha-i mahsusadaki makaleler arasında Bayan Afet'le Esbak Maarif Vekili Hikmet'in yazıları da tarihçileri cidden alâkadar edecek mahiyette idi, ve ilk yazı, muharririnin A t a t ü r k 'ten almış olduğu bir mektubu ihtiva etmesinden doyalı mühimdi. Bu mektubu mahzun okurken, acaba A t a t ü r k hayatının mektep talebesi Mustafa Kemal Efendi, Mustafa Kemal Paşa, Gazi Mustafa Kemal ve nihayet A t a t ü r k adlarını taşıdığı muhtelif devrelerinde kimlere ve ne kadar mektup yazdı ve bu mektupların halihazırda kaçı mevcuttur diye düşündüm. Bunlar içinde bazılarının neşri henüz kabil olmaz şüphesiz. Fakat gelecek yıldönümünde bunlardan hiç olmazsa bir ciltlik miktarı neşretmek üzere Tarih Kurumu şimdiden hazırlanmağa başlamalı değil midir ?

Birinci Devlet Resim ve Heykel Ser

Bu ay Ankara'da, Sergievi'nde, Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi açıldı ve ve sergi umuma açılmadan önce muntazam bir jüri heyeti eserleri teşhir olunan ressamlardan üçüne mükâfat verdi. Sergiyi terkip eden levahların eski sergilere nisbetle çok titiz bir tetkikten ve intihaptan geçirilmiş olduğunu ve Cümhuriyet Halk Partisi'nin ikinci defa olarak yurdun muhtelif yerlerinde çalıştırdığı on ressamın yaptıkları eserlerin de bu sergide teşhir olunduklarını söyledikten sonra, evvelâ mükâfatı kazanan ressamlardan ve sonra seyyah ressamlar dahil cümlesinden bahsedelim.

Birinci mükâfatı kazanan Zeki Kocamemi ve mükâfatı kazanan eser A t a t ü r k ün cenaze merasimidir. Neftimsi yoldan süvari askerlerin götürdüğü tabut, Büyük emekle vücuda getirilmiş bir kompozisyon. Kendisinin küçük ve Ortaköy'den adlı bir peyzajini de bilhassa anmak lâzım. İkinciliği kazanan Turgut Zaim'in lâtif ve şiirli birer oyuna benzeyen ve Türk minyatürlerinden mülhem eserlerinden o kadar çok bahsettim ki, bu defa Erciyeş dağlarını tasvir eden ikinciliği kazanmış eserinden de, bilhassa Kayseri'ye ait olan diğer eserlerinden de bahsederken ayni şeyleri söylemiş olacağım. Üçüncülük Bedri Rahmi ile Arif Kaptan arasında taksim olunmuş. İkisi de güzel ve kuvvetli ressamlar. Mükâfat alan eserlerinden daha kuvvetli eserleri yok muydu ve hattâ bu sene en güzel eserlerini mi verdiler, bilmiyorum.

Bunlardan sonra, son zamanlarda ölen General Halil ile Sermed'in evvelce gördüğüm eserlerini anmağı müteakip birçok resimler ve ressamlar önünde durmayalım. Çallı'nın İ s m e t İ n ö n ü portresi ve Şevket Dağ'ın iki büyük cami enteryörü. Teferrüatı kudretle gösteren usta eserler. Bir de camiin Allah korkusunu şiddetle canlandıran, yarı loş, heybetli, namaz kılanlarla dopdolu manzarası gösterilebilirdi. Fakat Şevket Dağ camiin daima gözle görülen binasını, dıvarlarını, halılarını gösterir.

Ahmet Doğuer'in (Cihangirden), Ahmet Hakkı Anlı'nın (Kadın portresi), kendisine avdet ederek Arif Kaptan'ın (Ağaçlı

yol) ve biribirlerine fazla müşabih ve tabağı rahatsız olsa da (Şeftaliler), kezalik kendisine avdet ederek Bedri Rahmi'nin Beyazıt'ı uzaktan da hâtırlatmayan (Beyazıt'te kahve), Cemal Tollu'nun cidden nefis olan (Adalar) ve Paris'te (Sen Jermen depere), serginin en kuvvetli ressamlarından biri olup mükâfat kazanmağa eserlerinin kemiyyet ve keyfiyeti itibarıyle belki kocasından daha ehil olan Eren Bedri Rahmi'den Edirne'ye ait müteaddit eserlerle yolu Iereye benzeyen ve gayet dar bir Dolmabahçe caddesi, Edip Hakkı'dan yakın zaman tarihine dair eskisler şayan-ı dikkat. Cümleyi nâmütenahî uzatmamak için kesip tekrar söze başlayarak Halil Dikmen'e geleyim: Onun erkeği bitik ve kadını gizli gizli temin ettiği maceralar ve kârlar sayesinde daha canlı seyyar çalgıcıları ve klâsiklerden mülhem bir başka eseri, Hamit Görel'in iki genç kadın portresiyle resmi kusurlu olup arabasını da uçurumlara koş-turduğu Karadeniz'i, Kemal Zeren'in A t a t ü r k evi, Mithat Özar'ın natürmortu ve Nurullah Berk'in bir kolu kasten uzatılmış olmakla beraber çok kudretli erkek portresiyle bir natürmortu, Rağıp Gökcan'ın Dereli kahvesi, Seyfi Toray'ın âdeta dramatik birer çehre takınmış ve fondan gelen fırtınalara kapılmış armut ve kavunları, Turgut Tokat'ın Çiçeği, önlerinde durduğum eserler oldu. Zeki Faik İzer'in havuçları garip olmakla beraber çok hususî ve yeni bir şahsiyet gösteren natürmortu ve renkleri canlı bir odası var. Şeref Akdik'in kadın portresi bir elinin garip duruşuna rağmen cidden güzel ve Abad gölüne ait resimleri insana orayı mutlaka görmek arzusunu veriyor. İlham Demirci'nin Sinop'tan yaptığı resimler canlı. Saib'in muvaffak portreleri ve peyizajları var. Ve serginin en muvaffık gravürlerini vermiş olan, bu sahada unutulmaya cak portreler yaratan Sabri Fettah'ın son derecede titiz bir metye ile yaptığı temiz ve tatlı altı İstanbul peyizajı.

Hikmet'in, Vecih'nin, Ayetullah Sümer'in Bursalı Şefik'ın bizi yeni sürprizler karşısında bırakmayan eserleri. Malik Aksel'in leziz ve düzgün bir yeşile müstağrak hasta çoccuk odasındaki içeri çeneli bayanı âdeta görüyorum ve bana cılız çocuğunun hastalığına ait sonsuz şeyler anlatacak gibi geldi.

Heykellere gelince; bunlardan yegâne bronz olanı Nusret Suma'nın kadın başıdır. Ali Hadi'nin gayetle muvaffak bir A t a t ü r k başı ve Kenan'ın güzel bir genç kadını var.

Şimdi seyyah ressamlara geliyorum: bunlar Abidin Dino, Ali Karsan, Ayetullah Sümer, Cevat Dereli, Malik Aksel, Refik Epikman, Sabiha Bozcalı, Seyfi Toray ve Turgut Zaim. Sırasiyle Balıkesir'e, Bolu'ya Afyon'a, Sinob'a', Sıvas'a, Hatay'a, Zonguldag'a, Diyarbakır'a, ve Kayseri'ye gitmişler. Turgut'a Kayseri'nin ilham ettiği nefis şeylerden daha evvel bahsettim. Seyfi Toray'ın Diyarbakır'dan mülhem ve cidden güzel, kuvvetli kadın portreleri var. Sade ellerinde saksı veya karpuz dilimleriyle bir az motonon olmuşlar. Ali Karsan, Bolu için biraz kartpostal yapmış ve Abidin'in eserlerinde Balıkesir'le münasebeti yok . . Harp ve sulh resimleri ise dünkü sulh ne kadar sulhe ve bugünkü harp nekadar harbe benziyorsa o kadar sulh ve harp. Sabiha Bozcalı'nın Zonguldak resimleri fabrika kataloglarına benzemiyor değil. Zeki Faik'in Karacaşehir yolu Profesör Levi ile fazla alâkadar olmakla beraber güzel ve Cevat Dereli'nin kale üstündeki evleri ve bütün manzara cidden güzel. Refik Epikman'ın Hatay'a ait pek kuvvetli bir köprüsü ve yolu var.

Bir Fransız Müverlhinin Ölümü

Akademi Fransez'in onyedi yıldanberi âzası ve edebiyat tarihcisi René Doumic'in vefatından, yâni kısa bir zamandanberi de daimî kâtibi olan Georges Goyau, bu son ay içinde öldü. Ölümüyle Fransız edebiyatının dinî tarih sahası bugünkü en şöhretli mümessilini kaybetmiş bulunuyor. Tevellüt tarihi 1869 olduğuna göre yetmişinde vefat eden bu zatın Fransa, İtalya ve Almanya'daki hayat-ı dinîye hakkında müteaddit eserleri mevcut olup son zamanlarda da Katolik misyonerlerinin faaliyetlerine ait birkaç cildi intişar eylemişti. Gabriel Hanoteaux'nun riyasetinde vücuda getirilmiş olan *Histoire de la nation française* isimli büyük eserin dinî tarihe ait kısmını da o yazmıştır. Lâkin asıl mühim ve mevki ve şöhretini temin eylemiş olan eseri Almanya'da ve Bismarck zamanında Katolik dini mensuplarının ve dolayısıyle Papalık makamının Almanya devletiyle ve hükûmet reisiyle ihtilâflarını hâki bulunan *L'Allemagne Religieuse* adlı eseri idi. Dokuz ciltten mürekkep olup muharririnin uzun senelerin sây ve tetebbuyle vücuda getirdiği ve akademinin vaktiyle tetviç eylemiş olduğu bu eserden vaktiyle okuyabilmiş olduğum kısımlardaki tahkiye ve tahlil kudretini, vesaik servetini ve mühim bazı şahsiyetlerin portrelerindeki canlılığı halâ hatırlarım.

Georges Goyau'nun ölümü münasebetiyle, kendisinin ilk karısı olup şiir ve eserlerine Félix Faure - Lucie Goyau diye imza atan kadını da hatırladım. Felsefî fikirlerin çok yer aldığı şiirler vücuda getiren hassas ve ayni zamanda âlim bir kadındı ve epey sene

evvel ölmüştü. Eski reisi cümhurlardan ziynet ve debdebe merakıyle maruf Félix Faur'un yegâne evlâdı olup Rusya ile ittifakın esaslarının kurulmasıyle alâkadar meşhur Rusya seyahatında babasına refakat etmiş olduğu da, üçüncü cümhuriyetin tarihlerinde yazılıdır. Goyau bu kadının ölümünden sonra tekrar evlenmiş. Ve vefatından bâhis birkaç yazının bir ikisinde yeni zevcesinden bahsedildiğini okumakla beraber ilk zevcesinin adına hiçbirinde rastlamadım. Bu, insanların riyakâr olmasından ve bu eski reisicümhurle alâkadar birşeyin anılması artık hiçbir şey temin etmeyeceğinden dolayı mı acaba ? Müverrih eski bir reisicümhurun değil fakat şimdikinin damadı olsaydı, ölümünden bahseden kalemler herşeyden evvel ve herşeyden ziyade belki bu kayınpederi tâziye için çırpınırlardı.

Bedence pek zayıf nâhif olduğu da yazılan ve resimlerinden görülen Goyau'nun belki bakılmak ihtiyacıyle hâtırasına fazla bir sadakat göstermeyerek halefini hemen seçtiği bu şair zevceyi bari burada, Fransa'ya çok uzak bir yerde çıkan bu mecmua sütunlarda, biz anmış olalım . . .

Çok Güzel Bir Mecmua İçin

Şehbâlden.. intişarının hatırlanması gençliğe artık tamamen vedâ edilmiş olmanın itirafını tazammun ettiği için içimizden bazılarının çıkarken takip etmiş bulunduklarını değil fakat yıllardan sonra görmüş olduklarını söylemeği tercih ettikleri *Şehbâl*'denberi, Türk okuyucuları Maarif Vekâleti Güzel San'atlar Umum Müdürlüğü'nün bu defa ilk nüshasını neşrettiği *Güzel San'atlar* mecmuası kadar nefis bir mecmuayı görmemişlerdi. Hemen ilâve edelim ki bu yeni mecmua resimleri ve tab'ı itibarıyle *Şehbâl*'e çok faik bir mükemmeliyete sahiptir ve zira *Şehbâl*'den beri resimli mecmuacılık sahasında atılmış hiçbir adıma bigâne kalmayarak hepsinden istifade eylemiştir. Kâğıdının bazı sahifelerde arkasındaki yazılarla resimlerden bir gölge aksettirmesi de bu nüshaya münhasır bir nâkise olursa, bu mecmua nefasetiyle Paris, Berlin ve Londra gibi en büyük üç merkezdeki en güzel mecmuaları da kıskandıracak. Yılda üç defa intişar edeceğini yazan ve Güzel San'atlar hududuna giren herşeyden bahsedeceğini ilk nüshasının dolgun muhteviyatiyle de bildiren bu dergiyi tesis edenler, tertip edenler ve basan sabık Devlet ve lâhak Maarif Matbaası teşekkür ve tebrike hak kazanmışlardır. Temenni edelim ki şaşmayan bir intizam içinde, gittikçe daha kıymetli yazılarla ve ayni maddî mükemmeliyetle çıkmakta devam etsin.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, *Prehistorya araştırmalarında metodlar*, Ankara Halkevi neşriyatı, büyük boy, No : 22, 1938.

Son yıllarda memleketimizde intişar eden ilmî eserler meyanında mühim bir ihtiyacımıza cevap vermek suretiyle büyük bir boşluğu dolduran " Prehistorya araştırmalarında metodlar „ adıyle Ankara Halkevi tarafından bir eser neşredilmişti.

Eser, Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi antropoloji ve etnoloji Profesörü Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından yazılmıştır.

Pratik büyük bir kıymeti haiz bulunan bu eser şu mevzuları ele almaktadır :

A — Prehistorik istasyonların aranması,
a- Açık havada,
b- Kapalı yerlerde,
c- Kazılar,
d- Süslü mağaralar,
e- Megalitik âbideler,
f- Kamplar,

Müellif, prehistorik keşiflere hizmet edecek olan bu gibi mahallerin nerelerde bulunabileceğini, neler aramak lâzım geldiğini, araştırma metodlarını, tekniklerini ve hususiyetlerini inceden inceye tetkik ettikten sonra prehistorik araştırmalarda ip uçlarını (1- Topoğrafya, 2- Jeoloji, 3- Folklor) ve bu hususta gereken nasihatları vermektedir.

Kitabın sonunda ayrıca sondaj ve hafriyat metodunu gösteriyor.

B — Bir tetkik raporunun esaslarını araştırıyor, bunu esaslı bir surette tesbit ve izah ediyor. Bu gibi araştırmalarda en mühim bir mesele olan raporun tanziminde gözetilecek esasları bütün teferrüatıyle göstériyor.

C — Eserin bir faslında da, âsrtların ve kolleksiyon piyeslerinin tarif ve tasnifini yapıyor. Dolmenler, kapalı yollar, cilâli taş baltalar ve saire, için gereken fiş nümunelerini vermektedir.

Şüphesiz bu fişler ve piyeslerin gösterilmesi bugüne kadar elimizde mevcut olmayan bir anahtar mahiyetindedir.

Bu kitabı hâmil bulunan bir araştırıcı buluşlarını bunlarla karşılaştırmak suretiyle çok kolaylık görecektir. Ayni zamanda bulunan piyeslerin cinsine göre, odun, kümür, kemik ve dişlerin, çanak çömlek parçalarının dokuma eşyalarının bakır, demir ve saire gibi madenî eşyanın toplanması, temizlenmesi ve muhafazası hususunda riâyet edilmesi icap eden metodlar çok iyi bir surette izah edilmiştir.

Alçılama metodu, gereken malzeme ve nisbetleri, Estampaj metodu, Mulaj en pratik bir surette gösterilmiştir.

D — Prehistorik devirlerdeki malzemeleri mânalandırabilmek için o devirlere ait yontma tarzı hakkında malûmat ve taşların üzerindeki tefsirler gösterildikten sonra bunların kronolojik tasnifi yapılmıştır. Alt paleolitik, üst paleolitik, mezolitik, neolitik, bakır, tunç ve demir devirlerine ait karakteristik silks ve diğer malzemeleri ve bunların tipik nümunelerine ait çok iyi hazırlanmış resimleri ihtiva etmektedir.

Bunlardan başka, eser, ayrıca fotograf tekniği, keşiflerin ilmî mülkiyeti ve anıtların korunması hakkındaki nizamname gibi bilinmesi çok elzem olan teknik malûmatı da vermekle büyük bir noksanı tamamlamış olmaktadır.

Memleketimizde büyük bir boşluğu dolduran bu eserin asıl ehemmiyeti müellifin de ön sözünde zikrettiği veçhile " bu ufak notlarla, Türk gençlerine insanlığın büyük tarihinin ilk izlerini Anadolu topraklarında aramak ve bu sahada Türk ilmini yaratmak heves ve zevkını vermektedir „.

Asya ile Avrupa arasında bir köprü mahiyetinde olan ve büyük medeniyetlere sahne olan eşsiz yurdumuzda insanlığın eski tarihlerinin izlerini meydana çıkarmak yolundaki araştırmalar için bir kılâvuz, bir rehber oluşundadır.

İşte bu ihtiyaca değerli Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun "Prehistorya araştırmalarında metodlar „ eseri salâhiyetle cevap vermektedir.

Beşer tarihinin tetkiki yolunda son seneler zarfında memleketimizde ve Türkler tarafından yapılan tetkikler günden güne inkişaf etmektedir. Bu meyanda 936 yılından beri Profesör Şevket Aziz Kansu ve talebelerinin yurt içindeki çalışmaları neticesinde alt paleolitik ve orta paleolitik devirlere ait Levaluvazo - Musteriyen ve Musteriyen âletler hattâ istasyonlar bulunduğu gibi diğer bazı zevatın şellen ve mezolitik gibi diğer devirlere ait buluşlarını da bunlara ilâve edersek Anadolu'nun en

eski devirlerini aydınlatacak olan vesikalar günden güne çoğalmaktadır.

Artık her işte olduğu gibi bu yönde de Türk gençlerine hızla yürümek ve zengin bir maziye malik olan yurdumuzun beşer tarihine ait değerli izleri bulmak düşüyor.

Bu eseri okuyanlar şüphesiz bu satırlarla değeri hakkıyle tebarüz edemeyen eserin pratik ve ilmî kıymetini daha iyi takdir edeceklerdir.

K. G.

Nesib Yağmurdereli, *Sümmanî, hayatı ve şiirleri,* İstanbul, 1939, s. 200.

Geçen ay içinde Trabzon muallimlerinden N e s i b, Erzurum halk şairlerinden S ü m m a n î 'nin hayat ve şiirleri hakkında bir etüt neşretti. Son bir iki sene içinde, evvelki senelerin bereketinden uzak kalan folklorik neşriyatımız, bu eserle 1939 içinde faydalı bir kaynak kazanmış addedilebilir.

Eserin ihtiva ettiği bahisler şunlardır :

Birinci kısım : halk ve saray, halk edebiyatına toplu bir bakış, halk edebiyatı ve folklor, Türkiye'de halk bilgisi.

İkinci kısım : şair S ü m m a n î 'nin mensup olduğu kasabanın, Tortum'un tarihçesi, Erzurum'un edebî muhiti, münasebeti olan diğer halk şairleri, dolaştığı yerler, efsanevî hayatı, edebî şahsiyeti " *içtimaî şiirleri, ahlâkî şiirleri, lirik şiirleri* ", destanları, tasavvufu.

Üçüncü kısım : S ü m m a n î 'nin toplanmış ve 84 parçadan ibaret şiirleri.

Eserin birinci kısmındaki malûmat, halk bilgisinin muhtelif sahalarında çalışacak olanlar için faydalı fikirlerden, hattâ işe yarar mehazların gösterilmesinden ibarettir. Yenilik ve orijinalite itibarıyle diğer iki kısım mühimdir.

S ü m m a n î 'yi ilk defa tanıtan mualim N e s i b midir ? Bizzat müellif, memleketimizde tatbikatına pek az tesadüf edilen bir ilmî ahlâk kaidesine tâbi olarak bu hususta birkaç satır, birkaç sahife yazmış alanların isimlerini sıralıyor ve kendisinin bunları tamamladığını söylüyor. Hakikatte, 1925 denberi muhtelif muharrirler, muhtelif vesilelerle S ü m m a n î 'den bahsetmişlerdir. Hattâ bunların içinde bu halk şairine ait bir küçük müstakil eser bile vardır. Fakat hemen söylemeliyiz ki muallim N e s i b 'in eseri, bunların hepsinin çok fevkında, ciddî bir emek mahsûlüdür. Hattâ anlaşıldığına göre eser, ilk defa yüksek bir ilim müessesesinde hazırlanmış ve o müessesenin edebiyat tarihi hocaları tarafından takdir edilmiş ve Maarif Vekâleti'nce de neşrinden sonra takdire ve muavenete mazhar olmuştur.

Şair S ü m m a n î hakkında verilen biyografik malûmat, hemen bütün mutasavvıf mizaçlı halk şairleri gibi onun da anî bir ilham hâdisesiyle şairliğe başladığını, ondan sonra muhitinin halk şairleriyle muhavereler, musahabeler yaptığını gösteriyor. 1861 de Erzurum'a bağlı *Tortum* kazasının *Narman* nahiyesindeki *Samikale* köyünde doğan ve onbir yaşında şiirler koşmağa başlayan S ü m m a n î şimdi diyar diyar dolaşmakta, her ayrıldığı yerde kendisini aratmaktadır. O kadar ki müellif şairin hakikî terceme-i hali yanına bir de efsanevî bir terceme-i hâl ilâve etmek mecburiyetinde kalıyor : Türk halk muhayyelesinin 19 uncu asır ortalarında bile, halk şahsiyetlerini nasıl menkıbeveleştirdiğini göstermek isteyenler için bu kısım pek alâkabahştır.

S ü m m a n î 'nin asıl dikkate değer tarafı, sarsıntı içindeki Osmanlı cemiyetinin halet-i ruhiyesini şiirlerine sokmasıdır. Müellif şairin bu tarafını, eserinin 80 inci sahifesindeki " *İçtimaî felâketleri terennüm eden şiirleri* ", paragrafında tetkik ediyor. Şairin " *Hürriyet* ", " *Müsavat* " gibi kelimeleri destanlarına sokması çok mânalıdır. Acaba 1876 Kanun-ı esasî'yi ile daha sonra ikinci meşrutiyetle etrafa intişar eden demokrasi fikirlerinin muhitte uyandırdığı dedikodulara mı işaret ediyor ? Bu cihet, 19 uncu asrın bizde yarattığı siyasî psikolojiyi tetkik edecek içtimaî ruhiyatcı için ehemmiyetli olsa gerektir. Filhakika Sümmanî bir destanında :

Hanidir hürriyet, hani müsavat,
Kimi der adalet, kimi müsavat.
Herkes kendi fikrin eyler rivâyet,
Âkil, dânâ her kim kenare kaldı . .

diyor. Zamanındaki içtimaî havanın pek buhranlı olduğu bir anda yazılmış olduğu hissini veren destanın şu parçasına bakınız :

Tanrı'dan 'inayet erişe bilmem.
Hızr ile hükümdar görüşe bilmem,
Düşman birbiriyle vuruşa bilmem.
Yoksa pek perişan zamana kaldık !

Tortum'un meşhur *Hinzorik* isimli zelzelesini aksettiren bir destanın şu parçaları da acıklıdır :

Görünmez bir hışım geldi ulaştı,
Vekayi' anlatan diller dolaştı,
Analar çocuğun bıraktı kaçtı,
Bakanlar olmadı sabî sübyana !

Bunca sabî sübyan bukadar kişi.
Cenab-ı lem yezel işledi işi.
Ezildi binlerce insanın başı,
Bütün gark oldular al kızıl kana !

Yukarıda dediğimiz gibi eserin kıymetli kısımları, son iki kısımdır, Tanzimat'ın 100üncü yıldönümünü idrâk ederken bu hâdise üzerinde düşünmek isteyenler, kitlenin içinde kitle ile hemhâl olan bu şairin şiirlerinde belki bazı deliller bulabilirler, içtimaî hayatın edebî faâliyete nasıl in'ikâs ettiğini görürler. Memleketin obir ucunda bulunan bir şehrin yetiştirdiği bu şairde, o zamanki İstanbul'un geçirdiği buhranlardan âkisler bulunması dikkate şayan değil midir ? Diğer taraftan S ü m m a n î, ananesi kuruyan bir nevi' edebî faâliyetin en son mümessillerindendir. Yukarı sınıf ve zümre edebiyatının lisanına, hattâ ifadelerine, mecazlarına sık sık tesadüf ediliyor ki bu cihet iki istikamette yürüyen edebî faâliyetin biribirine *tedahül* etmesi vakı'asını da tenvir eder. Nihayet S ü m m a n î 'nin Azerî lehcesi ile ilişikli tarafına da, alâkadarları alâkalandırmak için, işaret edelim.

Çalışkan muallim N e s i b 'den bu gibi eserler bekler ve kendisini tebrik ederiz.

Z. F.

Besim Atalay, *Suna ile Çoban hikâyesi,* İstanbul, Ekonomi - Reklâm matbaası, 1939.

Bir müddet önce, halkın okuma ihtiyacını karşılamak gayesiyle, bir halk hikâye ve romanlar müsabakası açmış olan Matbûat umum müdürlüğü'nün halk kitapları serisinin I inci numarasını B. Besim Atalay'ın, *Suna ile Çoban hikâyesi* teşkil ediyor.

Kapak hariç, 76 büyükçe sahifeden ibaret bulunan *Suna ile Çoban hikâyesi*'nde, vak'a İçil'de geçmektedir.. İçil'in ve Barçın yaylasının tabiî güzelliklerini tasvirden sonra hikâye mevzuuna giriliyor :

Sazak köyünden Veli ağanın, yedi çocuğundan, hayatta yalnız bir oğlu ile bir kızı bulunmaktadır. Yedi yaşından itibaren hıfza başlatılan oğlu, sersem bir hal almıştır.

Kızı Suna ise, babasının isteğiyle, 50 yaşlarındaki bir şeyhe nişanlanmıştır; bu tazyik neticesinde, hastalanmıştır. Veli ağaya da, bu mesele yüzünden inme inmiştir.

Suna, bir çobanı sevmektedir . . Kalbinin boş olmadığını nihayet annesine anlatır.

Bundan sonra, hikâyenin kahramanları arasında, akıllı bir adam olan Satılmış çavuşun da rolünü görüyoruz .

Satılmış çavuş, çobanın, Suna'yı sevdiğini, Çoban'ın Suna hakkında söylemiş olduğu koşmalardan anlıyor .

Satılmış, birgün, yaylada Çoban'a, Sunanın da onu sevdiğini söylüyor; Veli ağanın zaten çok hasta bulunduğunu, yakında ondan kurtulacaklarını, o zaman, derhal Suna ile evlenebileceklerini de ilâve ediyor .

O sıralarda, düşman Adana'yı işgâl ediyor. Çoban askere gidiyor, yaralanıyor, sonra iyi olarak köyüne dünüyor, ve Suna ile olan düğünleriyle hikâye de sona eriyor .

Hikâyede, vak'anın ana hatları nesren tahassüsler, nazmen ifade edilmiştir. Çobanın ve Suna'nın ağzından söylenen bu koşmalar, kitabın en güzel parçalarını teşkil ediyor . .

Gerek lisan, mavzu, gerek telkîn etmek istediği fikirler itibarıyle halka hitap eden ve Matbûat umum müdürlüğü roman ve hikâye müsabakasının I numaralı neşriyatını teşkil eden, B. Atalay'ın, *Suna ile Çoban hikâyesini,* bu vâdide yazılmış muvaffakıyetli bir eser olarak buluyoruz.

Şadi Varlık, *Bağlama (şiirler),* 25 kuruş.

Kapak hariç, bir formadan ibaret ve ufak çapta basılmış olan bu kitapta, on adet şiir vardır. Bunlar : *Bağlama, Hoşa gidecek, Gönül dağları, Ses vermiyorsun, Unutmalıdır, Gönül almadır, Yoksa dağları mı, Ne olayım hey, Fal, Köroğlu* başlıklı parçalardır.

Bu şiirlerin hepsi dörtlüklerle yazılmıştır; şeklen koşma ve varsağıdırlar.. Çoğu yarım kafiyelidir. İfade ediş, lisan cihetinden biraz önce bahsettiğimiz gibi şeklen de halk edebiyatı şiirleri tesirlerini fazla hissettiren bu parçaların içinde oldukça güzelleri de vardır.

Bu kitap hakkında umumî bir fikir verebilmek için, *Hoşa gidecek* şiirinden, seçilmiş iki parçayı neşrediyoruz :

Arıyı, bağlarda gezerken buldum,
Dedim ki emekler boşa gidecek;
Yüreğinden kanlar sızarken buldum,
Dedi ki insanlar yaşa diyecek.

Bülbülü, güllerde öterken buldum,
Dedim ki, dikenle dolu bu hayat;
Gecelerle yanıp tüterken buldum,
Dedi ki, âşıklık en güzel san'at . . .

tarzında sade ve samimî şiirlere rastladığımız *Bağlama*'yı, okurlarımıza tavsiye ediriz.

Ali Riza Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım V; Adana, Türksözü Basımevi, 1939. 112 sahife, 100 kuruş.

Muhtelif Anadolu gazetelerinde, ve bilhassa Adana'da çıkan *Türk sözü* gazetesinde; *Halk Bilgisi Haberleri*'nde, sazşairlerine, folklore dair oldukça kıymetli makalelerine rastladığımız Ali Riza Yalman'ın bu eseri de kıymettli malzemeyi muhtevîdir.

Eserde, bundan evvel neşredilen dört cilt gibi *C. Türkmen Oymakları*'nın yaşadıkları coğrafî mevkiler, ora halkının yaşama şartları, giyinişleri, ananeleri, oyunları, eğlenceleri, edebiyatları ve ilâ... hakkında malûmat verilmiştir. Kitapta, bilhassa kullanılan âletlere dair resimler mevcuttur.

Eserin münderecatı, evvelce Gaziantep ve *Türk Sözü*'nde neşredilmiştir; bahsettiğimiz eser, altı ve yedinci ciltlerin neşrinden sonra tamamlanacaktır.

Şimdiye kadar *Malûmat-ı medenîye dersleri, Çukurova Halk Terbiyesinde Avcılık*, İzmir'den *Doğan Şeref* (piyes) gibi eserler neşreden, *Oğuz Pehlivan* (Yürüklere dair piyes), *Yürüklerde dokumacılık* (Renkli dokumalar Albümü) gibi eserler hazırlamakta olan B. A. R. Yalman'ın en kıymetli kitabı, şüphesiz *Cenupta Türkmen Oymakları* dır.. İntişar eden beşinci cildi, hakkında uzun uzun bahsolunacak bir kitaptır. Şimdilik bilhassa folklor üzerinde çalışanlara, eserin neşrini haber veriyor, müellifini bu mesa'îden dolayı tebrik ile, 6 - 7 nci ciltlerinin intişarını bekliyoruz.

H. Basri Çantay, *Ülkü edebiyatı*, Balıkesir Türk Pazarı Basımevi, 1939, 45 sahife, 20 kuruş.

Üç kısımdan ibaret olan bu eser, bu günkü edebiyatın sakat taraflarını tez olarak alan bir mektep temsîlidir.

Müellife, bu mevzu'u ilham eden, liseyi yeni bitiren ve ondan, yazdığı şiirler hakkındaki mütalâalarını soran genç ve zeki bir şairle muhaveresidir.

Şimdiye kadar, bu mevzu'da, *mektep temsilleri* namıyle iki ciltlik bir eser de neşreden H. Basri Çantay ın; bahsettiğimiz *Üç edebiyatı* da mekteplerde, dekor kısmı ilâve edilerek temsil edilebilir. *Ülkü* edebiyatını bu bakımdan tavsiye ederiz.

İmtiyaz sahibi : Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Cevdet Kerim İnce Dayı, Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır.

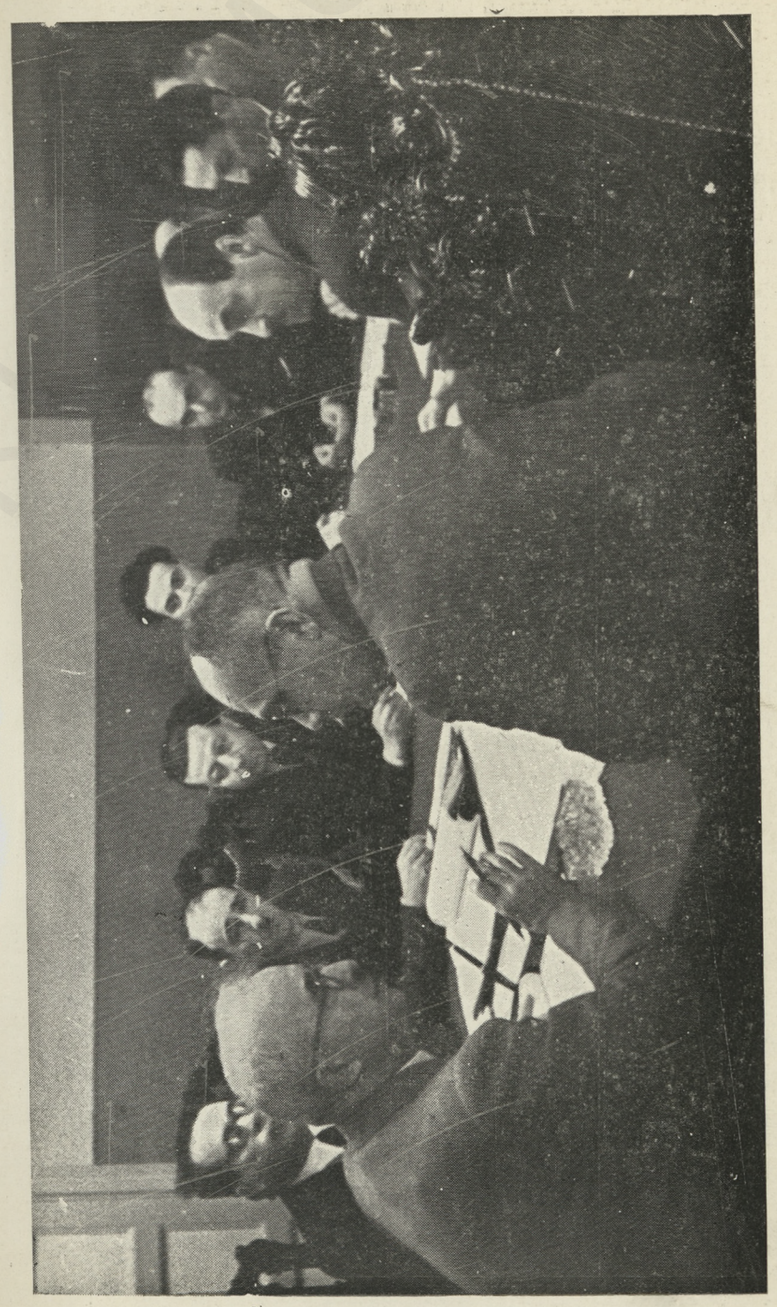

MİLLÎ ŞEF İSMET İNÖNÜ,
Ankara Halkevi'nde 24. 12. 1939 tarihinde toplanan "Halkevleri Danışma Komitesi"nin içtimaında yeni çalışmalar için direktifler verirlerken.